

ÉJSZAKAI VADÁSZAT

HÁROM RENESZÁNSZ TÖRTÉNET

NAC SINÁK
GERGELY ANDRÁS

Liget

NAC SINÁK GER GELY ANDRÁS

ÉJSZAKAI VADÁSZAT

HÁROM RENESZÁNSZ TÖRTÉNET

Liget Műhely Alapítvány, 2020

Szerkesztette: Levendel Júlia, Horgas Judit

A borítót tervezte: René Margit

Tördelés: Károlyné Őr Erzsébet

ISBN 978-615-5419-55-3

TARTALOM

I. Szárnyak (Antonia, 1491)	7
II. Szavak (Marco, 1437–38)	31
III. Falak (Il Grasso, 1416)	85

Ha akadt volna valaki, akár csak egyvalaki, aki az aggasztán válla fölött átpillantva szemügre veszi az egyelőre még üres, simára csiszolt, gondosan lealapozott fatáblát, és a különböző hosszúságú, vastagságú és tömörségű ecsetek regimentjének láttán, valamint a tégelyekben és szelencékben érintetlenül pihenő színeken elmélázva – gyűszűnyi ultramarin, karmazsinvörös, égetett csontból nyert koromfekete – megkérdi az öreget, mégis min dolgozik (pontosabban nem dolgozik) az egyre mélyülő alkonyatban, akkor az (amennyiben sikerül elszakadnia a láthatatlan képtől, amelyet opálos szemével, valamint minden egyes idegszálával fürkészt, és makacsul igyekszik előcsalogatni a semmiből), tehát az öreg, miután a vénemberek idegesítő szokása szerint kétszer-háromszor megnyalta az ajkát, és ráébredvén, hogy nincs egyedül, ültében kissé kiegyenesedett (sosemvolt tekintélyének látszata kedvéért), bizonyára valami ilyesmit mond:

– Most megfestem azt, amit még senki más. Megfestem az időt.

Ugyan mi ebben az új, vethette volna ellen az illető, aki az üres ház emeleti szobájában (ahol épp annyira nincsen semmi látnivaló, mint az öregben vagy a táblán, mindegyik pontosan egyforma mértékben ósdi) most végigjártatná szemét a porlepte kacatokon, rozszant ülőalkalmatosságokon, csáléra vetemedett állványokon, szóval mi ebben a pláne, hiszen annyian festették már meg az időt, barázdált arcokon, deres hajszálakon, egymást követő jelenetekre bontva, igazából másról sem szól ez az egész, mint az időről, arról, hogyan lehet meglopni, megállítani és visszaforgatni (persze sehogy, és minden efféle kísérlet merő önámítás), vagy legalább lerántani a leplet a világmindenség e legolcsóbb és egyszersmind legfájdalmasabb trükkjéről; szóval ha lett volna ott valaki ebben az első ecsetvonás előtti pillanatban, az talán csak legyint, ugyan már – az idő voltaképp mozgás: lépések, gesztusok, napok egymásutánja, őszülés, ráncoso-

dás, elég ezeket megfesteni, tehát térre váltani az időt, és kész is, annyiszor megtörtént már vásznakon, pergamenlapon, csupasz őskori sziklafalon, ezért kár görnyedni itt, ebben az egérszagú szobában.

A vénember erre alighanem mosolyra húzza a száját, némiképp gúnyos, kicsit elnéző mosolyra, nem a pillanatról van szó, maga fafejű, egyáltalán hogy kerül ide, a ház hét lakat alatt, én nem a pillanatról beszélek, hanem az időről, hallja-e.

De hát nem volt ott senki.

I.

SZÁRNYAK

(ANTONIA, 1491)

*„...mi egyéb a festészet,
mint magunkhoz ölelni
a forrás vizének tükrét?”*

Bernardo atya a fejét csóválja. A fejét csóválja, és hümmög hozzá. Amikor bólogat, hangtalanul teszi. De sokkal többször csóválja a fejét, mint ahányszor bólogat. Nem tudom, másokkal is így van-e, vagy csak amikor velem beszélget. Mert gyónásnak ezt már rég nem nevezném.

Bernardo atya fejcsóválva néz ki az ablakon. Az ablak négyszögében napfény, szőlőskertek, és a távolban, akár egy délibáb, a Dóm kupolája lebeg a dombok felett.

Nem tudom, Bernardo atya mennyit lát mindebből, mert elég vaksi.

A távol lévő dolgokhoz.

A közeliakkal elboldogul.

Bár én vagyok az, aki háttal ül az ablak négyszögének, mégis pontosan tudom, mit lát. Hogy mit kellene látnia. És azt is tudom jól, hogy mindebből jóformán semmi nem jut el hozzá. És nem is csak a vaksi szeme miatt.

Bernardo atya most abbahagyta a hümmögést meg a fejcsóválást, és hunyorogva nézi az ablakot. Tudom, hogy tanácstalan.

Én is az vagyok.

De kettőnk közül ő a pap, illenék uralkodnia a tanácstalanságán.

Igaz, túl hosszú ideje folytatjuk már ezeket a beszélgetéseket, amelyeket bajos volna gyónásnak, de még lelki tanácsadásnak nevezni is, túl sokszor ültem az ablaknak háttal, pontosan tudva, mit nem látok, ő meg az ablakkal szemben, nem tudva, mit lát, szóval ez az egész túl sokszor ismétlődött már ahhoz, hogy tanácstalansága leplezésével vesződjék. Vagy erőltetett együttérzéssel. Marad a fejcsóválás meg a hümmögés. Aztán egy mélyről jövő sóhaj kíséretében felcihelődik, elmondunk együtt egy *pater noster*t, és fájdalmas nyögések közepette lecsoszog a lépcsőn. Kínozza a köszvény. Egyebek mellett.

Ezúttal azonban nem így történt. Alighanem megfeledkezett a koreográfiáról, amelyet egyébként ő vezetett be. Nincs mit tenni, öregszik. Vagy feltette magában, hogy ezúttal igenis meggyőz. Hogy kivételesen nem marad alul. Pedig ha valaki alul van, minden kétséget kizáróan és visszavonhatatlanul, az én vagyok. És nem azért, mert kettőnk közül ő a pap, én pedig az apáca. A csökönyös apáca. Hanem azért, mert ő nem lát, én viszont látok.

Bernardo atya hunyorog. Alighanem a verőfény miatt. Már itt volna a nyár? Az még talán nem. Húsvétól számított hányadik vasárnapnál is járunk? Mindegy. Most az volna a lényeg, hogy pontot tegyünk valaminek a végére. Hogy ne veszítsük el a fonalat. Mit is mondott? Valószínűleg azt, amit mindig. Vagy olyasfélét. Ahogy itt ül, egyenes derékkal, kissé, de azért nem túlságosan lehorgasztott fejjel, egészen olyan, mint valami dacos angyal. Csakhogy az angyalok nem dacolhatnak az Isten akaratával. De még az Egyházéval sem. Tehát mégsem angyal. Mindenesetre kár.

Hol is tartottunk.

Igen, a fény. Hogy erős.

És mégsem elég erős ahhoz, hogy ne látsszék az az átkozott monstrum. Az új bábeli torony. A Filippo mesteré. Mit mester, a Filippóé. Mindenholnan látszik. Nem lehet elég kis ablakot vágni azon az istenverte, már bocsánat, falon, hogy ne látsszék. Most is ott az árnyéka az égen. Akkor is ott van, ha nem nézek oda. A firenzeiek pöffeszkedése. Éjjelente, legalábbis úgy hírlík, hogy éjjelente amikor telihold van, olyan sűrű árnyékot vet a térre, hogy beleragadnak a patkányok meg a kandúrok, és ott vergődnek hajnalig. Az ilyesmi nem természetes dolog. Már megint a nyavalyás fonál. Nem a fénynél, hanem az angyalnál tartottunk. Szegény, öreg fejem. Mit vesződöm ezzel a megátalkodott teremtéssel. Lennék csak fiatalabb. Nem, azt azért mégse. Így is van épp elég gond ezzel a baromfiudvarral. Már elnézést. Főleg ezzel az eggyel itt, amelyik nem hajlandó angyalt rajzolni, pedig tudna, angyalt és Szűzanyát, ahogy illik, árnyas tornácon, földet söprő tunikában. Vagy felőlem meztelenül is rajzolhatná őket, elég vén vagyok már hozzá, csak rajzolja, ha egyszer ez a püspök úr kérése. Mit kérése. Hogy nem klastrom az, amiben nincs egy valamirevaló Angyali Üdvözet. Illetve semmilyen sincsen. És ez itt meg tudná csinálni, az elejétől a végéig szentlelkestül, mindenestül, hogy úgy látszszék a folyosó végén, mintha nem fal lenne ott, hanem megy tovább a festett folyosó, jobbkézt a Szűzanya, balról érkezik az angyal, koszorúsan, kezében az Édenkert harmatától friss liliomszál, mögöttük meg oszlopok sorjázna tovább a végtelemben. Az ember csak megpillantja, és máris elfogja a vágy, hogy belépjen oda, szaladjon az oszlopok mentén a szép messzi fenébe. De éppen ez az. Azt mondja, pontosan ezért nem fest se angyalt, se

folyosót, se Szentlelket, se semmit. Pedig a kisujjában van! Festő volt ennek a boszorkánynak már az apja is. De ő nem. Csak néz rám a szép őzikeszemével. És nem mozdul. Azt mondja, ha jól értem, hogy az oszlopok közt az ördög lakik.

Próbáltam már elmagyarázni egyszerűen és bonyolultan is.

Korábban.

Nem tudom, mire emlékszik a magyarázataimból.

Bonyolultan kezdtem, talán ott volt a hiba. Ábrákkal. Segédvonalakkal. Enyészponttal. Ahogy gyermekkoromban láttam apámtól. Aki festő volt.

Habár.

Aztán a magyarázatok egyszerűsödtek, mert láttam, hogy Bernardo atya egy ponton mindig elveszti a fonalat. Már nem rajzoltam, csak mutogattam: a templomhajó oszlopainak rövidülését, a dóm kupolájának picinységét. Aztán még tovább egyszerűsítettem, mert láttam, hogy nem fér a fejébe a dolog. Pedig igyekezett. Most meg már ott tartunk, hogy kénytelen vagyok egészen egyszerűen fogalmazni: nem. Ő is egyszerűen fogalmaz, ez láthatólag kedvére van, és azt mondja: de.

Csak hogy ezen a ponton megrekedtünk. Egyikünk sem enged, és egyikünk sem visszakozik.

Ezt a macacsságot is az apámtól örököltem, aki festő volt és elmebeteg.

Habár.

Sosem láttam nála festőietlenebb festőt.

Sem kevésbé örült félnótást.

Pedig kétség sem férhet hozzá, mindkettő volt. Épelméjű festő ugyanis nem rajzol olyan lovat egy freskóra, pláne napokig tartó gondos méricskélés és tervezgetés után, sok pénzért és reprezentatív

célra, szóval nem fest olyan lovat egy zsoldosvezér alá, amelyik ugyanazon az oldalon emeli mind a két lábát. Az ilyen ló ugyanis eldől. Talpig páncélba szegecselt lovasával együtt. Mindenki rajta röhögött. Először a lovon, aztán a festőjén. De apám nem törődött efféle apróságokkal. Már mint a közröhejjel. Elvégre így is kifizették. Igaz, azzal sem nagyon foglalkozott: a pénzügyeket anyám intézte. Már kislánykoromban el-eltűnődtem, vajon apám miképp maradhatott életben, amíg feleségül nem vette anyámat, vagyis nagyjából ötven évig. Nem találtam rá észszerű magyarázatot. Ahogy a festett lovak is állnak délcegen és nem dőlnek fel, úgy a festőik is megússzák valahogy. Vagy ott volt a másik eset. A San Miniatóba hívták el egy szép nagy falképet megfesteni. Amíg dolgozott, az apát nap mint nap sajtot küldetett neki elemózsia gyanánt. Reggel, délben, este. Angyalokat rajzolt, jóformán test és kiterjedés nélkül, meg angyalszerű frátereket, üres és távoli terekbe rejtve. Közben sajt és sajt. A kolostornak alighanem volt egy kisebb, főlösheggyé vált készlete, gondolták, a piktor szép lassan feleszi majd. Szemlátomást úgyis a munkájával van elfoglalva, rá sem hederít semmi egyéb. Apám viszont nem szenvedhette a sajtot. Nagy freskó volt, és úgy a felénél, amikor már mindene sajtszagú volt, az ecsetet, a palettát és az állványzatot, a haját, a kezét, a leheletét, egyszerűen őt magát is beleértve, pánikba esett. Megjelent előtte a rémlátomás, hogy maga is bűdös bencés sajtá válik. Elhajított mindent, ami a keze ügyében volt, és káromkodva leviharzott a hegyről. Meg sem állt hazáig. Ott megnyugtatták, megmosdatták, parfümmel locsolták, grappát diktáltak bele, de napokig nem lehetett rávenni, hogy folytassa a munkát. Pontosabban addig, míg az apát személyesen el

nem jött, és nem garantálta a zöltséglevest. Akkor ráállt, de a biztonság kedvéért előbb alaposan körbeszimatolta az apátot. A dolognak hamar híre ment, az emberek pedig nevettek. Előbb az apáton, aztán a festőjén. Az apát igyekezett jó képet vágni a dologhoz, apám meg egyszerűen megfedkezett róla, ment, és szépen befejezte a tetetlen angyalait az irányok nélküli térben. Felülemelkedett az ilyesmin.

Azért is becézték Madárkának.

Az apját ismertem régen, Paolót, aki Uccellónak nevezte magát. Fura egy szerzet volt, annyi szent, le se tagadhatná a lányát. Az anyja se. Talán inkább azzal kéne próbálkoznom, hogy őt győzzem meg, ha ugyan él még, hogy győzze meg a lányát, hogy... Csakhogy ahhoz be kellene vonszolnom magamat Firenzébe. Át az Arno hídján, micsoda zsigibvásár, szajhák, szodomiták és szobrászok, mint a tetvek nyüzsögnek a kupola ragacsos árnyékában. Egyetlen porcikám se kívánja. Megöregedtem, na. Aztán meg kötve hiszem, hogy egyik a másikat képes volna meggyőzni bármiről. Se oda, se vissza. Makacs öszvér mind a kettő, egy istállóból. Az Uccello világéletében félkegyelmű volt, még a nevét is elhagyta valahol útközben, azért jobb híján Madárkának hívatta magát, de hiszen úgymint mindenki madárnak nézte. Nem érdekelte semmi, se vagyoni, se a szép felesége, se a jó híre, csak a perspektíva, hogy így meg úgy a perspektíva. Akármit festett, csak ürügy volt, hogy szét- meg összetartó vonalakat szerkeszthessen, lehetőleg minél többet. A lánya meg... Novíciaként mindent hajlandó volt megrajzolni, iniciálét, ornamenst, feszületet, az apátnő odáig volt érte, de perspektívát, azt nem. Pedig mi az a perspektíva, kérdelem én, hogy ennyi húzóval

járjon? Nincs is igazán. Afféle érzékcsalódás, kisebbedés meg nagyobbodás látszata. Illúzió. Hát mi van benne olyan érdekes, hogy az egyik az egész életét tegye rá fel, a másik meg apácafátylat öltön miatta? Ugyan mi? Az, hogy az ablakon át nézvést a dóm kupolája olyan iciripiciri, hogy ha akarom, szétmorzsolhatom a két köszvényes ujjam közt? Hiszen ez csak puszta látszat! Ez az egész mizéria csupán a szem erőtlensége! Ezen törné magát valaki olyannyira, hogy amikor ifjú asszonykája, már bocsánat, az ágyba hívja őt egy kis etyepetyére, legyen képe azt válaszolni neki, hogy „Ő, mily édes dolog a perspektíva”? Még hogy a perspektíva?! Krisztus az égben!

Az atya a szemét forgatja. Nem jó jel.

Ez végképp nem szokása neki.

És megvetően fúj is egyet.

Ezzel áthágta minden gondosan megválasztott szabályát.

Oda a koreográfiánk.

Tudom én, hogy vén számárnak tartasz, mondja most váratlanul Bernardo atya. Hibbant vénembernek, aki azt sem tudja, mi fán terem a ti perspektívátok. Pedig tudom én, hamarabb tudtam, mintsem te megszülettedél, ifjan én is ott lábatlankodtam a főtéren, csak hogy belekukucskálhassak Brunelleschi mágikus kémlelőnyílásába, ami festménnyel helyettesítette a valóságot. Némelyek azt mondták, boszorkányság. Fent igazi felhők úsztak az égen, de minden más piktúra volt, eltűnt a tér, amin álltunk, el a keresztelőkápolna, festmény lett belőle, belőlünk meg árnyképek Filippo vásznán. Végteére is mindig is erre vágott a szájalmas lelke mélyén. Egyszóval láttam mindezt, de mégsem

hittem igazán, hogy az ördög szórakozik velünk, tudtam, hogy akkor már inkább Filippo mester. Mit mester. És láttam ám apád munkáit is. A Noé bárkáját, a felpuffadt vízhullákkal meg a tótágast álló Úristennel. Egy másikat is: eltévedt lovasokat az éjszakai erdőben, néztem is, hát hogy lehet fény nélkül festeni? Egyszóval nem vagyok egészen farragatlan. Láttam egy s mást a ti világotokból. Annak idején. Nem mondom, kicsit sok benne a vonal, talán lehetne mértéktartóbban is bánni azokkal a vonalakkal, de ez legyen a festők baja. És te festő vagy. Akkor is, ha letagadod, és apácafátyóval leplezed. Apád kézügyességét örökölted, de anélkül, hogy a megszállottságát örökölted volna. Ez nagy dolog. Mondhatjuk talán, hogy kegyelem. Márpedig ha kegyelem, nem dönthetsz felőle. Látod, én semmi effélét nem kaptam. Üres kézzel jöttem a világra, úgy is hagyom itt. Misék, imák, misék, imák, hébe-hóba böjt, némi civódás, olykor bűnbánat fűszerezi esetleg, de ez mind csak megtörténik velem úgy, mintha nélkülem. És olyan kevés közben a szépség, ami megmarad. Talán a rám bízott lelkek szépsége, de efelől vannak valamelyes kéte-lyeim. Erős kételyek. A püspök úr még soha semmit nem kért tőlem, és én sem kértem tőled soha semmit. Csak ezt az egy Angyali Üdvözetet. Mennyivel szebb lenne ez a hely velük. Egy Szűzzel és egy Arkangyallal. És mögöttük egy folyosóval, ami nem körbe-körbe visz.

Bernardo atya most kifújja magát.
Régóta nem beszélt ennyit egyvégtében.
Régóta nem tért el a koreográfiától.
Ami azt illeti, nem tért el tőle még soha.

Öt hosszú esztendő óta egyszer sem, mióta a püspök a fejébe vette ezt a dolgot az Angyali Üdvözlettel.

Úgy látszik, ennyi időbe telt, míg Bernardo atya meggyőzte magát, hogy voltaképpen ő is szeretné azt a képet.

És ha megfesteném?

Olyan könnyű volna véget vetni ennek a szárnalmas huzavonának. Mindenki mehetne szépen a dolgára: Bernardo atya elégedetten a püspökhöz, én pedig a pokol tüzére.

De előtte legalább festenék.

Hiába, hogy nem járt a kezemben ecset és paletta, amióta fogadalmat tettem, de még csak szén és papír sem, az ujjaim maguktól tennék a dolgukat. Oda se kellene nézmem. Jóformán ott sem kell lennem. Én már rég sehol sem vagyok, rég nem emlékszem semmire, de az ujjaim, azok igen.

Ha tudná, szegény Bernardo, mennyire szeretném.

És hogy mennyire lehetetlen.

Apám szegény azt hitte, a perspektívában az Isten rejtőzik.

Pontosabban azt, hogy a perspektíva maga a rejtőző Isten.

Én viszont tudom, hogy az ördög fészkel a kép végtelenében.

Menjünk sétálni, Bernardo atya. És föláll. Meg sem várva a feloldozást. Igaz, nem is mondott semmit. Vagy legfeljebb a szokásosat. A lépcső felé. Egye fene. Odalent legalább nem tolakszik az ember szeme elé az a púpos hátú leviatán, az a firenzei szakrilégium. A kerengő falán nincsenek ablakok. Ami azt illeti, festmények sincsenek, például Angyali Üdvözlet sem.

Eh.

Minden porcikám sajog. A lábam. A csípőm. A vállamat mázsás súlyok nyomják, a nyakamon egy ördögfajzat ül és piszkavassal sütögeti, a fejemben karneváli maskarások dobolnak. De azért menjünk csak. Nézzenek oda, még segít is: karját nyújtja az első lépcsőfoknál. Megáll az ész, lehet, hogy csakugyan angyal. Ez az, hiszen az angyalnál tartotunk! De mindegy is most már.

*

A zárda kerengőjének szabályos négyszögét a napfény rézsútosan osztja ketté. Az egyik felén az oszlopsor kék és fekete árnyékok váltakozása, a másik oldalt ugyanez a ritmus homokszínűben és vakító fehérben ismétlődik. Középen, ahol ódon és viharvert szökőkút csobog – talán pontosabb volna azt mondani, hogy csordogál, alig észrevehetően itatva át nedvességgel a márványmedence mohos peremét –, éppen ott metszi ketté az udvart a nap éles kése. Így nemcsak a falak és oszlopok, de a kút köré ültetett növények fele is árnyékban marad. Emide bársonyos citromfüvet, szentjánosfüvet, zsályát, turbolyát, és csipkés levelű rutát ültettek. A másik, napsütötte oldalon kakukkfű, bazsalikom, levendula, rozmaring meg csombor illatozik. Két alak: a görnyedt és a sudár, kart karba öltve, lassan lépdel végig a napfényes háromszög egyik befogóján, az oszlopok árnyékának néma hangközein, mint valami vízszintes létrán. Kis lépésekkel, óvatosan, mintha attól tartanának, hogy leesnek róla. A fal mellett hosszú kőpad. Gyíkok sütkéreznek rajta. Mielőtt a kolonnád végére érnének, ahol a homokszínű hirtelen sötétkékbe vált, az öregember int, hogy elég. Nyögve leül egy oszlop tövébe, hogy vaksi szemét ne bántsa úgy a fényzuhatag. Már így

is nedvedzik, hunyorog, káprázik az a pislá, vén szem. A gyíkok – apró, zöld villámok – egy csapásra eltűnnek a fal repedéseiben. A karcsú nőalak a napon marad: bő ruháján csaknem akadálytalanul látszik áthaladni a fény.

Azért az mégsem lehet, gondolja Bernardo atya. Akkor ugyebár, nem volna teste.

Ahol az oszlopsor derékszögben elfordul, oldalt lépcsősor nyílik, amely az emeletre, a cellákhoz vezet. Arrafelé sosem járt Bernardo atya, oda csak a nővéreknek és az apátnőnek van szabad bejárása. De azért el tudja képzelni, mi van ott. Csend és rend, és naponta többször gondosan felsepert magány. Inkább a másik oldalra, a szökőkút felé fordul. A kávján madarak váltják egymást gyors egymásutánban: egy feketerigó röppen el épp, a helyére rozsdafarkú telepszik, csőrét villámgyorsan vízbe mártja, és már ott sincs; de egy cinkecsapat rögvést a helyén terem. A tollas gombócok jókora ribilliót csapnak, az egész udvar egyetlen csivogó hangzavar.

Vízpermet száll szerteszét.

Azt beszélük, mondja Bernardo atya, látszólag a szökőkútnak vagy a cinegéknek, vagy legalábbis mintha azt hallottam volna valakitől annak idején, helyesbít is mindjárt, hogy apádat azért becézték Uccellónak, mert mindent mániákusan madarakkal pingált tele. Hogy fiatalon, kezdő piktorként nem volt pénze, hogy a piacon árult énekesmadarakat megvegye, ezért inkább alaposan megnézte, aztán emlékezetből lefestette őket. És hogy a megszólalásig olyanok voltak az általa festett madarak, akár az elevenek. Így volt, csakugyan? Mert én, akárhogy erőltetem az agyamat, egyetlen képén sem emlékszem egy fia madárra sem. Persze az is lehet,

hogy nem figyeltem elég jól. Vagy hogy azóta már elfelejtettem. Ez a dolog az angyali üdvözlettel kiverte a fejemből. Persze az is lehet, hogy csak saját magának festett madarakat, otthonra; hogy a házát, a szobákat, az udvart madarakkal népesítette be, amelyek szakasztott, mint az elevenek, csak némák. És mozdulatlanok. Így volt? Csakugyan madarak közt nőttél fel? Amolyan megfagyott Édenkertben? Biztosan gyönyörű volt. Ahogy itt cikáznak a fák meg a kút között, oda és vissza, csupa tarkabarka könnyűség, felfoghatatlan. Meg se nézheti őket az ember rendesen. Mondd, festett nekik kalitkát is, hogy el ne röppenjenek?

Ha madarak között nőttem volna fel, Bernardo atya, alig hiszem, hogy most itt lennék, gondolja a nővér. Apám adta magának ezt a gúnynevet, de kétlem, hogy ilyen egyszerű rá a magyarázat. Az igazat megvallva, sosem láttam őt madarat rajzolni. Perspektívavonalak közt nőttem föl, Bernardo atya, segéd- és szerkesztővonalak közt, geometriai kísérletek meg olyan festők társaságában, akik apámhoz hasonlóan ájult csodálattal adóztak ezeknek, habár ő ebben is mindenkit messze túlszárnyalt. Esténként a tudós Toscanelli járt át hozzánk iddogálni, időről-időre Cusanus bíboros is beállított, ez a különös ember a maga különös ötleteivel a mindenségről. És jöttek mindenféle csodabogarak, zarándokok és szerencselovagok, kíváncsiskodók és megszállottak, olyan terekkel és történetekkel házalók, amelyek a messzeség illatát árasztották, és teóriákkal, amelyek a házunk szobáit ezerszeresére tágították. De közben mind fogva voltak, akár a legyek a pókhálóban, a végtelen és örök formák börtönében. Vonalak, mindig és mindenütt vonalak, egymást metszők meg párhuzamo-

sok, szögek, torzulások: ezekre szálazták szét a világot, legyen szó térképekről vagy teológiáról. És apám is mindent erre a nyelvre fordított le, az egyetlenre, amelyet igazán jól beszélt. Mi voltunk a perspektíva rácsai közt rekedt jószágok, én, az anyám, meg a bátyám. És persze ő maga, ha ez nem is jutott el a tudatáig. Azt mondta, a világon minden göcsörtös, gömbölyded, vagy legalább cikcakkos – a természet nem ismeri a tiszta egyenest. A természetben minden forma törik, hajlik, kunkorodik, mielőtt gyöngéd ívben fordulva visszatalálna önmagához. Az ember is hajszálla ugyanígy. Egyesegyedül Isten az, aki két pont közt mindig a legrövidebb utat járja be. Apám szemében a geometria a teológia szinonimája volt, a perspektíva pedig eszköz, hogy Isten legfelfoghatatlanabb attribútumát, a végtelent becsempéssze valahogy a képbe. Az enyészpont titka izgatta őt, ez a láthatatlan valami, ami voltaképpen ott sincs, mégis minden hozzá igazodik, feléje tart. Bár sosem éri el. Így valahogy. Csakhogy a végtelenhez a mi szemünknek rácsok kellene, ahogy Alberti traktátusa figyelmeztet rá. Rácsok közt nőttem föl Bernardo atya, ez az igazság; és megszoktam a rácsokat. Alighanem azért is vagyok itt – gondolja magában a nővér.

De mondani semmit sem mond.

Ehelyett áthajol a mellvéden, két ujjá közé csipent és leszakít egy rozmaringágot a közelebb eső bokorról, és Bernardo atya mellé telepszik. Nem túl közel. A levegő megtelik a rozmaring átható illatával. Ez Bernardo atyát bizonyos sültekre emlékezteti, amelyekre a szalonnadarabkák mellé rozmaringot is szokás tűzni. A nővért pedig a közelgő nyárra, amikor csaknem bántó élenkséggel ölelik körül majd a színek. Ujjai közt forgatja az ágacskát, úgy tetszik, minden figyelmét a keskeny levélkék

sora nyugózi le. Akár a gyíkok nyelve. Vagy egy ecset sörtéi.

Bernardo atya mintha megfeledkezett volna az iménti kérdésről, valamint arról is, hogy nem kapott rá választ. Valószínűleg megszokta már a válasz nélkül maradt kérdéseket. Elvégre a teológia sem nagyon más. Csak ott a kérdések szebbek valahogy: talán mert céltalanabbak. És céltalanságukban rejlik a tökéletességük. De mindez momentán nem sokat számít: Bernardo atya elbűvölten nézi, ahogy napfény és árnyék ferde határvonalán, fröcskölő vízcseppek között farktollak, szárnyvégek, apró csőrök villannak meg gyors egymásutában. Verebek fürdenek. Az ég ibolyakék négyzetén fecske iramlik: villás farka és fehér begye a pillanat tört részéig elegáns ívet rajzol a levegőbe. Bernardo atya érzékeny, öreg szeme mostanra úgy-ahogy megszokta a záporozó fényt, jóformán alig káprázik, csak ha túl sokáig nem pislog, elfutja a könny. A csuha ujjával gyorsan letörli a könnyeket, és möhön nézi tovább a csodát. Csőrök, szárnyak, csapzott fejecskék. Hallja, hogy a nővér mond valamit, de nem tud rá figyelni. A halkan kiejtett szavakat egyenként nyeli el a vízcsofogás.

Így lehet, hogy Bernardo atya jóformán észre sem veszi, amikor a másik egyszer csak föláll mellőle, és a folyosót lezáró, fehérre meszelt falhoz lép. Az a könnyű és határozott mozdulat – alig több egy rebbenésnél a vén barát látóterének ködbe vesző peremén, mindenesetre sokkal észrevétlenebb, mint a verebek dorbézolása. Bernardo testvér jó ideje nem látott már ennyi féktelen boldogságot. Mert mi csak kis adagokban porciózzuk ki a magunk számára azt a végtelen örömet, ami az Isten – tűnődik magában –, mintha bizony attól

tartanánk, hogy elfogy. Vagy attól, hogy ha óvatlanul, egyszerre habzsoljuk be, egyszerre leszünk kénytelenek majd elviselni a poklot is, annak hasonlóképp mértéktelen fájdalmával együtt. Pedig hátha a kettőnek nincs is köze egymáshoz. Hátha a pokol kínjai, amelyekről igazában vajmi csekély elképzelésünk lehet, nem egyebek, mint a beteljesületlen és meg nem cselekedett dolgok felett érzett fájdalom, a jóvátehetetlen és az elmulasztott dolgok okozta fájdalom összege; olyan szomorúság, amit a nem kívánt szeretet, az észrevétlenül maradt szépség okoz, a lelken halálos sebet ejtve. Hát hogyan is lehetne része a végesnek valami végtelenben? Hogy férne el az egyik a másikban? Vagy az ember lelkének is végtelennek kell lennie, vagy a mennyei boldogságnak is végesnek. Kemény dió ez, jaj, szegény fejemnek... Mit szólsz mindehhez, leányom? Már megbocsáss, hogy leányomnak szólítalak...

Így töpreng hol magában, hol az öregek szokása szerint maga elé mormolva Bernardo atya, és elméjét olyannyira lefoglalják ezek a számára merőben újszerű gondolatok, amelyek nem csak a kerengő és a kút és a madarak mindennapi látványát vonják most ünnepi fénybe, de a „menny” és „pokol” talán meggondolatlanul gyakran használt fogalmait is, hogy ügyet sem vet a nővérré, aki a csupasz fallal szemközt megállva, az ujjai közt tartott ágacskával most gyöngéden végigsimít a fehér vakolaton. Ki tudja, hallja-e az öreg szavait. A rozmaring levélkéi még nedvesek a verebek által szétfröcskölt víztől, ezért halvány, alig észrevehető nyomot hagynak maguk után, amely szinte azonnal meg is szárad. Ez azonban, úgy látszik, elég. Pillanatnyi tétovázás után az ág ismét a falhoz ér, aztán újból és megint. A nővér szemlátomást fest, vagy legalábbis imitálja

a festést. Gyorsan dolgozik; valamivel gyorsabban annál, mint amilyen hamar semmivé foszlanak az általa húzott vonalak, amelyeket különben is inkább csak sejteni, mintsem látni lehet. Bizonyos állatok, például a gyíkok, rovarok és madarak, melyek nálunk gyorsabb mozgások észlelésére képesek, meglehetősen többet fognak fel ezekből a mozdulatokból, bár az is igaz, hogy számukra a mozdulatok mibenléte és a vonalak jelentése is – amelyek íve különben eléggé hasonló a mintákhoz, amelyeket a tó fölött cikázó fecskék szárnya karcol egyszer-másszor a víztükörré – alighanem rejtve marad. De sem a verebek, sem az őket bámuló Bernardo atya nem nézett oda: mindenki a neki épp e pillanatban kimért, határtalannak érzett, és csak rá vonatkozó boldogsággal volt elfoglalva. A nővér így háborítatlanul fejezhette be művét, különös gondot fordítva a térdet hajtó angyal mozdulatára, amelynek véleménye szerint egyidejűleg kell megtorpanást és ugyanakkor fékezhetetlen lendületet sugallnia; biztos szemmel mérte fel a két főalak mögött húzódó portikusz oszlopainak arányait, hogy azok pontosan illeszkedjenek a kerengő valószínűségi oszlopaihoz, természetesen megfelelő rövidülésben; és tétovázás nélkül másolta át a Szűz apró tenyerébe saját, kissé gyűrött breviáriumát. Minden egyes vonás, ív, szöglet olyan volt, mintha százszor megfestette volna már, és ez a mostani, a százegyedik, csupán az előzőleg gondosan kimért és kikísérletezett képek rutinszerű és egyúttal letisztult másolata lenne. A látszólagos rutint azonban szemlátomást felülírta a szenvedély: a rozmarinágáról a nagy sietségben egymás után peregték alá a szívós kis levelek, így a képet a nővér úgyszólván az ág csonkjával fejezte be. Az utolsó voná-

sok vékonyka, alig kivehető karcolásokat hagytak a sima falon.

Bernardo atya csak akkor eszmélt fel, amikor váratlanul egy galamb csapott alá a kék semmiből, és landolt esetlenül a díszkút peremén, hogy igyék: lába megcsúszott a mohos márványon, és éktelen szárnycsattogással igyekezett valahogy egyenesbe kormányozni magát, amire természetesen tüstént szétrebbentek a viháncoló verebek. Bernardo atya felriadt éber szendergéséből, és körülnézett, hogy folytassa a megkezdett beszélgetést, amelyet érzése szerint folytatni vagy talán lezárni kellett volna (habár csak halványan rémlett számára, hogy valami kérdésfelét intézett a nővérhez, amelyre – alighanem, talán – választ várt). Megdörgölte a szemét és sűrűn pislogott, hogy pillantása újra hozzászokjon az árnyék és napfény helycseréihez: de hiába nézett körül, mert a nővért nem látta sehol.

*

Bő egy hónappal később az apátnő lezárta a vizsgálatot Antonia nővér váratlan eltűnésével kapcsolatban, és a *Historia Domus*-ban az *ex clausura* megjegyzés került a neve mellé, amely általában a szökött vagy szégyenbe esett apácák megjelölésére szolgált. Az írásképből ítélve a két szót meglehetősen indulattal firkantották oda, de nem tudni, az indulat pontosan minek szólt: a nővér rendhagyó távozásának vagy más egyébnek, például a kétségkívül kissé zavaros tanúvallomásnak, amelyet Bernardo atya tett az apáca utolsó gyóntatásának körülményeit illetően. Ahelyett, hogy az ismétléssel sikerült volna tisztázni és érthetőbbé tenni, a beszámoló minden elmondással csak zavarosabb lett, pedig maga a püspök is szakított rá időt, hogy meghall-

gassa. Végül jobb híján az idénymunkások szavait vették figyelembe, akik a kérdéses napon és órában láttak egy fiatal nővért kilépni a kolostor kapuján és elsietni a Firenzébe vivő országút felé. Hogy pontosan ki volt, nem mondhatták meg teljes biztonsággal, egyrészt mert napszámosok voltak és nemigen ismerték az apácákat személyesen, másrészt meg, te jó ég, hát ki tudja ezeknél a karmelitáknál, az egyik hajszálla olyan, mint a másik. Most mondja meg a mélyen tisztelt apátnő, de őszintén: ő maga minden esetben képes megkülönböztetni egymástól a nővéreket? Na ugye. De valaki kétségkívül kilépett azon a kapun és elindult valahová. Végül a kedélyek elcsitultak, ki így, ki úgy tért napirendre az események fölött. Beköszöntött a rekkenő nyár, és jobb híján mindenki megnyugodott abban, hogy ez is csak ama számtalan dolog egyike, aminek kolostorban *nem* volna szabad megtörténnie. Anélkül persze, hogy sikerült volna egyértelművé tenni, mi is pontosan az ez.

Csak Bernardo atya nem nyugodott meg, az olyan emberek szokása szerint, akik magukat hibáztatják valami jóvátehetetlen dolog miatt, ami persze így is, úgy is megesett volna, a jelenlévők önérzetével mit sem törődve. Ilyesféle tapintatlan dolog például a halál, gyözködte magát Bernardo atya, amikor végre nem mondatták el vele többször azt a reggelt, és fellélegezve immár bizonyosan érezte, hogy nemsokára része lehet benne.

Ám a dolog váratott magára.

Jócskán benne jártak már az őszben, Szent Mihály napja közeledett, amikor egy felhőtlen délelőttön, számtalan esős nap után majdnem pont olyan rézsútosan estek a fények a kertre és a kútra, mint akkor. A nap kevésbé alacsonyabban állt, igaz, és hűvösebb is volt, és Bernardo testvér (am-

ennyire tellett tőle) sietősen csoszogott végig a kerengőn, hogy mielőbb cellájának – amelynek a falon kívül épült kunyhó adott helyett – langyos oltalmában lehessen. A kis vaskályha, latolgatta, talán nem hűlt még ki reggel óta. Akkor vette észre a képet a folyosó végén. Enyhén megszedült, de sikerült talpon maradnia. Talán a szív is kihagyott egy ütemet. Meglehet. Csak állt ott, ha botjára támaszkodva és kissé esetlenül is: bámulta a térdet hajtó angyalt, akiről nem lehetett eldönteni, hogy a hirtelen érkezés lendülete vagy a Szűz látványa feletti megrendülés miatt előre- vagy inkább hátrafelé mozdul-e, az angyal háta mögül tűző fénysugáron leszánkázó galambot, és a távolba vesző oszlopsor mesterien, és szinte már a túlzásig akkurátusan szerkesztett, hívogató perspektíváját. És főleg a sok-sok madarat, amelyek az angyal háta mögötti pázsiton gyülekeztek.

És akkor Bernardo atya végre megértette.

Nem a festményt, hanem a megkésett madarakat.

*

Kétféle végtelen van a világon, Bernardo atya. Az egyiknek Isten a gazdája, a sátáné a másik. Apámnak, akit Uccellóként ismertek, az volt az álma, hogy a bukott világ sivatagos végtelenét isteni végtelenséggel oltsa be. Vagy nem tudott különbséget tenni, vagy tagadta, hogy különbség lenne a kettő közt. Talán félreértette a nagy Cusanust, talán maga a nagy Cusanus értett félre valamit. Vagy csak szokása szerint elsiklott valami felett. Lehet, hogy ha apám elolvassa a bíboros könyveit ahelyett, hogy csak elkvaterkáznak, amikor az Firenzében jár, jobban értette volna a dolgot. Lehet, hogy én nem értem. De apám azt hitte, Cusanus bebizonyí-

totta: a világ végtelen. Ha pedig végtelen, akkor alkalmas rá, hogy tükrözze Isten végtelenségét. Ha a világ végtelenségével, mint valami írásjellel, az isteni végtelenség kifejezhető, a perspektivikus képbe foglalt végtelen Isten nyoma. A kézjegye, ha úgy tetszik. Segítségével anélkül ábrázolhatjuk Őt, hogy a minden formán túlit ténylegesen meg kellene valamilyennek festenünk. Apám meg akarta ajándékozni a világot a végtelennel. Talán ezért találta ki magának a Madár nevet. Mert a szárnyai-val minden teremtetten lény közül egyedül ő mozog szabadon a végtelen térben. Tehát, szerinte, Istenben. Mégis azt hiszem, a nagy repülés közben apám eltévedt valahol. Lépre csalták. Nem lehet az egyik végtelent a másikkal behelyettesíteni. Mert a világ végtelenségéhez rácsok tartoznak. Amelyek a kész festményen már nem látszanak. Micsoda kísértés: mélységet láttatni ott, ahol csupán felszín van – nem az ördög munkamódszere ez? Na meg az újfajta képkészítőké.

Vagy Isten végtelenségét ábrázoljuk a képen, vagy a világét, ez van. Amikor festőink idestova három nemzedékkel ezelőtt lemondtak az aranyról, amit a régiek arra használtak, hogy jelezzék: a világ háttérében Isten ragyog, szóval amikor a régiket megbuktatták, és ajnározni kezdték Donatello, Masaccio, meg a többiek valóság-hűnek titulált munkáit, egyszerűen az történt, hogy behódoltak a bukás angyalának. A képekről eltűnt az aranyozás, és csak a természet maradt; színek, tónusok, árnyékok, mindenütt anyag, merő visszfény. Nem maradt más, mint a sötétség árnyalatai. Isten hiányai. A nagyokosok sutba dobták az aranyfüst idegen ragyogását, és vele lemondtak a helynélküliségről, időtlenségről, vagyis a valódi végtelenről is, mindenről, ami nem e világ mértékeihez igazodik.

Aki perspektívát rajzol, méricskél, kalkulál, kiszámíthatóvá teszi a végtelent: csakhogy az már nem a szellemi végtelen lesz, nem Isten távlata, mert az nem kiszámítható.

Hanem váratlan.

Sokáig úgy hittem, apámat Cusanus körmönfont okoskodásai csalták lépre, meg a saját becsvágya. Próbáltam megmenteni. Nem mondhatom, hogy hálás lett volna érte. Amikor, még fiatal korában, néhány év becsületes iparosmunka után hazatért Velencéből, alig ismert rá Firenzére. A perspektíva jött, látott és győzött. Mindenki szerkesztett, számolt, enyészpontokkal és síkokkal bajmólódott, a Parmai Biagio értekezéseit bújták, és egyszerre minden magára valamit is adó festő a tér és geometria megszállottja lett. Én már ebbe a tértől részeg világba születtem, és sohasem tudtam kibékülteni vele. Gyerekként sokat tanultam apámtól, ha nem is látni, de rajzolni, később meg sokat veszedtünk. Ő tudta, hogy festő leszek, talán jobb is, mint ő. Én: csak azért se. Féltékeny volt minden rajzomra, irigy és büszke, és dühös is, amiért a mániáit, amelyeket bölcsességnek vélt, nyilvánvalóan semmibe vettem. Mert én látok, és nem számolok. Nekem nem kellett se vonalzó, se Alberti-féle háló, ha távlatot akartam adni a képnek. Csakhogy nem akartam. Cusanust olvastam, hogy megcáfoljam. Rájöttem, hogy a bíboros ugyanazt műveli a logikával, mint apám a természettel. Ő ugyanis annyira rögeszmésen valóságghú képeket csinált, hogy ettől minden, amit festett, álomszerű lett. Cusanus meg annyira észszerű akart maradni, hogy misztikus lett. Én meg botcsinálta teológus. Sőt. Karmelita. Nem arról van szó, vágtam a képébe, hogy a világ és Isten is egyként végtelen, hanem hogy Isten végtelen, a világ meg határtalan! Hozzám vágott

egy vonalzó. Nem talált el, nagyon öreg volt már. *Indeterminum*, ordítottam a lépcsőházból. Meghatározhatatlan. Mindössze ennyi.

Leányom, már megbocsáss, hogy így nevezlek. Talán, nem tudom, az elmúlt évek feljogosítanak vagy nem, talán inkább lehetővé teszik, hogy így beszéljek hozzád. Legalább képzeletben. Szóval. Ott lenn, az oszlop árnyékában ülve, mikor utoljára nem beszélünk. Ott eszembe jutott valami. Már nem tudom, mondtam-e vagy csak gondoltam. Hogy nem kétféle végtelenség van, hanem három. Az Istené az egyik, a világé a másik, és az emberi léleké a harmadik. És hogy nekünk csakis az utolsóhoz lehet valami közünk. Ha egyáltalán. A másik kettő pedig ebben tükröződik. Így fér el a végesben a végtelen. Akár kettő is. Mint egy tükörben. Vagy mint egy képen. És az apád, az Uccello, ez a bolond, ez a megszállott, ez a megjelölt ember, már megbocsáss, de ezt festette meg. Ezt a harmadikat. Amely épp az által válik végtelenné, hogy benne a másik kettő, máskülönben kibékíthetetlen, összeér. Bocsáss meg, hogy annyit nyaggattalak. Pocsék gyónató vagyok. Nem értettem meg, hogy velem szemben egy kislány ül, aki a madarait akarja, a festett, tarka és fénylő tollú madarakat, amelyeket az apja egyszer régen, talán, megígért neki. Vén számár vagyok. Nem értek, és sohase értettem én se teológiához, se festészethez. Csak egy pillanatra, nem is olyan rég, a repüléshez.

*

Azon senki sem csodálkozott, hogy az öreg gyónatópap épp olyan hirtelenül tűnt el a kolostorból, mint Antonia nővér. Elvégre többen is látták, hogy a reggeli mise után elindul a kapu felé. Alighanem

sétálni akart, előző nap esett is, az ösvények meredek, csúszósak, talán rosszul lépett, és az embernek, amilyen törekeny ebben a korban, akár az üveg, úgyszólván bármi végzetes lehet. Sajnálták, persze, és amikor nem akadtak a nyomára két napig, az apátnő misét mondatott a Santa Maria del Fioróban a lelki üdvéért, egyúttal pedig levelet küldött a püspöknek, nevezze ki új gyóntatót a testvériség számára. Finom célzást is tett rá, hogy lehetne valamivel kevésbé rozzant, mint az előző. Mert a tapasztalat nem minden, szusszal is bírni kell. A levél jó darabig a bürokratikus útvesztőkben kallódott, mindenki a Granada ostromáról szóló híreket tárgyalta széltében-hosszában, de persze az is lehet, hogy az adventi időszak bokros teendői szóltak közbe, mindenesetre az új spirituális csak január végén tette először tiszteletét a kolostorban, amikor enyhült a fagy. A püspökségen, úgy látszik, értékelték a finom utalást, mert *valamivel* tényleg fiatalabb papot neveztek ki, akinek esze ágában sem volt elfoglalni Bernardo atya huzatos kalyibáját a kapu mellett, ellenben ígéretet tett rá, hogy hetente egyszer ellátogat majd ide Firenzéből. Ezt többé-kevésbé meg is tartotta. Még ez sem lepett meg senkit. Egyszerűen nem érték rá csodálkozni ilyen apró-cseprő dolgokon, mert mindenkit lázban tartott a freskó váratlan megjelenése a kerengő falán. Aznap, amikor a vén Bernardónak nyoma veszett. Ami azt illeti, ez a váratlan esemény, mármint az előbbi, igénybe vette egy komplett kolostor egész éves álmétkodáskészletét. Női testvériségről lévén szó, ez nem kevés. Firenzéből, de még távolabbról is a kép csodájára jártak. Különösen az angyal figurájának, amelyet egy óvatlan pillanatban az apátnő megpróbált átfestettetni, mert nyugtalanítóan emlékeztette valakire. Valamelyik kudarcá-

ra, alighanem. De egész Firenzében nem akadt senki, aki az átfestést vállalta. A kép túl jól sikerült. Azért a távolabbi oszlopok közé pingált apró figurát, amely egy idős papot ábrázolt, egy nap mégis eltávolították. Semmi keresnivalója ebben a jelenetben.

És ettől az apátnő is jobb kedvre derült.

*

A művészettörténészek egybehangzó véleménye szerint a Firenze melletti Annunziata-kolostor kerengőjét díszítő, a 15. század második felére datálható freskó alatti, erősen megkopott enigmatikus latin felirat – *Exstat denique sola creatura volatilis quae vectes despuere possit* – legvalószínűbb fordítása: *Végül is egyetlen szárnyas teremtmény létezik csupán, amely megteheti, hogy semmibe vegye a rácsokat.*

II.

SZAVAK

(MARCO, 1437–38)

*„...a távollévőt jelenlévővé,
a holtakat élővé teszi.”*

Egy tolmács mindig mindenre álljon készen – gondolja Marco.

Egy tolmács, akit azért fizetnek, hogy a megértés illúzióját szolgáltatassa, sose tétovázzék. A tétovázás a kudarc beismerésével egyenlő.

Ezt is gondolja.

De nem mondja ki hangosan.

Nem mondja ki egyik reggel sem, pedig minden áldott reggel végiggondolja ugyanezt, pontosan ugyanezekkel a szavakkal.

Minden átkozott reggel, amióta csak tart ez az utazás.

Ahogy a többit is. Nem szó szerint, de valahogy így: A tolmács dolga többek közt, hogy korábban soha nem hallott szavakat fordítson le kapásból és teljes természetességgel; a szeme se rebbenjen, ha megbízza levegővétel nélkül beszél egy fertályórát egyhuzamban, és tőle is ugyanezt várja el; egyformán higgadtan fordítson ostrom vagy földindulás közepette, orkán vagy hajótörés idején; szemét egyes-egyedül a főnevek és határozók állócsillagaira függesztve kormányozza a szavak bárkáit és a mondatok flottáit a biztos rév felé, és lehetőleg fordítson a Második Eljövétel harsonazengése alatt is, tisztán és artikuláltan.

A tolmács beszéde olyan legyen, mint amaz ősnyelv, amelyen az angyalok énekeltek még a bűnbeesés előtt a Paradicsomban: legyen minden értelmes lélek számára egyértelmű, világos, és lehetőleg testetlen is. A tolmács úgy legyen jelen, mint aki ott sincs: ne fájjon a feje, ne legyen se másnapos, se szétszórt, nem lehet szerelmi bánata, fogfájása, náthája, nem kínozhatja csúz, hasmenés, zsába, féltékenység. Értsen a számok, az etikett, a kereskedelem, a diplomácia, az anyaszentegyház és persze az eretnekségek nyelvén. Álljon készen bármire, de sohase álljon elől. Mindig fél lépéssel a megbízója mögött. Legyen nála egy árnyalatnyival szürkébb és egy fejjel alacsonyabb. Igen. És semmiképp se tűnjön okosabbnak. Egyidejűleg legyen és ne legyen. Ezért fizetik.

Igaz, van olyan munka is, amit képtelenség megfizetni. Pénzzel. Amit az ember, pontosabban a tolmács jobb, ha kapásból visszautasít. Az ilyen munkákról persze csak menet közben derül ki, hogy olyan munkák. Hogy nem kellett volna elvállalni.

Ma gondolt először erre. Máig a gondolat előtt mindig megállt, fölkelt, rendbe szedte magát, és kilépett a fedélzetre. Odakint valahogy minden könnyebbnek tűnt. Szél volt, sápadt napfény, és néha sirályok.

De ma továbbgondolta, még hanyatt fekve a priccsen, és erre a következtetésre jutott.

Valamint arra, hogy akármi lesz, a következő kikötőben kiszáll.

Ezt ugyanis nem lehet bírni.

Nincs az a pénz.

Az a pénz persze, hogy nincs: csakhogy ez a bárka Itáliába megy, és neki Itáliába kell jutnia. Mert Tamina ott van.

Tamina.

Ezt hangosan mondta.

Fölkelt, rendbe szedte magát, és kilépett a fedélzetre.

Ezúttal reménytelenül messze volt a part: szabálytalan, sötétszürke csík a palaszürke ég és a füstszínű tenger között. Csak itt-ott csillant meg egy-egy fénypászma a vizek ütemesen lélegző hátán: mintha egy sárkány szunnyadna alattuk. Tegnap még derült volt az idő, sokféle kéken ragyogott minden: a tenger, a parti hegyek és az égbolt is. És nyugodt volt a víz. Ma meg ellenségesen szürke, és néha fehér tajtékot köp, mintha káromkodnék. De nem eléggé. Mert ha az idő nem fordul rosszabbra, akkor csakis az számít, hogy páros vagy páratlan nap van-e. Mert ha páros, akkor a görög buggyant beszél, ha meg páratlan, akkor a latin eszehagyott. És neki aszerint kell készen állnia.

Mindenre.

Hiszen ő a tolmács, hogy enné meg a fene.

Ha a széljárás kedvezett, a fedélzeten ültek össze. Egyre ritkábban kedvezett, habár délnek hajóztak, és remélni lehetett, hogy arrafelé kiszámíthatóbb lesz az tenger, talán kevésbé szeszélyes a szél is. Még nem döntöttek, érintik-e Candiát vagy mindjárt a Matapan-fok után északnyugatnak fordulnak, az Adria védett vizei felé.

November 27-én futottak ki Konstantinápolyból, éppen napszálltakor.

A pápai küldöttség három hajóját három veleneci és egy firenzei bárka kísérte, élükön a császári gálya, bíborvörös vitorlával. Végigsiklottak az Aranyszarv olajsima vizén, amely az alkonyati fé-

nyek játékában hol olyan volt, akár az olvadt réz, hol sötét ibolyakékre váltott. Mindkét partról megbámulták őket: a halászok abbahagyták a munkát és feltápaszkodtak ütött-kopott bárkáik mellől, amelyeket igyekeztek vízhatlanná reparálni: a fekete mézhez hasonló kátrány szúrós szaga ülte meg a környéket, ideig-óráig felülkerekedve a halbűzön is. Tiritarka ruhákban pompázó nők és kontyos asszonyok tódultak az utcákra és zsúfolódtak a balkonokra; az öregebbek jobbnak látták nem leevickélni a rozoga falépcsőkön, inkább az ablaktáblák mögül leskelődtek. Ráncos arcukban fekete, örökké kíváncsi és gyanakvó görög szemek villogtak. Gyerekek szaladtak végig a parton a gályákat kísérvé: elég messze voltak, nemigen lehetett érteni, mit kiabálnak. Amit mutogattak, azt igen. A pápai követek ezért inkább a másik oldalra vonultak át, ahol kevésbé volt ugyan festői a naplemente, de a Pera európai lakói jóval visszafogottabban viselkedtek: csak egy-egy bámész járókelő lendítette magasba a karját, üdvözlésképpen a Nyugatra induló hajók felé. Az egész olyan volt, mint valami tétova búcsú. Marco maradt inkább ezen az oldalon.

A Várost nézte, amelyet úgy szeretett, ahogy volt.

Nyíltságával, rátartiságával, gátlástalanságával, túlfinomult cikornyáival.

A tömjénfüst birkaflaggyúval keveredő illatát. A rozszant koldusokat, akik Homérosz nyelvén kántálva koldultak arcátlanul.

A viharvert védműveket, melyekben a város lakói oly esztelenül bíztak, mintha nem is kövekből, hanem dogmatikai axiómákból épültek volna.

Ezt a várost kedvelte igazán, és nem a túlparti, nyugati kalmárok lakta Perát, ahová pedig születé-

se szerint tartozott. Hanem a büszke és koszlott Konstantinápolyt. A túloldalra jószerivel csak a csapszékek miatt járt, de élni, enni és szeretni a hét dombon tanult. A város sziluettje, különösen az esti szürkületben, a faragott kereveten elnyújtózó nők domborulataira emlékeztette. És Marco ezt is, azt is kiválóan ismerte. Övé volt a Város, testestül-lelkestül. Idejekorán megtanulta, hogyan kell köszönni a kereskedőknek, hogy jobb árat szabjanak a portékájukért (az értéket a szimpátia változékony árfolyama szabja meg), és hogyan a görög papoknak, megjegyezhetetlen nevű szentjeik számtalan emléknapján, hogy cserébe édességgel és ánizsos törkölypálinkával traktálják. Ismerte az illegális jövendőmondókat és a legális cselszövőket. Tudta, melyik pletykát érdemes meghallgatni, és melyiket engedje el a füle mellett. Tudta, hol sütik az apró halakat, amelyek, ha nem elég frissek vagy nem sülnek át egészen, néhány órán belül olyan gyomorgörcsöket okoznak, hogy az ember már hajnal-tájt beválthatatlan ígéreteket tesz a bűnbánatra és a gyökeres életmódváltásra.

Igaz, ezeket a helyeket a papok is éppúgy ismerték.

Tudta, ki megvesztegethető hivatalnok (majdnem az összes), és ki nem (az ilyen vagy eunuch vagy bigottan vallásos). Ismerte az egyes kerületek illatát, és ha éjjelente – gyakran – ismeretlen ablakok mögött ébredt, csak szippantott párat a levegőből, s máris kellő biztonsággal be tudta tájolni legalább a városrészt, míg a mellette heverő alak azonosítása ennél jóval több erőfeszítést igényelt. Kifejlesztette magában azt a csak bennszülöttekre jellemző képességet, hogy tenyerének vonalaiban a Város térképét ismerje fel, és e szövevény sohasem csalta meg – nyugati kuncaftjai, akik először jár-

tak vele „a bizánciaknál” – ahogy ők mondták –, sosem értették, hogy a látszólag értelmetlen kanyarok sokasága hogyan adhatja ki a legrövidebb utat még akkor is, ha időnként minden emberi számítás szerint épp az úticéllal ellenkező irányban haladnak. Marco ilyenkor elvigyorodott, és azt mondta, a Kelet ilyen, jobb, ha megszokják. Tudta azt is, mikor és hol lehet megpillantani a Császárt, Konstantin és Justinianus kései utódját, akiben elődei dicsősége oly szájalmasan pislákol, akár a szentjánosbogár fénye kora őszi éjszakákon. Ha Velencéből, Genovából, Bariból vagy még messzebről küldöttség érkezett, külön programként, bőséges borralaló fejében el is vitte őket a Blachernai-negyedbe, császárlesre. És most íme: a hajója itt fordul ki a Boszporusz nyugtalan, habos vizeire, közvetlenül az uralkodó fürge *katergonja* után, éppen amikor az őszi nap rőt fénye még egy utolsó lobot vet a templomok aranykupoláin. Hirtelen jött szél kapaszkodott a vitorlákba, és a flotta délnek fordult.

Az idő ma nem tette lehetővé a fedélzeti disputát. Marco csöndben örült ennek. Ha erősen fújt a szél vagy hűvös eső szemerkélt, és a tudós férfiak zárt térbe húzódtak, előbb-utóbb valamelyikük tengeribeteg lett – a latinok általában hamarább –, és az eszmecserét félbe kellett szakítani, amíg a filozófus vagy a prelátus úr a taton hányt. Ezzel aznapra rendszerint abba is maradt a mind mélyebben szántó teológiai és filozófiai csevej. Marco a maga részéről már egy-másfél óra után úgy érezte, lett légyen bár napsütés vagy égszakadás, hogy zúg a feje. Két óra elteltével meg úgy, hogy mindjárt szétreped, mint a túlérrett dinnye. Amikor végre abbahagyták, és a felek, a keleti meg a nyugati

egyház tiszteletreméltó képviselői kölcsönös nagy-rabecsülésükről biztosították egymást, Marco szél-ütötten kóválygott vissza a priccésére. Ennyi sületlenséget még életében nem kellett fordítania. Mert a latinok tudtak ugyan görögül, de csak a régi nyelvet, amit alig-alig értett már valaki a képzett rétorokon kívül, és semmiképp sem azzal a kiejtéssel, amivel a pápai követek próbálkoztak; a görögöknek is volt némi fogalmuk a latinról, de inkább csak ami a főneveket, azokon belül is a teológiai terminusokat illeti, meg aztán ezeket nagy ügyel-bajjal tudták megfeleltetni saját terminusaiknak (feltéve, ha azokban sikerült legalább maguk közt megegyezniük), ugyanakkor teljességgel képtelenek voltak ezekből épkezláb mondatokat összetákolni. A nyugatiak tehát fölényben érezték magukat görög nyelvi műveltségük miatt, míg a görögöket saját hitük ősi mivolta töltötte el hasonló önérzettel: így az erőviszonyok kiegyenlítődték, és az egyenlő felek közti párbeszéd jegyében érthették félre, amit a másik mond. De végső soron, ha nem is szívesen ismerték be, mind a két csoport kiszolgáltatott helyzetben volt: először a tenger szeszélyeinek, másodsor pedig a tolmácsnak.

Marco ma reggel is, mint minden reggel, Tamínára gondol. Nemcsak azóta, hogy útra keltek és maguk mögött hagyták a Várost, amely lassan elmerült a tat mögött a szürkületben, mint valami vén cethal, hanem már régebben, hónapok óta, azaz voltaképp azóta, hogy a lány Itáliába hajózott. Legalábbis így tudták, akiket megkérdezett, amikor egy délután hiába kereste őt. Hogy pontosan hova? A legtöbbben Velencét emlegették. A legtöbb érv Velence mellett szólt. Ha igaz, valóságos Paradicsom várja ott a kurtizánokat. Egy vízre épült vá-

ros! Akár egy vízre írt üzenet. Marco sokat hallott már róla, de még sohasem járt arrafelé. Vagy nyugaton, egyáltalán. Zűrzavaros gyermek- és serdülőkorát nagyrészt levantei kikötőkben ögyelegve töltötte: megtanult fél tucat nyelven hazudni, míg valami felfoghatatlan véletlen folytán a konstantinápolyi dominikánusok, akik a San Paolo roppant haragtornyának árnyékában meghúzódó apró kolostort lakták, föl nem figyeltek rá, a kikötő legkoszosabb és legnagyobbjából suhancára. Történt ugyanis, hogy Marco merő véletlenségből az egyiküket próbálta meg lehúzni egy pár érmére, cserébe azért, hogy megmutassa nekik Fejetlen Szent János aranyfogának ereklyéjét: egyrészt tüstént kapott egy szédítő maflást istenkáromlásért, másrészt felajánlottak neki egy ebédet az ötletességért. A barátok tehát valamiféle, bizonyára nem eléggé átgondolt emberbaráti megfontolásból pár hasonló csirkefogóval egyetemben őt is a szárnyaik alá vették, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy megtanították rá: az általa elsajátított nyelveken akár igazat is lehet mondani. Beiskolázták. Marco jól tanult és ugyanilyen jól verekedett. Még vezetéknevre is sikerült szert tennie, amire, társadalmi helyzetét tekintve, viszonylag kevés esélye volt. A templom és az iskola az Aranyszarv északi partjának meredek kaptatóján foglalt helyet – a déli parton terült el az igazi Város, amelynek ez csupán kísérője volt, olyasféleképp, mint a Földnek a Hold. De itt kötöttek ki a Nyugatról érkezett hajók, arról az égtájról, ahová Marco elvileg tartozott: és ő úgy hallgatta a csapszékekben a kásás beszédű matrózok nagy garral előadott beszámolóit a mesés Génúáról, Amalfiról, Rómáról és Raguzáról, mintha az Ezeregyéjszaka világába csöppent volna. A mesés Nyugat. Itt hallott először Velencéről is, már-

mint valami olyat, ami túlmutatott a geográfiai tényeken. Elmesélték neki, hogy a város lebegni látszik a tenger színén; hogy tornyai büszke hajóárbocokként mutatnak az ég felé, palotái pedig mintha vert csipkéből készültek volna; hogy az utcák vízből vannak, ladikokról tartanak hetipiacot, és hogy kurtizánjainál leleményesebbeket a kerek világon sem találni. Meséltek a csatornákban lakó tengeri kígyókról, amelyek sötétedés után nemegyszer elragadják a tébláboló utazókat, megcsócsálják, majd kiköpik; és a zsidókról, akik a *ghetto* árkádjai alatt teszik ugyanezt. Egyesek a San Marco aranyoltárát dicsérték, és kifejezték csalódottságukat, hogy a székesegyházat túl jól őrzik; mások ólomkamrákról regéltek, amelyek nem egy kiváló cimborát nyeltek már el elevenen, és alighanem örökre. Ám Marcót mind közül leginkább a karneválról szóló mesék izgatták, magában ugyanis nemigen hitte, hogy akár a velencei templomok, akár a velencei bordélyok lenyűgözőbbek lehetnének a konstantinápolyiaknál. Legyen bármily bámulatos egy vízen ringó város, akkor is egyféle: ellentétben a hét domb városával, amely minden utcasarkon arcot cserélt, mintha nem is egy anyagból, az időnek nem egy és ugyanazon szövetéből készült volna. Viszont a karnevál, amely állítólag hol egy, hol három, hol meg hat hónapon át tartott, felcsigázta a fantáziáját. Elsősorban az álarcok érdekelték, a rikitóra pingált, vonzó vagy viszolyogtató, lázálomszerű maskarák, melyek alatt sosem tudni, ki rejtőzik. Mivel Marco alapjában véve is így érezte magát, kimondottan vonzónak találta, hogy elvegyüljön a hasonszőrű, titokzatos alakok közt, akikről az adott pillanatban az égvilágon minden elképzelhető. Éppúgy lehettek nők, mint férfiak, aggok, mint ifjak, rútak vagy szépségesek, gazda-

gok vagy szálni való páriák, csak egy volt biztos: hogy valamit keresnek, valami megváltásfélét – mert aki maszkot ölt, megszabadul az egyetlen igazi béklyótól, a saját történetétől. Velence, Marco képzeletében, egyenlő volt a meghatározatlan ideig tartó karnevállal, a felszabadító jelennel, és a város maga is farsangi álca volt, a tenger álarca, ő pedig azon tűnődött, nem akkor visel-e leginkább maszkot ez a népség, amikor hétköznapi embernek teteti magát. Később, a velencei gályák faragatlan és kötekedő legénységével kötött közelebbi ismeretség után ezt a gondolatot elvetette. Ennyire tökéletes álca nem létezik.

Amikor Taminát megismerte, pontosabban azon a kora tavaszi estén, amikor Tamina megigézte őt, úgy érezte, Velence eljött hozzá. Pedig a lány a Fekete-tenger mellékéről származott, és nem volt benne semmi jellegzetesen nyugati. Marco számára kiismerhetetlennek tűnt: hol elfogadta az udvarlását, hol szigorúan üzleti alapon kezelte kapcsolatukat. Marco még azt is feltette magában, hogy hajlandó megkomolyodni a lányért és megbízhatóan unalmas megélhetés után nézni, holott cseppet sem volt biztos benne, hogy Taminának erre van szüksége, vagy hogy a pénz bármit számít neki. Csakhogy képtelen volt rájönni, hogy akkor mi az, ami számít. Az állóképességén túl, persze. Talán a mesék. Mert Marco mindenekelőtt mesélni tudott. Olyasféle talentum volt ez, ami addig fel sem tűnt neki. Hogy ez is talentum: olyasvalami, amivel örömet lehet szerezni másoknak. Olyasvalami, ami megkülönböztetheti őt a többiektől. Kiskorában, eleinte, a túlélés eszközeként arra szolgált, hogy a kínos helyzetekben kimagyarazza vagy legalább sajnáltassa magát. Mint a sovány és koszos ábrázata, és a nagy, csodálkozó szeme. A későbbiekben

viszont inkább átok volt, mert a dominikánus atyák, főleg a vizsgák vagy a civódó suhancok felelősségre vonásának kényelmetlen pillanataiban az Igazságra voltak kíváncsiak, nem pedig, úgymond, a meséire. De Marco az igazságot is rendszerint csak *elmesélni* tudta, mint általában azok az emberek, akik ösztönösen sejtik, hogy a történet mindig teljesebb igazság hordozója, mint egypár pőre tény. Hogy még az igazság is többet tudhat meg önmagáról egy történet tükrében. A túlzások, színek és toldások hű tükreiről nem is beszélve. És ezt Tamina is tudta. Vagy legalábbis érezte. Ezért is értékelte oly nagyra a szavakat, Marco szavait. Mi több, szerette őket, ezeket a céltalan meséket, amelyek váratlan pillanatokban, ködös délelőttökön, vagy épp ráérős, elfüggönyözött estéken születtek, kapcsolva váltott szavakból kerekedtek elő, és – néha, mint egy forrásból – az éjszaka mélységes közönyéből. Állhattak két röpké mondatból, de átívelhettek egy rekkenő nyári délutánt is. A forrásuk éppúgy lehetett Marco kétségkívül színes múltja, mint még színesebbnek ígérkező jövője. Marcót a szavak ritkán hagyták cserben, ami azt illeti, csakis olyankor, amikor közvetlenül saját magáról kellett volna szólniuk. Önmagával kapcsolatban ezerszer könnyebb volt igazat mesélnie, mint őszintén hazudnia. Talán ez a helycsere fogta meg a vízre írt város karneváljának eszméjében is. Mindenesetre szebbnél szebb meséket tudott kiagyalni Velencéről: a minden hájjal megkent kalmárokról, gálás imponzorokról, naponta más-más jelmezben és jellemben pompázó dámákról, meg persze a víz tükrében tótágast álló palotákról és zárdákról, amelyeknek soha még csak a közelében sem járt – ezeket a történeteket Tamina csaknem áhítattal hallgatta, ezek voltak a kedvencei mind közül.

Hiszen ő is épp ilyen volt.

Mint aki a mindennapok felszínén lebeg, ahogy a város palotái lebegnek a tengeren. És – ellentétben a többi nővel – épp akkor tetszett a legmegközelíthetlenebbnek, amikor odaadta magát: az abszolút közelség pillanataiban került Marcótól a legmeszebbre. Mintha a titok, vagyis az elérhetetlenség, amely Tamina lényét meghatározta és egyfajta sötéten fénylő glóriaként övezte, ilyenkor lett volna a legnyilvánvalóbb. Együttlétükkor a titkot adta át, de nem önmagát. És ez Marcót a tehetetlenségig feldühítette. Nem tudta, hogy ez a legtöbb, amit egy másik embertől kaphat. F fiatal volt, és még nem tanulta meg elfogadni az alapvető vereséget, amely a szerelemmel feltétlen együtt jár. De mindhiába berzenkedett ellene, senkire nem tudott úgy vágyani, és senkire sem tudott úgy haragudni, mint Tamínára. És mindkét érzés többszörösére hatványozódott, amikor egy napon Tamínának nyoma veszett.

Nem hiszem el, mondja Marco a döglött halnak.

A döglött hal persze nem reagál. Hiszen meg is van sütvé. Az ember ne várjon minimális együttérzést sem egy döglött haltól, amely meg is van sütvé, és fel is van szolgálva ebédre. Elvégre ő sem kapott semmiféle együttérzést, amikor a sorsa egy halászháló képében nem várt fordulattal állt elő. De Marco ezzel most szemlátomást nem törődik, a tengeri álsügér közönyével. Valakinek muszáj kiöntenie a szívét.

Tudod, amikor a pápai legátus ősszel felfogadott, hogy tolmácsoljak neki a könyvpiacra, és segítsek egypár ritka apróságot beszerezni, aránylag higgadt és normális fickónak tűnt. Hovatovább nyájasnak, a többi karót nyelt pápistával ellentétben.

És minden olyan remekül alakult: a legátus szemlátomást elégedett volt a felhajtott kéziratokkal, a könyvkupecsek a kialkudott árral, én szintúgy a napidíjjal. Sehol semmi komplikáció. Nem állt szándékában obskúrus szentek porát kicsempészni az egyházi diplomácia örve alatt, nem érdeklődött sem a Galata, sem a Phanar-negyed nyilvánosházáinak változatos kínálata iránt, ellátogatott néhány liturgiára a Nagy Templomba, udvariasan cseverészett a léhűtő szerzetesekkel, kevéssel napnyugta után pedig visszavonult a szállására, amelyhez minden alkalommal el kellett kalauzolni, mert képtelen volt megjegyezni az irányokat. De itt, a hajón egész más. Mint aki kifordult önmagából. Nagyjából azóta, hogy hajszál híján felfaltak minket azok a hagarénus gazfickók Maditosznál, hogy a leprás anyjuk valagát próbálja meg az ördög. A legátus úr nyilván sokkot kapott, nincs szokva az ilyesmihez. Amíg a kapitány a haramiákat igyekezett távol tartani és az ivóvízért küldött matrózait visszaszerezni, ő csak álldigált a fedélzeten, és a tengert bámulta. Úgy állt a korlátnál, mint aki ott sincs. Amíg a matrózok el nem vonszolták és le nem tuszkolták a fedélközbe. A saját biztonsága érdekében. Akkor történhetett valami. Talán egy enyhe szélütés. Napokig úgy nézett mindenre és mindenkire, csöndes álmélkodással, mintha a part és a hajó, a hullámok és a matrózok egytől egyig finom üvegből volnának, tiszta kristályüvegből, melyen átsüt a fény. Egy darabig mintha nehezeére esett volna beszélni: hol azon kaptam, hogy összeráncolt homlokkal mered maga elé, szája sarkában az enyhén idiótákat jellemző céltalan mosollyal, hol azon, hogy ír vagy hány, ezen kívül pedig csak a görög buggyanttal óhajtott tárgyalni. Egyedül ez élénkítette fel valamelyest. Pedig az ég a tanúm, azt hit-

tem, zavartalan út lesz: a méltóságos urak, kardinálisok, püspökök, archimandriták, mind el lettek szépen osztva a flotta többi hajóján, körültekintően, hogy Velencéig lehetőleg ne kapjanak hajba. Ez az egész követesdi amúgy is inkább politikai ügy, ha teológiával cukrozzák, akkor is. Énnekem sem egyikhez, sem másikhöz nincs közöm. Kivált a balszerencés incidens óta a legátus semmi másról nem akar hallani, mint teológiáról, és ebben partnerre talált a másik buggyantban, amelyik Platónnak képzele magát. Eleinte egymás szavába vágva lelkesedtek. Képesek összevitatkozni, hogy „Isten” neve vajon a „látás”-ból származik-e, mert a latin szerint igen, Isten olyan, mint a rezzenetlen tekintet, a görög szerint, aki ilyet mond, féleszű, és sose látott még nyelvtankönyvet. Aztán kifundálták, hogy felváltva tartanak előadásokat, egyik nap az egyik, másik nap a másik értekezik olyan dolgokról, amiknek se füle, se farka. Ez valami metafizikus gömbről hadovál latinul, aminek úgy van mindenütt középpontja, hogy közben elvesztette a kerületét. Erre a másik rákontráz görögül, hogy van ám egy Egy, ami végtelen. És erre mindkettő bólogat, hogy így már minden világos. Jézus az égben. Vagy azt mondja a görög: végtelen számú ötlet van a mindenségben, de a legfőbb ötlet mégis a jó ötlete. Ez Isten ötlete-e, kérdezi erre a latin. Isten is egy ötlet, vágja ki a trompfot a görög, és lelkesülten vigyorog. Haljak meg, ha értem. És ezt a disputát fennakadt szemekkel követi a többi csuhás, a slepp, mindkét oldalról, csak én izzadok vért ezekkel a sületlenségekkel, amíg a Szűzanya meg nem könnyörül rajtam, és hullámokat nem támaszt odakint, hogy mindenki diszkréten kitámolyogjon. És mindez egy szajha miatt. Aki nélkülem indult el Velencébe. Nem hiszem el. Ostoba némbor, de aki utána

megy, hogy hátha mégis lesz ebből valami, még sokkal nagyobb marha. Hány bordély lehet Velenében? És mindet végig kell majd látogatnom? Ha ugyan tényleg oda ment. A látáshoz képzelőerő kell a Filozófus szerint. Így az egyik. A képzelet gyűjt össze az agyban minden látványt, aztán képzeletben levetkőzteti őket. Mondhatom, igazán fennkölt.

És mondják, csak mondják naphosszat, és csak fordítok, miközben szemem előtt annak az édes kis fekete-tengeri dögnek a ködképe lebeg, folyvást azon a formás kolchiszi boszorkányon jár az eszem, miközben fordítok valamit, tétovázás nélkül, folyamatosan, ahogy épp sikerül, hogy eljussak a Nyugaton lebegő városba, és elolvashassam vízre írt üzenetét, amelyről tudom, hogy egyetlen szó lesz: Tamina.

Mindeközben a hal, megadva magát a sorsnak, a maga részvétlen módján elfogyott.

Napnyugtakor aztán megváltozik minden. A partnak nyoma vész, csillagok táncolnak az árbo-cok felett, a tenger mormol, zúg, sziszeg a hajó alatt. Egyszer-másszor mintha szemek villannának fel a korláton túlról; néha hallani valamit, amint felcsap, örvényt kavar, majd elmerül. Nyugtalanító reccsenések és roppanások követik egymást, melyek nappal sohasem fordulnak elő. Mindezt addig, míg végre-valahára rőt derengés támad a horizonton, és felvitorlázik az égre a hold.

Gyere be, mondja a pápai legátus, a bázeli zsinat küldötte Marcónak. Marco nyúzott és fáradt, és végképp elege van: éppen elhatározta, hogy fehér-nép ide vagy oda, kiszáll a következő megállóban, kipiheni a teológiát, és inkább gyalogszerrel foly-

tatja útját. De legalább alszik egyet. Velencébe nem lehet gyalog menni, súgja neki valami, vízre épült. Jesszusom, kezdek én is becsavarodni, gondolja Marco. Mondani mégis azt mondja: Engedelmevel, kimerült vagyok, ez a tengeri levegő valahogy nem tesz jót nekem, *laudetur*. És már indulna. Mert esténként a legátus urat egész a kajütjéig kell kísérni, egymaga képtelen megtalálni a sajátját a többi kajüt között. De a pápai küldött szelíden megfogja a karját és így szól: Ugyan, fiam, csak iszunk egy pohárka bort, és aztán jóccakát. Ökör iszik magában, tartja a bölcs római mondás. Malvázia, mondja ki végül a varázsszót.

Erre Marco megadja magát. Ha van neki malvaziája, kibír még egy félórát. Úgy könnyebb lesz átvészelni az éjszakát. Mert éjjelente hogy, hogy nem, de újabban tolmácsolással álmodik.

Furcsa, de Taminával például soha.

Mormog hát valami köszönetfélét, és beljebb kerül. A szűk helyiségben a priccsen kívül mindössze egy hevenyészve összetákolt polcnak maradt hely. A pricc alatt utazóláda, a polcon pár akkurátusan elrendezett kézirat, két, vastag üvegből készült pohár meg egy lepecsételt korsó, bizonyára a bor. Csupán egyetlen, a mennyezetről függő olajmécs világítja meg a kabint úgy-ahogy, lágyan himbálózik, mintegy kimérve a hullámozás ütemét. A legátus helytel kinnálja Marcót, gyakorlottnak tűnő mozdulattal feltöri a korsó pecsétjét, és tölt. Lusta, mézes illat.

Nincs ínyemre ez az egész nekem sem, hidd el, fiam – mondja most a legátus, és koccintásra emelint a poharat. Isznak. Minden korty, akár a selyem. Nemsokára elhajózunk mellette, kacsint Marcóra vendéglátója, mármint Malvasia erődje mellett. Azt hiszem, Monemvasziaként ismerik

errefelé. Marco bólint. „Egy-bejáratú”, azt jelenti. A tengerbe lógó roppant szikla, a lábánál város, a csúcán fellegvár, és csak egyetlen földnyelven át lehet megközelíteni a városfalban nyíló egyetlen kaput. Most a legátuson a sor, hogy bólintson. Messziről láttuk, idefelé jövet. Október volt, a tenger bágyadtan feküdt az ég alatt, és a távoli part, akár az álom. Szóval nincs ínyemre ez a furcsa rendszer, elhíheted, egyik nap én, másik nap a bizánci, de nincs más választásunk. Valahogy muszáj megértenünk egymást, míg Velencébe érünk, onnan pedig Ferrarába. Ott már senki sem fog a részletekkel bíbelődni. A papírokat előre megírják. A szónokok már fogalmazzák a méltató beszédeket. A pápa és a császár is eredményt akar. Jóllehet, más-milyent. Itt, a tenger seholján, a két szilárd akarat közti semmin töltött idő röpke haladékot jelent. Muszáj megérteni, vagy legalább megkísérelni megérteni, miről beszél a másik, különben egyszerű üzlet lesz a vége: zsoldosokat a hitért cserébe. Ez pedig nem az Anyaszentegyház tárgyalási stílusa, hanem az ördögé. És semmi esetre sem az enyém. Egészségünkre.

A poharak egyszerre ürülnek ki.

Igaz, nem valami nagyok.

Marco még mindig nem tudja hová tenni az invíziót.

A legátus mintha értené, kurtán bólint.

Bocsánatkéréssel tartozom, mondja. Nem állt szándékomban így megkínózni téged. Mert azt látjuk mindketten, a nagyra becsült Gemisztosz úr meg én is, hogy szenvedsz, mint a kutya. Boldogabb időkben kimerítő levelezést folytatnánk, Gemisztosz úr meg én. Ékes és megnyugtatóan patinás nyelven fogalmazott leveleket váltanánk egymással az Areopagita sötétben gubbasztó, kiismerhetetlen

Istenéről. Én az elmélkedéseimet küldeném el őneki, ő meg kéziratokat küldene viszont, néhány flaska malváziával megfejelve, természetesen. De lásuk be, ezek nem ama bizonyos boldogabb idők. Hanem olyanok, mint ez a hajóút: rögtönzés rögtönzés hátán, kapkodva felvetett ötletek, egymásnak ellentmondó érdekek, alig leplezett tanácsatlanság, és a partokon éjjel-nappal szüntelenül leskelő halál. És miközben minden bizonytalan, a legvalószínűbb mégiscsak az, hogy még mielőtt úti célunkat elérnénk, szépen elsüllyedünk. Tudod-e, mi hajózik itt most Nyugat felé? A kétségbeesés. Diplomáciának álcázva. Szóval én értem, miért vagyok itt. Kármentés, még a katasztrófa előtt. De téged nem értelek. Mert amilyen jól tolmácsoltál a Városban, itt olyan csapnivalóan fordítasz. Gemiszthosz úr meg én, már megbocsáss, de alkalmasint fuldoklunk a röhögéstől. Amit látsz rajtunk, nem mindig a tengeribetegség. Félre ne érts, felbecsülhetetlen a segítséged, már ami a szintaktikát illeti, ám hogy a másik mit is akarna közölni voltaképp, csak meglehetősen elmemunkával vagyunk képesek megfejteni. Minden mondatod, akár egy találós kérdés. És azok a valamik, amikről gyakran szó esik, nem ötletek, hanem ideák, már megbocsáss. Formák, ha úgy tetszik. Szellemi formák. Nem is kell lefordítani. Add ide a poharad. És kérlek, ne vedd zokon. Nem reméltem, hogy egyáltalán talállok valakit Konstantinápolyban, aki hajlandó lesz velem tartani. És a piacon remek formában voltál. Csak érdekeltne, miért. Miért döntöttél úgy, hogy elszegődsz egy ilyen kellemetlen útra.

Marco nemigen tudja, mit feleljen. A malvázia sűrű, illatos leve csaknem színültig ragyogja be ismét a poharát. Épp csak annyi hely marad a peremén, amennyit a hullámok játéka megenged. Első

ízben ébred benne valami tiszteletféle vendéglátója iránt. Ez a tévedhetetlen pontosság, amivel a bort kiméri. Ugyanakkor vérig sértette. Ennél kevesebért is eljárt már a keze. Régebben. Másrészt, mit tagadjuk, minden szava jogos. Mégsem érzi ideillőnek, hogy Tamináról beszéljen. Elvégre egyházi méltósággal áll – ül – szemközt. Rendes tőle, hogy egyáltalán érdeklődik. És azzal kezdte, hogy bocsánatot kért. Tőle. A kimosakodott kikötői suhantól. Aki nemhogy rangra, de vezetéknévre is épp hogy csak szert tett. S azt könnyen el is veszítheti. De most mindennél jobban érdekelt, hogy a legátus miért látja ilyen sötéten a helyzetet. És hálás is volt neki, per pillanat elsősorban a malvázia áttetsző és puha aranyáért a nyelvéen.

Hosszú történet, mondja. Még mindig habozik. A tolmács addig végzi jól a munkáját, míg ott sincs, amíg testetlen, történettelen hang, emlékezteti magát. Ezek szerint azonban ennek már úgyis lőttek. Nem végzi jól a munkáját, a szavak ezúttal cserben hagyták. Holott ez azon kevés dolgok egyike volt, amit magában bizonyosságként könyvelt el.

Tamina volt a másik.

A Város a harmadik.

Akkor tehát, vonja le a következtetést, csak a Város maradt.

Lassú kortyokkal kiissza poharát.

Segítsen akkor megérteni, mondja. Látom, hogy ez a magukfajtanak fontos, de nekem, már bocsánat, inkább se füle-se farka szócséplés. Nem hinném, hogy különösebben érdekes, miért jöttem el, eljöttem és kész, nem volt maradásom, mostanában sokan döntenek így, mostanában sokan jönnek el, akik tehetik, mind útra kelnek. A hagarénusok ott

vannak mindenütt, mindjárt a falakon túl: Szalonika a kezükön, Szmirna elveszett, a Boszporusz vizein cirkálnak, Adrianupolisban fricskának is beillő, fényűző udvart tartanak. Láthatta, a Hellészpontosznál mi történt: a császár, talán rátartiságból, talán a szelek szeszélye folytán, de túl közel hajózott Kallipoli falaihoz, és tessék. Nem sokon múlt, hogy a katapultokkal egyenest a víz fenekére küldték. És akkor csakugyan semmi értelme ennek a vállalkozásnak. Szóval nem kell stratégiának lenni, hogy felfogja az ember: jobb útra kelni. Amerre csak lehet. Ameddig a Város nincs egészen körbezárva. Amíg fel nem zúgnak a harci dobok. Mert egy nap ott morajlanak majd a falaknál, a nyakamat teszem rá. És az egyik módja, hogy megmentjük a Várost, ha elhagyjuk. Ha meg akarjuk őrizni olyannak, amilyennek szerettük, ott kell hagyni, és elvinni őt magunkban, máshová. Mert ha egyszer leomlanak a falak, és az imám vontatott éneke visszhangzik az Hagia Szophia kupolája alatt, az a város nem lesz többé. Másik város áll majd a helyén, minden bizonnyal izgató és érdekes, úgy értem, miután a hullákat eltakarították az utcákról, egy s másban alighanem emlékeztet is majd elődjére – de nem lesz ugyanaz. És nem vagyok ezzel egyedül. Mit gondol, a barátja, Gemiszthosz úr, fejében Platón összes dialógusával és kisujjában az olümposzi istenekkel, vénségére miért szánta rá magát az indulásra? Hiszen gyakorlatilag semmi esélye, hogy visszatérjen. Olyan ez a hajó, mint Noé bárkája. Csak az esélyei rosszabbak.

Marco itt az előjelekre gondol. Igyekszik nem gondolni az előjelekre, de a legénység kedélyén nem sokat javított, hogy abban a szent pillanatban, amikor az uralkodó Kinigosz mólójánál a lábát a hajóra tette, földrengés támadt. Rövid időn belül

másodszer: ugyanis aznap, amikor a pápai hajók, fedélzetükön a küldöttséggel és háromszáz krétai íjással befutottak Konstantinápolyba, szintén megrázkódott a föld, mintha borzongana. Pikkelyes hullámok futottak szét a Boszporusz vizén. Ama vészterhes estén Maditosznál, akkor is tompa morajlás rezgette meg a levegőt. Három. Ezeket Szilvesztrosz, a pátriárka ügybuzgó diakónusa akkurátusan följegyezte hangyányi betűkkel vezetett útinaplójába, és nem habozott alkalomadtán fel is olvasni. Marco el-eljátszott a gondolattal, hogy a következő ilyen alkalommal a vízbe hajítja. A naplót, természetesen. Általában nem hitt abban, hogy Isten efféle módokon adná az emberek tudtára nemtetszését. Abban viszont hitt, hogy a felheccelt és rettegő matrózok rosszabbul végzik a munkájukat. Valamint abban is, hogy télen hajózni elég nagy ostobaság. És a kettő együtt elég volt, hogy ne fogadjon nagy összegekben: mindenki épségben eljut oda, ahová indultak. De neki el kellett jutni Velencébe. A többi e pillanatban nem igazán érdekelte. És ez elég hosszú pillanat volt, pár hónapja tartott már.

Noé bárkája, ez tetszik, mondja a legátus, és somolyogva újratölti a kiürült poharat. A kabint most már egészen betölti a bor párája, mintha hordóban ülnének. Egy ringó hordóban.

Nem azért mondtam, siet helyesbíteni Marco. Azért megsérteni mégsem kellene a kenyéradóját. Ki tudja, mi lesz később. És határozottan szimpatikus figura. Kérés nélkül tölt. Inkább arra gondoltam, magyarázza, hogy mindenki meg akar menteni valamit. De én nemigen értem, hogy ezekkel a

delelőtti disputákkal mit is lehetne megmenteni. Leszámítva néhány szép gondolatot Istenről.

Hadd olvassak fel valamit, mondja a követ. Ne aggódj, nem hosszú, mindössze néhány sor. De talán segít megérteni.

Poharát leteszi, és kikotorja a polcról az akkurátusan négyrét hajtott papírok egyikét, amelyeket egy viharvert kódex tartott eddig lenyomtatva. Feltartja, közel a lámpavilághoz, hogy a betűk sötét füzérét ki tudja silabizálni.

„Azt látjuk, hogy – alighanem isteni adomány folytán – minden természetes dologban valami vágy lakik. Vágy arra, hogy azon a maga számára legjobb módon létezzék, amelynek feltételeit magában hordja. Az egészséges és szabad szellem az igazságot, amit csillapíthatatlan törekvéssel, mindeneket átkutatva elérni igyekszik, szerelmes ölelésben ragadja meg, és megismeri...”

Hogy mit?

A legátus tettett rosszállással néz rá.

Tovább is van, fiatalember!

Nem, ezt olvassa el még egyszer. Legyen oly nagyvonalú.

„Azt látjuk, hogy – alighanem isteni adomány folytán – minden természetes dologban valami vágy lakik. Vágy arra, hogy azon a maga számára legjobb módon létezzék, amelynek feltételeit magában hordja. Az egészséges és szabad szellem az igazságot, amit csillapíthatatlan törekvéssel, mindeneket átkutatva elérni igyekszik, szerelmes ölelésben ragadja meg...”

Marco malváziától tüzelő elméjének eddig is bőven elég. Az igazság, mint egy nő? Vágyni lehet rá? Megölelni? Magunkévá tenni?

Közvetlenül megismerni, erre gondoltam. Az emberi szellem nem nyughat, amíg az igazságot

meg nem ismeri. Ez a vágy munkál benne, ez hajtja, mert az igazságban létezés a számára megfelelő, legjobb létmód. Minden más csak pótcselekvés, ami kiábrándultságot hagy maga után. A szellem a teljességre tör, mert benne magában is a teljesség lakik. És ha egyszer megismeri, nos hát, az kétségkívül hasonlít, ha úgy vesszük, a szerelmi együttlétre. A totalitás élményét tekintve. Legalábbis a Szentírás gyakran használja, hogy úgy mondjam, a szeretkezést, a megismerés analógiájaként. Mindenesetre a lényeg az, hogy az értelem vágyakozása erre az állapotra, a megismerés teljességére, csillapíthatatlan. És mivel a szellem szabad, minden lehetséges helyet átkutat, mindenhová benéz, hajlandó elmenni a világ végéig, meg túl is azon, sóvárog, mindenkivel szóba elegyedik, mindenkitől útmutatást vár, hogy hol találja meg... Tudván tudja, hogy félúton van Isten és a semmi között, és ez az érzés feltüzeli, elbizonytalanítja, mámorral tölti el, és kétségbeeséssel...

Marco ezt nemigen érti, igaz, már hallani se nagyon hallja. A pezsgő édesség most már minden tagját átjárja, az ereiben malvázia közlekedik vér helyett.

És mi köze mindennek a nőkhöz?, kérdi.

A nőkhöz...? Azt hiszem, semmi.

*

Hogy előző esti, saját maga által is utólag kissé bárdolatlannak ítélt viselkedését feledtesse, Marco másnap megkérdezte, beleolvashat-e a papirosokba. Filozófiai pallérozottságát előmozdítandó. Hát ha úgy hívebben tolmácsol majd. A legátus kedvesen, de az előző estéhez képest mérsékelt lelkesedéssel adta át neki a paksamétát, mondván, ezek csak vázlatok, kísérletek egy közölhetetlen tapasztalat közlésére. Még meg kell találnia annak

útját-módját, hogy az egésznet artikulálni tudja. De köszöni Marcónak, hogy próbál hasznos lenni.

Ezt olyan őszintén mondta, hogy Marco nem sértődött meg.

A Peloponnészosz mellett hajóztak. A császár három evezősoros gályája könnyebb építésű volt, no meg kevesebb teherrel is megrakott, úgyhogy amikor egy napon szeszélyes és erős szél érkezett Ázsia felől, alaposan le hagyta a flotta többi hajóját. A bíbor vitorlát hiába lesték a láthatáron. A firenzei gálya már előbb, Lémnosznál másik útvonalra tért. Azon utazott Viszarión püspök, Gemiszthosz úr egykori kedves tanítványa, ezért Gemiszthosz úron pár napig búskomorság lett úrrá. Addig szüneteltették a disputákat.

A december elején beköszöntő viharos időjárás Szikeánál egy védett kikötőbe kergette a flottát, itt várakoztak, amíg a tenger újra barátságosabb arcát nem mutatta. A pátriárka számára sátrat vertek fel a parton, ahová elégedetlen hangokat hallatva kvártélyozta be magát. Alighanem eszébe jutott a legutóbbi eset, amikor rendes ágyban alhatott volna. Előző héten ugyanis Negroponte erődjénél kötöttek ki, és a helyőrség velencei hivatalnokai a pátriárka megítélése szerint rendkívül előzékenyen és egyházi méltóságnak dukáló tisztelettel invitálták magukhoz vendégségbe, mondván, az a legkevesebb, hogy kényelmes szálláshellyel kínálják egy ilyen történelmi jelentőségű küldöttség vezetőjét. A császár azonban okvetetlenkedni kezdett, hogy éppen a küldetés természete miatt visszas volna elfogadni ezt a nagyvonalú, ám a körülményeket tekintve kétértelmű gesztust. A pátriárka tüstént replikázott, felemlegetvén balsikerű császári döntések egész sorát. Mintegy negyedórányi heves szóváltás után, amely elsősorban a misszió tulaj-

donképpen vezetőjének személye körül forgott, megtűzdelve pár személyes jellegű utalással, a pátriárkának sátrat állítottak fel a kikötőben. Azt, amelyiket Szikea kietlen öblében cibált most a lég-huzat. Mert ezúttal ugyan a császár nem volt jelen – minthogy belei nem bírták az örökös hánykolódást, úgy döntött, megadja magát nekik, és inkább gyalog szeli át Moreát ahelyett, hogy vízen megke-rülné –, és erőd sem volt sehol. Ez idő alatt Marco a legátus jegyzeteiből igyekezett kihüvelyezni valami használhatót. Már csak szakmai becsületből is. De a szöveg enigmatikusabbnak bizonyult, mint hitte.

Malvasia sziklaszirtje felbukkant, majd elmaradt jobb kéz felől. Ormótlan tömb – Marco el sem tudta képzelni, hogyan jöhet ennyi édesség ilyen kietlen helyről. Kiagyalt hát hozzá magában egy mesét. És minden rögtön a helyére került. Majd elmondja, alkalmasint, Taminának. Eltette magában oda, ahol a többi történet pihent, úrnőjükre várva.

Az időjárás a Matapan-fok után sem volt hajlandó megenyhülni. A sziklaszirt, mely a görög szárazföld legdélebbi csücskét jelezte, mintha gyászfátyolt öltött volna, annyi szürkeséget kölcsönözve a víztől és a tépett felhőktől, amennyit csak lehetett. A hullámok nyomán felcsapó sós permet elkeveredett a szitáló esővel. Eleink szerint, üvöltötte túl Gemiszthosz úr a háborgó tengert, itt volt a Hádész főbejárata! A halál istenének éjszín palotája! Van is egy barlang odafönt, zsenge ifjúkoromban gyakran terveztem, hogy meglátogatom. Hajdan a lakedaimónok nemzedékei zarándokoltak ide, templomokat emeltek a szirten, ez volt a nekromanták Mek-kája! Azt reméltem, ha alászálllok abba a barlangba, megadatik, mint egykor Odüsszeusznak, néhány

szót váltani a nemes ősök tétován bolygó árnyaival! Természetesen az isteni Plátóval az élen! Hányszor elképzeltem, hogy odagyűlnek mind a gödölye frissen ontott vérének melegére, életre szomjusan, s amíg ott szimatolnak, én kifaggatom őket, Hérodotoszt, Thálészt, s a mogorva Hérakleitoszt...

És..?!, próbálta a legátus túlkiabálni az egyre szilajabb vihart. És, mi lett...?

Mélyen keresztény érzelmű atyám, rikoltotta Gemiszthosz úr, két oly homéroszi léptékű frászt kevert le, amikor a nyakamban egy gödölyével elszöktem, és két faluval odébb találtak rám, hogy az Héraklésznak is becsületére vált volna! *Sic transit gloria Orci*, ahogy ti mondanátok – jelentette ki Gemiszthosz úr, és csapzottan, sós vízpermetet köpködve vonult le a kabinjába.

Karácsony ünnepét Methóni vastag falai mögött töltötték, minden diplomáciai aggályt félretéve. És mivel a császár nem volt jelen, így nem is volt alkalma megjegyzéseket tenni a vendégeskedés helyénvaló vagy nem helyénvaló voltáról. Pedig ennél velenceibb város nincs a környéken, súgta a pápai követ Marcónak, mikor a hivatalos fogadás részeként ikonok kíséretében, tömjénfelhők közt, latin püspökök karéjában vonultak fel a kikötőből a városba. Habár innen szakasztott úgy fest, mint egy kaszárnya, de a maga darabos módján azért őriz valamit a *Serenissima* bájából. Így becézik ugyanis Velencét az odavalósiak, magyarázta. És azt mondják, ez a város Velence szeme, amellyel a Levantét kémleli.

Marco izgatottan várta, milyen lesz Velence Szeme. Később, mintegy két héten keresztül azzal vigasztalta magát, hogy ez csak afféle hasonlat, talán nem a legtalálóbb. A strázsa már inkább. Őr-

szem. Egy, a vártán álló, cserzett bőrrű, rezignált őrszem. Mert a város inkább volt kaszárnya, mint bármi más. Ezt a pátriárka is csalódottan konstatálta, amikor a lehetőségekhez képest nagy műgondal kivitelezett processzió után a szálláshelyül kijelölt ütött-kopott épülethez kalauzolták. Már az ajtószárny nyilvánvaló hiányával szembesülve gyanút fogott. Később hitetlenkedve fedezte fel, hogy az egész ház mindössze egyetlen rozoga fekhellyel, valamint egy olyan párnával dicsekedhet, melyben egyedül talán Gemiszthosz úr lelné kedvét, amennyiben a dicső és abszolút távoli elődöktől maradt fenn. A földszinten valaki disznót tartott. A pátriárka, minthogy képtelen volt aludni a rőfögéstől, sürgősen a *kasztellanoszhoz* folyamodott másik hajlékért. Mérsékeltén udvarias hangnemben.

Ez a két hét, a karácsony tizenkét szent napja lett Marco pihenőideje. Ilyenkor igazán tudta értékelni a görögök velük született tehetségét az ünneplésre. Sem a szertartásokat, sem a lakomákat nem kapkodták el, ennek is, annak is megadták a módját, és akkor kezdtek igazán belejönni, amikor a latinok mind egy szálíg kidőltek. Akkor melegedtek bele a szónoklatba, mikor amazok már feszengtek. Akkor kezdtek igazán inni, amikor a nyugatiak már lerészegedtek. És akkor kerítették sort a legcirkalmasabb imákra, amikor a pápai követek már biztosra vették, hogy a szertartás perceken belül véget ér. Ráadásul most nem egyetlen nap állt rendelkezésre ünnepelni, hanem tizenkettő. Ezalatt egyik fél sem forszírozta a filozófiai eszmecserét. Gemiszthosz úr náthát kapott, a legátus pedig inkább a nemrégiben a Nagyságos Pátriárkai Iratőr rangjára emelt Balszamónnal tárgyalt: mindketten

aránylag jól tudtak latinul. Marco ezalatt talált egy vállalható csapszékét, amikor pedig hazatért – a többi tengerésszel aludt egy hodályban –, a legátus irományaiba merült. Hallatlanul bosszantotta, hogy alig ért belőlük valamit. Nem is a nyelv miatt. Bizonyára nem zavartatta volna magát, ha egyáltalán semmit nem fog fel mindabból, ami a papírokon áll. Vagy ha elcsépelte teológiai szóvirágokat bogozgat. De a lapokon valami olyasmi körvonalazódott, amihez foghatóval még sohasem találkozott. Ez a nyelv, minden szikársága ellenére olyan távlatokat barangolt be, mint a legjobb mesék. Viszont az út, amit egy történet kacskaringók és részletek sokaságával jelöl ki, itt nyílegyenesen vezetett a nyelv mögé, a szavak visszájára. Először tapasztalta, hogy a gondolat elszakad a beszéd-től, és önállósul, olyan jelentésekkel birkózva, melyeknek a szavakhoz alig van köze. Minden bosszantóan logikus volt, olyannyira logikus, hogy a logika fogta magát, és köszönés nélkül távozott valahová, az ismeretlenbe. Marcót nemegyszer fogta el az érzés, hogy bár közvetlenül a megértés küszöbén áll, a döntő pillanatban mégis képtelen átlépni azt. Nem a nyelv, nem a terminusok, nem is a kifejtett gondolatok: valahol másutt rejlett az akadály. Ezt a láthatatlan küszöböt jobb híján elnevezte misztikának.

A továbbindulás előtti napokban ismét lobot vett a nyugatiak és bizánciak közti feszültség, és Marco kénytelen volt a papirosokat meg a csapszékét is odahagyni egy időre, hogy segítsen a konfliktus elsimításában. Cserébe viszont újra békét, vagy legalábbis fegyverszünetet köthetett a nyelvvel, és tolmácként újfent nyeregben érezhette magát. A vádaskodások és csitítgatások ár-apályszerű ritmi-

kája olaszul is, görögül is más volt, és nem esett nehezeére fölvenni mindkét fél tempóját, kiélvezve a váratlan ütem- és hangnenváltásokat, akár egy bonyolult és többszólamú zeneműben. Remekül oldotta meg az alpári gyalázkodástól a kenetességig vivő észrevétlen átmeneteket, és virtuóz módon helyettesítette más kifejezésekkel a becsméréseket, amelyekről tudta, hogy a másik fél már nem tűrné el. A legátus hol csöndben ámult, hol zavarában és mérgében pulykavörös lett, mindenesetre csodálta a tolmács helytállását. Marco pedig lubickolt a szitkok pergő sortüzében, mint hal a vízben.

Az összezördülés oka ezúttal a helyhiány volt. Eddig elviselték valahogy a zsúfoltságot, de az ünnepi pihenő és a methóniai helyőrség alig leplezett közönye e történelmi utazás résztvevői iránt mindnyájuk türelmét próbára tette. Mintha nem fognák fel, hogy itt az egyetemes Egyház zárandokol Nyugatra, olyan magasztos cél felé, amely Nagy Konstantin óta nem látott békét és egyetértést hozhat a keresztény világba! És mindezt veszélyek és kísértések, mi több, kényelmetlenségek közepette! Marco utóbb kibogozta, hogy először a görögök ültek tanácsot. A bizánci küldöttség felszólította Őszentségét, a pátriárkát, hogy tegyen valamit a megfelelő körülmények biztosítása érdekében, máskülönben ők egy tapodtat sem mozdulnak innen azokon a túlsúfolt lélekvesztőkön. Ha már olyan jól megoldotta magának a költözést a disznóólból, esetleg a püspökeiért és tanácsadóiéért is tehetne valamit. Gemiszthosz úr élénken érdeklődött, miféle disznóólról van szó, ő ebből kimaradt, tudniillik lázas betegen feküdt a kabinjában. A pátriárka békítő hangon megígérte, hogy levelet küld a pápának, és kieszközöl még néhány hajót. Erre nagy felzúdulás támadt, az ilyesmi hetekig elhú-

zódhat, addig nem hajlandók ebben a velencei kóterben rostokolni. A pátriárka felfortyant, ezeknek semmi se jó, és ha valakinek akad használhatóbb ötlete, ne habozzék előhozakodni vele. Dioníziosz, Szárdisz vén városának frissen megválasztott püspöke kért szót. Higgadtan beszélt, elmondta, hogy nézete szerint nem volna bölcs dolog nehezen teljesíthető kérésekkel ostromolni a latinokat, mert ha látják, hogy a görögök hajlandóak észérvek hatására elállni követeléseiktől, minden bizonnyal Ferrarában is azon lesznek, hogy rábírák őket hitbéli álláspontjuk feladására. Kérjenek tehát valami egyszerűbbet. Például, hogy várják be a szíriai partok felől esedékes velencei flottát. Ez ugyan késedelemmel jár, de teljesíthető. Vagy kérjék meg a nyugatiakat, hogy szabadítsanak fel helyet a meglévő hajókon. Például úgy, hogy itt hagyják az áru egy részét. Vagy a Konstantinápolyban beszerzett rabszolgákat.

Végül ez utóbbi mellett döntöttek, és Marcót ezen a ponton rángatták el a kocsmából. Innentől felgyorsultak az események. A flottaparancsnok körömszakadtáig tagadta, hogy áru is lenne a hajók gyomrában. A görögök hazugnak nevezték a parancsnokot, mivel a saját szemükkel látták a berakodást. A latin klérus csitította mindkét felet. Ami a rabszolgákat illeti, a velencei palotákban igen keresettek a Fekete-tenger mellékéről importált háziszolgák, ez itt mind első osztályú népség Tanaiszból, és mégis mit gondolnak, miből fedezi a drágalátos pápa ennek az útnak a költségeit? Erre a latin klérus hördült fel, és a görögök csitították őket. Nem kell úgy odáig lenni, folytatta a parancsnok, mert a rabszolgákat amúgy is csak eddig akarták hozni, Velencébe ugyanis tilos tengeri úton rabszolgát szállítani. A pestis miatt. De ha már így

szóba került, ő mégis megpróbálná, lesz, ami lesz. Fogja az árut, és holnap vitorlát bont, mert ami sok, az sok, az út így sem valami rentábilis, a tisztelt méltóságok meg talpaljanak csak, ha tetszik, tudomása szerint az apostolok is azt csinálták, legfeljebb később érnek oda, és később egyesül az egyház. Csak megjegyzi, hogy a hullámok még mindig kisebbek a vízen, mint amilyen magasak a hegyek a parton. A hóról és haramiákról nem beszélve.

Erre mindenki elcsöndesedett, és szétszéledtek csomagolni.

Marco, hiába fogadta meg annyiszor az égei vizeken, mégsem szállt ki. Velence közelsége és a parázs vita visszaadta az életkedvét. Ő pedig a legátusnak adta vissza a papírjait: úgy érezte, ez Tamina és az ő története, amelybe a pápai küldött különös szerkezetű gondolatai illetéktelenül betolakodtak. Amíg azokkal foglalkozott, Tamináról csaknem megfeledkezett. Szinte már árulásnak érezte, hogy ez a furcsa misztika elterelje a gondolatait a Tamina iránti kínzó vágyáról. Úgysem érti őket, szabadkozott, amikor odalent, a kikötőben a legátus kezébe nyomta a jegyzeteket. Nem sejtette, hogy nem a papírokon múlik.

A vége az lett, hogy mindenki visszazsúfolódott a hajóra, természetesen a fekete-tengeri rabszolgák is, kiknek érkezését a Köztársaság előkelőségei sokkal türelmetlenebbül várták, mint az egyházi delegációt: valósággal sóvárogtak rá, hogy a krími nők és férfiak sötét, mandulavágású szemeit tükörpalotáik termeiben megsokszorozódva lássák. Mint utóbb kiderült, hiába vártak, mert a kapitány szavai – noha akaratán kívül, sőt kimondott bosszúságára – beteljesedtek, és a várva várt szerzemé-

nyekből senki sem szállt partra Velencében. Mindet elvitte ugyanis a fedélközben tomboló ragály – amely különös módon nem fertőzte meg sem a latin, sem a görög küldöttség egyetlen tagját sem. Ez egy ilyen út volt.

Első nekifutásra mindössze Navarinóig hajóztak, fél nap sem kellett hozzá. Ott szállt ismét tengerre a császár, akihez időközben testvérbátyjai is csatlakoztak Morea hegyektől övezett apró bizánci királyságából, Gemiszthosz úr szülőföldjéről. A génuaiaktól nemrégiben visszavásárolt navarinói erősség dölyfösen trónolt egy magaslaton, mintha felette állna légörvényeknek, háborgó tengernek, császároknak és a hullámokkal küszködő flottának egyaránt. Marco örült, hogy nem kell felkaptatniuk a barátságtalan kinézetű erődbe, mert az uralkodó és kísérete már lent, a mólónál várakozott. Innen Kefalonia szigetének vették az irányt, és Isten Megjelenésének ünnepét – amelyet a nyugatiak Vízkeresztnek mondtak – ott töltötték. Ez ismét okot adott némi civódásra, mivel hosszú idő óta most először köszöntött rájuk derültnek mondható, csöndes, hajózásra valóban alkalmas nap. Az orkánszerű északkeleti szél, amely addig oly kíméletlenül kergette a sziklatüskés part felé a hajókat, mint aki feltette magában, hogy egyetkettőt okvetlen pozdorjává zúz a miheztartás végett, váratlanul lecsillapodott és irányt váltott, finoman fodrozva az indigókék vizet. Erre az élen haladó császári gálya váratlanul balra húzott, és horgonyt vetett Kefalonia egy kietlen öblében, az ünnepre való tekintettel. Akik értettek a hajózáshoz, magukon kívül voltak – a flotta egyik tagja, fittyet hányva a többire, folytatta útját északnak, és utólag mindenki kénytelen volt igazat adni neki, mert másnapra olyan erős ellenszél kerekedett,

hogy a küldöttség öt teljes napig rostokolt az öbölben, javarészt egymás szapulásával múlatva az időt. Kivéve a pápai legátust és Gemiszthosz urat, akik kihasználták az alkalmat némi eszmecserére a világegyetem természetéről. Gemiszthosz úr szerint a világot szellemi lények tartják uralmuk alatt, és ezek kivételései a csillagok. Továbbá a világ térben és időben egyaránt végtelen, a létezésnek sem kezdete nincsen, sem pedig lezárulása. A latin követ, ha lehet, ennél is zavarba ejtőbb kijelentéseket tett. A világnak, mondta, nincs középpontja sem Rómában, sem Konstantinápolyban, de még csak Jeruzsálemben sem. A világ középpontja ugyanis Isten. Aki, köztudomásúlag, mindenütt jelen van. Ámde Isten, vetette közbe Gemiszthosz úr, ilyen értelemben legfeljebb ha ontológiai középpont lehet. Hogy micsoda?, kérdezte Marco. Nem fizikai, pontosított Gemiszthosz úr. Hiszen akkor a teremtettség valóságának mindenütt, minden egyes pontja az univerzum centruma volna. Még az is elképzelhető, méltózt a legátus. De akkor hogyan lehetne tájékozódni?, okvetetlenkedett Marco. Középpont híján? Azok ketten megütődve néztek rá. Hát szellemileg, természetesen. Most is éppen azt csináljuk. Marco inkább hagyta. Mindent összevéve derekasán állta a sarat, amikor pedig végképp elvesztette a fonalat, minden elvét és szakmai önérzetét félretéve inkább kérdezett. Olyankor a két tiszteletreméltó férfiú lelkesen fordult felé, és egymás szavába vágva egyszerre két nyelven igyekeztek megvilágítani a kérdéses terminust vagy ingataggá vált gondolatmenetet. Lelkesedésük láttán Marcónak nem volt szíve szóvá tenni, hogy a teológiai nüanszok közlésének nem igazán ez a hatékony módja.

Korfun tizenegy napot töltöttek. Több mint tűrhető körülmények közt. Aztán maguk mögött hagyták a Jón-tengert, és az Otrantói-szoroson túl immár az Adria vizein hajóztak. A tél egyre zordabb lett. Még Szilvesztrosz, a diakónus is, aki naplójában igyekezett számot adni a történekről, mind szűkszavúbban emlékezett meg a viszontagságokról. Alighanem ugyanaz a fásultság vett erőt rajta is, mint a többiekén: legalábbis nem keresett minden szerencsétlenség mögött intő, égi jelet. Pedig lett volna miből válogatni. Azt azért följegyezte, hogy a latinok nem hagyták szó nélkül a pátriárka vitathatatlanul remek étvágyát, amit annak tulajdonítottak, hogy Korfun már nem a saját, hanem a pápa kontójára étkezhetett. Arról, hogy annak idején a kardinálisok sem fogták vissza magukat Konstantinápolyban, persze megfélemedtek. Felírta azt is, amikor Corcola szigeténél elérte őket a hír, hogy Zsigmond, német-római császár, Cseh- és Magyarország királya egy bő hónappal azelőtt elhalálozott. Éppen zúrós természetű feleségét igyekezett egy várostrom segítségével visszahódítani valahol a morvaországi rengetegben, amikor érezte, hogy közel a vég. Díszruhát öltött, felült a hadjáratok idején rendszeresített hordozható trónusra, és elrendelte, hogy egy templomi kórus haladéktalanul fogjon a gyászmise éneklésébe. Ott is adta ki a lelkét, királyi pompában, szálgyelesen ülve, a nyugati császárok rubintköves, barbár mívű koronájával a fején. A pápa, értesülvén a császár haláláról, tüstént szedelőzködött, és útnak indult észak felé, hogy a küldöttséget Ferrarában várja be.

A hír hallatán a pátriárka elkedvetlenedett, és kijelentette, hogy ha ezt tudja, idejekorán visszafordul, és hogy a nyugatiak közül most már senki

sincs, akivel érdemes volna tárgyalóasztalhoz ülni. Politikailag, legalábbis. Mert ami a teológiát illeti, a latinok eleve reménytelenek. Amikor pedig végre sikerült jobb belátásra bírni, és kétnapi késedelemmel bár, de továbbhaladtak, a császár esett ágynak, és a flotta kénytelen volt az ezernyi egyforma, domború kavicsra emlékeztető lakatlan sziget egyikénél vesztegelni, míg őfelsége jobban nem lett. Az idő fagyosra fordult, és a szaporán kopogó mediterrán esőt felváltotta a némán szitáló hópermet. Messze, a parti hegyek csúcsait szikrázó fehérség ülte, mintha a híres velencei csipkefátylak egyikét terítették volna végig rajtuk. A negyedik dércsípte napon a császárt előhozták a sátorból, és felrakták a *katergonra*, mondván, majd Zárában kiheveri a többi. És hogy ne igyekezzék annyira meghalni, mert attól, hogy gyorsan követi, még nem lesz belőle Luxemburgi Zsigmondhoz hasonló formátumú uralkodó, hiába is hajózna át a Styxen, ha tehetné, az ő farvizén.

Mindez csak mellékesen történt. Marco most már úgyszólván két világban létezett: a beszélgetések világában, melyek – ha akarta, ha nem – mind jobban magukkal ragadták, másrészt Velence egyre intenzívebb közelségének világában, amelyről a kikötők és városok tettek ékes tanúságot. Minden más valahogy elmosódott körülötte. Mintha a mesés Köztársaság valami anyagtalán fényt bocsátott volna ki magából, amely messzire terjedt a vízen, és a távoli kikötők épületeit is megvilágította: előbb csak halványan, itt-ott beszüremkedve, majd egyre határozottabban. Valami sokkal szubtilisabb és áttetszőbb fény volt ez, mint Konstantinápoly mélyizzású zsarátnoka – de nem kevésbé megkapó. És úgy tetszett, a kövek, ha vonakodva is, de átad-

ják magukat ennek a fénynek, meghajolnak előtte, és hagyják, hadd formálja-alakítsa őket, a készséges mészkövet és a lomha bazaltot, a maga képére és hasonlatosságára.

Vajon Tamina hogy találta meg a helyét ebben a másfajta fényben? És ő – hogy találja meg majd benne Taminát?

Persze a két világ között újra és újra utat tört magának a harmadik, amit az ember hajlamos „valóság” névvel illetni. Rendszerint és csendesebb időkben az úgynevezett körülmények jóindulatúan háttérbe húzódnak, és onnan teszik a dolgukat. Ezúttal nem: félreérthetetlenül helyet követeltek maguknak a színen, és nem elégedtek meg a stasztaszereppel.

A valóság tehát hirtelen lecsapó fürgetegek, nekivadult hullámok, cafatokban lógó vitorlák és a fedélközben elharapódzó bubópestis képében jelentkezett, hogy semmiképp se lehessen figyelmen kívül hagyni. Határozott fellépésének viszont megvolt az a kétségtelen előnye, hogy a latin és görög fél nem ért rá a másikat szekírozni, mert egyesített erővel igyekeztek életben maradni. Így araszolt a flotta, cikcakkban és meg-megtorpanva északnak az Adrián, míg csak a horizonton fel nem rémlett az Alpok felhők fölé nyúló roppant karéja, amely nem csak sejtetni engedte útjuk célját, de azzal is kecsegtetett, hogy a sivító szél ellen is valamelyes menedéket kínál. Valamelyest. Zára után a császári gálya szárnyvitorla-fája egy viharban elhasadt, és csak ügyel-bajjal sikerült megreparálni. Ezért az első adandó alkalommal horgonyt vetettek Rovignóban, hogy a gerendát rögzíteni lehessen, és ne hagyják el valahol útközben. Aztán, minden türelmetlenségük dacára, újabb három napot rostokol-

tak Porenzóban, Velencétől úgyszólván karnyújtásnyira. A *tramontana* tombolt. A cél közelségének tudatában mindenki előkereste viselkedésének arzenáljából civilizáltabb modorát, amelyet útközben hajlamos volt elhanyagolni. Elvégre olyasféleképp illett megérkezniök – Korfun is szóvá tették –, mint hajdanán ama háromszáztizennyolc szent atyának, akiket Nagy Konstantin trombitált össze az Egyház egységét megőrzendő. Nem pedig mint holmi viharvert csürhének. A méltóság látszata kedvéért még a pörlekedésről is hajlandók voltak átmenetileg lemondani. Már csak át kell szelni a széles öblöt, elhajózni a téli álomba dermedt lagúnák között, és a Serenissima a keblére öleli őket. Legföljebb egynapi hajóút. Addig is Porenzo alacsony árkádjai és zezugos utcái nyújtanak menedéket. Marco csaknem otthon érezte magát, mert a városkában volt valami határozottan bizáncias. Mindenekelőtt a dombtetőn álló bazilika. A hatalmas, aranyozott mozaikkép az oltár felett Justinianus menyeyi lázálmára, az Hagia Szophia emlékeztette. Itt is, akárcsak ott, az Istenszülő Szűz az ölében tartott gyermekkel mintha nem is vánkossal bélelt trónszéken ülne, hanem súlytalanul lebegne a felizzó hajnalfényben, akár egy váratlan jelenés, mintha ők lennének a nap, amely szétoszlatja, megfutamodásra bírja az éjszaka felhőjét. Marco, jobb híján, és mert a csapszékekben valami titokzatos okból savanyú és állott bort mértek, órákon át lebzselte az aranyboltív alatt. Megpróbálta lerajzolni, amit látott. Volt ugyanis néhány ív papírja, a legátustól szerezte, mivel az úgy ítélte, túl hullámosak lettek a sós párától, semhogy írhasson rájuk; ezekre igyekezett lemásolni a trónszék, a nyurga Szűz és a trónszéket környező angyalok körvonalát. Suttymban magát a legátust is lerajzolta. Meg

Gemiszthosz urat, hallgatósága gyűrűjében, aki azzal volt elfoglalva, hogy Arisztotelész és Platón bölcséletének összhangjáról és disszonanciáiról tartson végeérhetetlenek tetsző előadásokat annak, aki éppen hajlandó volt figyelni rá. Mivel pedig a görög delegáció fele valaha nála tanult, mindig lebzseltek körülötte páran. Alkalmanként, talán hogy így ösztökélje gyorsabb haladásra a vánszorgó időt, Marco is csatlakozott hozzájuk. A hamar leszálló estéken, amelyek mindenkit elcsüggesztettek, a mester időnként kényesebb témákra tért át, talán hogy ne engedje lankadni maroknyi hallgatósága figyelmét: elfeledett tanokról beszélt, amelyeket ő is úgy sajátított el egy eretnek rabbitól: káld orákulumokról, a Háromszorosan Nagy Hermész smaragdtablákra vésett bölcsességéről, a mágusok obskúrus tudományáról és arról, hogy az antik istenek, minden ellenkező híresztelés dacára, nem tűntek el nyomtalanul. Most is ott pihennek a gondolatok mélyén, molyette szavak köpenyébe pólyálva, s alig várják, hogy valaki felébressze őket. Ugyan hová máshová rejtőzhetnek ők, az istenek, hová? Hol keressük őket? – tette fel a kérdést Gemiszthosz úr újra meg újra. Áldozatokkal nem táplálja őket senki, templomaikat hangafű borítja. A Szináj-hegy féltékeny Istene száműzte őket a föld színéről, még a nyomukat is igyekezett eltörölni. Csakhogy, hunyorított Gemiszthosz úr, csakhogy nem számolt egyvalamivel: a világ legbiztosabb rejtekével. Az istenek az emberi lelket választották menedékül, aminek összes zugát semmilyen égi tekintet nem képes bejárni soha. Ott alusszák hát erőtől duzzadó álmukat a lélek alvilágában, és álmuk a lélek indulatainak képét ölti magára: a szerelem, a bosszúszomj, a vágy, a kétség és emlékezés álruháit. És ébrednek, ha valaki szólongatja őket, számukra

ismerős, fülüknek kedves ős-szavakkal. A filozófia, mondta Gemiszthosz úr, ezeknek az ős-szavaknak a magasztos tudománya, mely képes megidézni az alvó isteneket. Amely képes felszítani a szenvedélyt. Nem holmi haszontalan, elvont fecsegés.

És mi? – kérdezte Marco. Mi, akik nem vagyunk filozófusok és nincs tehetségünk vagy merszünk felrázni az isteneket?

Néhányan nevettek. De Gemiszthosz úr nem.

Mi, válaszolta komolyan, rendszerint meséket mondunk az isteneknek, hogy álomban tartsuk őket. Hogy aludjanak tovább, és kihűlni készülő szívünket az álmaikkal tartsák melegen.

Meséket, önmagunkról.

Február hetedikének reggelén valamelyest alábbhagyott a szél, amely addig hol havas esővel paskolta, hol dérszilánkokkal horzsolta a város cseréptetőit. Délután itt-ott tétova napfény ezüstözte a tenger hátát, a szél keletire fordult, és a flottaparancsnok jelt adott az indulásra.

*

Ólomszínű égbolt. Tétova virradat. Lopva közelít a hátunk mögül, akár egy tolvaj. Először a felhők lomha tömegeit, aztán a hullámok tajtékát bontja ki. Szürkével szegi körbe a semmit. Kezdetben nemigen lehetünk biztosak abban, hogy csakugyan látjuk, amit látunk. Hogy nem csak a szemünk káprázik, miközben hajszálrepedéseket keres az éjszaka obszidiánfalán. De nem. Talán mégsem a semiben hajózunk. Alattunk tenger van, felettünk égbolt. Ha másmilyen ég és másmilyen tenger is.

Isten ismerete – szólal meg halkán Nicolaus, a pápai követ. Áhítattal mondja. Hangja rekedt a

hajnaltól és az izgalomtól. Észre sem vettem, mikor állt ide mellém. Már jó ideje, alighanem.

Isten ismerete, mondja most újra, valami hasonló lehetséges az Areopagitának is nevezett Dionüsziosz szerint. Pál apostol athéni tanítványa volt, az első teológus, aki nem apostol. És mindjárt a legnagyobb teológus. Írt egy könyvet Isten neveiről, és egy másikat a misztikus teológiáról; ez utóbbit szerezted meg nekem a Városban. A kancsal kézirat-üzérnél.

Valami rémlik.

Azt írja, hogy az embert, kit jobban, kit kevésbé, de az a vágy hajtja, hogy megismerje az Istent; csakhogy Isten nem olyan, mint a többi létező, a világot benépesítő dolgok sokasága; és mivel nem egy a világ elemei közül, épp ezért nem is lehet megismerni őt úgy, mint a dolgokat, ismeretet halmozva ismeretre, meghatározások és különbségtételek mentén araszolva. Nem. Éppen hogy fordítva: Istent keresve tanácsosabb elfeledkezni a dolgokról; először a dolgokról, aztán a dolgokkal kapcsolatos ismereteinkről, aztán arról is, amit magáról az ismeretről tudunk, végül ajánlatos még az elfeledkezésről is elfeledkezni. De hogyan lehetséges ez, kérdem én? Először is ki kell mutatni mindenről, amit tudni vélünk, hogy tudásunk gyöngye lábakon áll. El kell sajátítani a kételkedést, módszeresen gyakorolni a nemtudást. Meg kell vakulni azért, hogy lássunk. Mert Isten, mondja az Areopagita, a létezőkhöz képest nemlét. A fényhez képest sötétség. A nevekhez képest névtelenség, a szavakhoz képest némaság. Mint ez az éjszaka, amely körülvesz bennünket. Érzed? Belélegezzük, átítat, a bőrünkön át szívárog belénk, magába olvaszt, eltűnünk. Elsüllyedünk benne, szétoszlunk, nyomunk sem marad. Mérhetetlen, örök és falánk

sötétség. Nem tudhatsz róla semmit, nem tudhatsz meg általa semmit, nincs kezdete és nincsen vége, és amikor már azt hiszed: ez maga a halál, akkor. Akkor egyszerre ez a semmi, ez a se fönt-se lent lesz szabadulásunk. A zsoltár azt mondja, hogy Ő, akit keresünk, a sötétséget tette rejtekévé. Az éjszaka tehát még nem a vége, csupán a rejtekhely. A semmi álarca. Aki itt megáll, elveszett. Csak annak számára van éjszaka, akit a fogalmak és a dolgok fátyolos nappala nevelt, aki a nevek rácsai közé zárva él. Ez a nappal és ez az éjszaka is mulandóságra ítélt, mint minden nappalunk és minden éjszakánk. A kalitka szétmállik, rozsdá rágja szét. Ha tudásunkba nem kapaszkodhatunk, csakis a nemtudásban bízhatunk, nemde? Belátni, hogy minden, amit érzünk, hiszünk és remélünk, amit megtanultunk önmagunkról és a világról, minden, de minden a szavak álarcosbáljához tartozik. Még teológiánk is: a filozófia cifra rongyaiban kelletti magát. Így lesz úrnő helyett szajha: lefekszik az emberi elme kívánságainak, érvelésnek, elvárásnak, logikának. Felkínálja magát a világ játékszabályainak. Holott meg volna benne az erő, hogy még egy lépést tegyen. Tovább. Egyetlen lépést önmagán túl, a semmibe. Ezt a lépést akarom.

Lassan merül fel a világ az éjszaka kútjából: mintha hatalmas kéz emelné ki a feledésből, lepergnek a dolgokról a nemlét fekete cseppjei. Körvonalak maradnak a helyén. Ma is, megint, és ki tudja, nem utolszor-e.

És ha valaki megtette ezt a lépést, van-e még számára visszaút? Lesznek-e szavai, hogy elmondja a csöndet, nem hagyja-e cserben a hűségeseb, amelyet elzavart magától, az értelem? A teremtet-

lenről adhat-e számot a teremtetből teremtett gondolat? Az egység kimondható-e olyan szavakkal, amelyek épp a különbségekből születtek? Hogyan fordítható le az isteni semmiség a mindenség nyelvére? Ezt mondd meg nekem, te tolmács, ha tudod.

De most, mielőtt a kikötőbe érnének. Máskülönben hiába minden partraszállás.

Messze távol kialudni kész mécsláng, bíbor vitorla bukdácsol a vízen. Köröskörül szárazföldre csomósodnak az elmosódó árnyak: zombékok, szigetek, homokpadok alakját öltik, sűrű sás zizeg mindenütt, és a foszladozó ködből karcsú tornyok sziluettje bomlik ki. Hallgatok.

Bárhol vagyunk is, végtelenül messze tőle, szólal meg ismét.

Már helyeselnék, amikor eszembe jut, hogy a „tőle” alatt valószínűleg nem ugyanazt értjük.

Végtelenül távol, mondja tehát, ami, már ha *csakugyan* a végtelenre gondolunk, arra, amely minden távolságot értelmetlenné tesz és minden viszonylagos messzeséget eltöröl, semmiben sem különbözik a közelségtől. Nézd az ellentétek minden képzeletet fölülmúló egybeesését! Itt hajózik az Anyaszentegyház, *gloria Dei*, felettébb koszosan és büdösen, tetvesen és elcsigázva, a mind gyakrabban részeg kapitány könnyek közt hajgálja a vízbe a szerencsétlen krími rabszolgák hulláit, egyiket a másik után, a kikalkulált hasznot siratva. Ezek a vízfénekre szálló holttestek jelzik magasztos utunk vonalát. Ha van valami, ami semmiben, de semmiben nem hasonlít egy szent küldetésre, hát ez az.

És mégis.

És mégis, folytatja, ha az ellentétek egy abszolút, minden viszonylagosságot meghaladó nézőpontból szemlélve csakugyan egyek, és a dicsőség csupán nyomor, okosságunk az ostobaság egy neve, akkor, nemde, a tudatlanságunk felelhet meg leginkább a tudásnak? Szavaink artikulált csöndek. Hitünk a kétség szépséges fonákja.

Ha így volna, kockáztatom meg, ez esetben kapitányunk minden képzeletet felülmúló ostobasága a legmélyebb bölcsesség megfelelője.

A legátus nevet. Még az is meglehet, mondja. Ki tudhat bármit ezen a kiszámíthatatlan és alattomos téli tengeren.

Mint egy vadászat, éjszaka, mondom én. Olyan nekem ez a ti teológiátok. Adva egy se vége-se hossza roppant rengeteg: hallgatag vadon, ősrög fák állnak benne és a fák közt némaság honol. Ebben vadásztok ti, hajtók és fegyveresek, ebben a rengetegben űzitek az Istent, fáradhatatlanul mind tovább és tovább, de a vaksötétben céltalanul surrannak a kilótt nyilak, és a kurjantások elhálnak a lombok közt; zsákmány sehol, legfeljebb ha egymáson üttök halálos sebet az őrző hajsza közepette. Ha itt-ott, a táncoló fáklyafényben megvillan valami, üdvrivalgás harsan: ez Ó! Láttuk! Utána! Íjhúr pendül, dárdák bökdösik az éjszakát, de semmi, megint csak semmi, legfeljebb egy-két segélykiáltás a nagy felbolydulás közepette. Üres kézzel mentek tovább. Pedig az áhított préda, a pompás vad az erdő, a hallgatag és végtelen ősrög, mely soha nem lesz a hálótokba fogva, lán-dzsahegyre tűzve – hamarabb vesztek el benne ti magatok végképp és nyomtalanul. Semmi sem ma-

rad belőletek. A szavakat, amelyeket egymásnak kiabáltok, elnyeli az éjszaka és a feledés. Mert a vadon éppoly feneketlen, mint az éj, és az éjszaka olyan sűrű, mint a vadon. Ilyennek látom én, Marco, a tolmács, a tudós teológiát.

Figyelmesen néz rám és szelíden. Már megint, mintha üvegből volnék.

Sós permet az arcon, szakállon, kézfejen. Hideg és ragad, de a tengerből van. Minden nagy történet valódi főszereplője a tenger, gondolja Marco. Homérosz énekeiben éppúgy, mint a hajós Szindbád meséiben. A beláthatatlan tenger, az öntörvényű tenger, ami nemcsak javakat és járványokat, de néhanap isteneket is utaztat a hátán: mintha egyes-egyedül ő hordozhatná el őket, vagy csakis benne, az ő roppant csöndjében volna hozzá elég erő. A gyöngyházfényű égbolt már végképp elszakadt a földtől, s most hatalmasan lebeg fölötte, akár egy végtelen szárny.

A tenger veszélyei, gondolja a legátus.

Mert, ha senki nincs is tudatában, veszélyes rágalyt hozunk magunkkal, ami mellett elbújhat a fedélközben tomboló pestis: savat, amely mindenestül szétmarja majd a vén Arisztotelész hátán ácsolt büszke teológiát, s vele mindent, amit a világról tudni vélünk. Itt hajózik velünk Platón örök álma az Egyről. A csomagok mélyén Proklosz lapul, és a mindenen túliság pogány eszméi. A kajütökben a teremtetlen világosság e világi látomásának prókatorai hortyognak. Itt hozzuk Hermészt, Orpheuszt, Zeuszt, Zarathusztrát. Ez a hajó az első. De jönnek majd utánunk más hajók, megrakva könyvekkel, haldoklókkal, bolondokkal és filozófusokkal.

Végre! – mutat valahová előre Nicolaus –, meg-
érkeztünk hát, Istennek legyen hála.

*

A lagúna bejáratánál két tagbaszakadt bástya áll
őrt. A flottából csupán egy gályának van engedélye,
hogy elsőként horgonyt vetve Szent Márk mólójá-
nál hírnöke legyen Palaiologosz János császár (e
néven a nyolcadik) és József pátriárka (mindössze
második e néven) érkezésének. Kelet Egyháza, íme,
nyugatra jött. Hogy menekült, az túlzás. Vagy leg-
alábbis nem elegáns. És – egyelőre legalábbis –,
még számít az elegancia. Húsz év múlva már nem
fog. Tehát egyetlen gálya köt ki, fedélzetén Szil-
vesztrosz diakónussal és pár lényegtelen szubdia-
kónussal, hogy jelentse a hírt. A bíborvitorlás *ka-
tergon* Castelliánál, az erőd árnyékában, Szent
Miklós temploma mellett vesztegel, míg valameny-
nyi hajó be nem fut. Mi tagadás, alaposan lemarad-
tak, csak lassan szállingózik egyik a másik után a
lagúna öblébe, dülöngélve és csapzottan. Mint
holmi hívatlanul beállító, ágrólszakadt rokonok.
Reggel van, február nyolcadika, az Úr 1438. eszten-
dejében. A Tékozló Fiú vasárnapját megelőző
szombaton. Tökéletes nap a megérkezésre, véle-
kednek a latinok. Szent Miklós itt is, akárcsak a
Városban, a hajósok oltalmazója. És az árváké. Jó
jel, mondja tettetett vidámsággal VIII. János csá-
szár, végre egy jó előjel, bár maga se nagyon hiszi.
Gyomoridegesség ellen mindenestre hozat egy
szíverősítőt, az udvari készletből. A készlet mara-
dékából. A méltóság maradéka számára, gondolja.

A hajnal már levetkőzte kopott szűrkeségét, és
pompás színekbe öltözött: égő karmazsin, mandu-
lavirág halványrózsaszíne, sáfránysárga, topázkék.
És minden, ami az ég magasan lejátszódik, megis-

métlődik a tenger hatalmas, csiszolt tükrében, jól lehet törve és elmosódva. Marco fejében megfordul, hogy ez itt az ő tolmácmunkájának pontos képe is egyúttal, csúfondáros tükörkép, melyet a város tart elé. Még mindig ugyanott áll, a hajóorrban. Nicolaus atya már eltűnt valahová. Mint mindenki, nyilván ő is a holmiját rendezgeti, készen arra, hogy ha bevárták valamennyi gályát, a küldöttség immár hivatalosan is partra kecmeregjen, oroslános lobogók alatt, a dózse gyöngyházzsín palotájának árnyékában. Marco talán az egyetlen, aki nem készülődik. Pontosabban nem így.

Szemével, fülével, orrával, sőt talán még bőrének pórusaival is a várost fürkészi. A saját maga fölött lebegő várost, a várost, mely mintha önnön tükörképére épült volna. Anélkül, hogy helyéről elmozdulna, bejárja sikátorait, elidőz a satócsboltok, üvegfúvók, ötvösök, papírkereskedők, kovácsok, küldöncök, kalmárok, kelmefestők, ékszerészek, fűszerészek, zsonglőrök, fuvarosok, muzsikusok, patikusok, révészek, hajóácsok, cukrászok, festék- és méregkeverők, pénzváltók és pénzverők, tímárok és kalmárok, zsebtolvajok, csipkeverők, csőszerelők, besúgók és bankárok portáinál, beszimatol a pangó vizektől áporodott szagú kapualjakba, az egyik partról a másikra szökkenő hidak moszattól izamos tövében ácsorog, szeme sarkából halrajok ide-oda rebbenő árnyát figyeli a mélyben, hallgatja a hosszú nyakú evezők ütemes csobbanásait és a csónakosok reszelős énekének foszlányait, a hajnali misék kitartott utolsó ámenjét, betett ablaktáblák és behúzott függönyök mögött szendergő szeretők elégedett szuszogását, sirályok vijjogását, rühös kandúrok dühös miákolását, sietős vagy épp ráérősen koppanó léptek visszhangját, igyekeztén közülük kihallani amaz egye-

dül ismerős lépteket, az egymással vetélkedő szagokból kiérezni az egyetlen ismerős, soha egy pillanatra sem feledett illatot. Amelynek egyszerre édes és sós íze mindig és mindenütt életének főszeplőjére, a tengerre emlékezteti.

Cseréptetők, kémények, tornyok, gondolja Marco, két kék közé zárva, két ég fogságában. Mihászna, vékonyka csík a kettő közt, ahol az élet nyüzsgő: a tér megkezdett mozaikja, rozsdabarna és malachitzöld és alabástromfehér kövekből, piros cserepekből kirakva. Balkonok íve, a reggeli fényben megcsillanó ablakszemek, imitt-amott repkény is fut a falra, a reggeli nap minden részletet élesen kirajzol, mintha másból nem, csakis részletekből állna a város – így betűzeti magában Marco a vízre írt üzenetet. Minden mozaikkocka, minden árnyalat, minden egyes betűje más és más, különbözik a többitől, és Marco, a Kelet egyöntetű sokféleségén nevelkedett, beleszédül ebbe a másfajta sokféleségbe, amely nem variációkból, hanem sok, egymás mellé rendelt idegenségből áll. Nincs két egyforma bolthajtás, homlokzat, kapualj, kéménykürtő. Mindnek más íve, más színe, más anyaga, más története van.

A város mint történetek tárháza, mint elmesélésre váró mesék kimeríthetetlen forrása jelenik meg most Marco számára: minden apróság, amit a meg-meglóduló szél sodor felé, egy-egy lehetséges történet nyomvonalát villantja fel. A lagúna sellőivel barátkozó Vén Gondolás Meséjét például, amelynek befejezése minden alkalommal más és más, ahogy minden kanális máshová lyukad ki; a Tükörkészítő Történetét, akinek egyetlen álma volt, hogy egy bizonyos hölgy képmását foglyul ejtthesse törékeny mesterműveiben, s ezért azzal lakolt, hogy képtelen volt többé a tükörképeket a

valóságtól megkülönböztetni; a Névtelen Kabbalista Legendáját, aki a *ghetto* valamelyik dohos padlás-szobájában a Tóra betűinek csereberéjével kívánta rendbe tenni ezt az elhibázott világot, de csak azt érte el, hogy a zsidónegyed utcáit és az oda vezető hidakat keverte össze olyannyira, hogy immár senki sem tudott visszatalálni a házba, ahonnan elindult, és az életbe, amelyet reggel megkezdett – és még sok más történetét, amelyek mind egyvalakire vártak, hogy elmondhassák magukat.

Taminára.

Arra, aki elment – talán mert néha az egyetlen mód, hogy megőrizzünk valamit, ha elveszítjük. Egy szerelmet például. Vagy egy várost. *Coincidentia oppositorum*. Valamit, ami kívül tart minket az időn, ami megóv az időtől, és egy másik, időtlen történetet ír körénk, olyat, mint ez itt. Talán arról lehet szó, tűnődik Marco, hogy ő, Tamina, bár szerelmes volt a történetekbe, talán nem akart a sok lehetséges közül csupán egynek a foglya maradni, és olyan bonyolult város történetének bűvöletében élni, mely halálra ítéltetett.

Így áll Marco a korlátnál, háttal Szent Miklós templomának, tarkóját jólesően melengeti a felkelő nap, és Taminára gondol, nem először és nem utoljára. És a szavakra, amelyekkel útközben ismerkedett meg: amelyek nem illeszthetők egyetlen történetbe sem, és amelyeket nem lehetséges lefordítani. A sors nélküli szavakra. És hogy minden, amit mondunk és mondhatunk egymásnak, törekeny felszín, festett álarc – vonzó vagy rémisztő maszka valaminek, amit nem ismerünk, és amit így el sem mondhatunk. És akkor életében először Marco valami olyasmit érez, aminek a magányhoz van leginkább köze.

A tolmács, ha még nincs is egészen tisztában vele, miközben nyitott tenyerének vonalait fürkészi, mintha onnan remélne valamiféle választ, már sejtí: Nyugat előbb vagy utóbb megfosztja őt a szavaktól.

*

Nicolaus atya, bokros diplomáciai teendői miatt a rábízott levelet továbbadta egy, a várost hihetőleg jól ismerő küldöncnek. Meg nem is vette volna jól ki magát, ha a pápai legátus bordélyok ajtaján zörget, és egy bizonyos hölgy után érdeklődik. Fényes nappal. Sokáig habozott, elvégre az a jóra való fiatalember az ő kezébe nyomta a papírost, mely szemmel láthatóan igen fontos volt neki. Taminának lesz, mondta, bár nem biztos, hogy itt így hívják. A legszebb lábú kurtizán mindenestre, talán így a nyomára lehet akadni. Valamit mondott még a fényekről, amelyek megváltoztatják az embert. Meg a szavak maradékáról. A legátus nem értette pontosan. Csak látta a tolmács szemén, hogy fontos. És a fiatalember, Marco Cacciatore, ha jól emlékszik a nevére, tényleg becsülettel igyekezett, hogy Gemiszthossal szót értsenek Platón és Arisztotelész nézeteinek egynémely sarokpontját illetőleg. Még ha maradéktalanul helytállnia nem is mindig sikerült. A napidíját mindenestre vitán felül megszolgált – nem volt az olyan sok. Csak az nem fért Nicolaus atya fejébe, hogy ha már idáig elvergődött, miért nem volt hajlandó partra szállni Velencében. Munkát biztosan talált volna magának. Mert *amúgy* jó tolmács. Használható. Ehelyett itt hagyta ezt az üzentet, és elhajózott. Vissza, Bizáncba. Abba a pusztuló csodába. Anélkül, hogy megnézte volna magának a józan és prosperáló Velencét. Pedig Velence épp ilyen fürge észjárású

suhancoknak való. Velence a jövő. Konstantinápoly olyan város, amely minden volt már, Velence pedig az, ami még bármi lehet. Képlékeny és cseppfolyós, mint a víz, amelyből vétegett. Egy kurta pillanatig tétovázott, ujjai közt forgatta a levelet, amelyet az ő saját papírjára írtak, majd a bambán vigyorgó küldöncre sandított. Sunyi és haszonleső venetói tekintet. Idevalósi mindenesetre, és lerí róla, hogy ismeri valamennyi örömtanyát. Hát legyen. Vajon hányféle, érthetetlen formája van a hűségnek?

Ami azt illeti, hamar meg is feledkezett a dologról, mert a diplomáciai szépelgéseket követően az események gyorsuló ütemben követték egymást. A küldöttség felcihelődött és útra kelt zsinatot ülni Ferrarába, ahol a Szentatya várakozik. Ő, Cusanus, sajnos nem tarthat velük, megbízatása ezennel véget ért, halaszthatatlan ügyei északra szólítják. Talán megengedhet magának egy rövid kitérőt Firenze felé, megcsodálni a dóm nemrégiben felavatott, lenyűgöző kupolájának képében a jövőt, és tiszteletét tenni Filippo mesternél, akinek lángelméjéből az önmagát építő kupola ötlete kipattant. Meglátjuk. Akár így, akár úgy, vesztegetni való ideje éppenséggel nincs. Megbízható a futár? Helyes. Kutassa fel az illető hölgyet, és adja át neki a levelet, lehetőleg személyesen. Nem lesz az olyan kellemetlen feladat.

*

Valószínűsíthetjük-e, hogy Marco levele egy mesét tartalmazott? Elképzelhetőnek elképzelhető. Fogas kérdés, hogy amennyiben igen, miről szólt a mese, és szolgált-e bármiféle magyarázattal Marco váratlan megfutamodására. Ez utóbbiban korántsem lehetünk biztosak. Hiszen a meséknek végül is nem dolguk, hogy magyarázatot szolgáltassanak bármi-

re. Egyetlen feladatuk abban áll, hogy újra és újra elmondják önmagukat, és ebben kétségkívül hasonlítanak ránk, emberekre. Találgatásokat azért megkockáztathatunk. Nincs kizárva, hogy a mese olyan városról szólt, amely egy másik, távoli város képmásaként épült, és amelyet lakói, királynőjük parancsára, emlékezetből alkottak meg, hogy ama távoli város – talán egykori otthonuk, vagy tán őseik otthona, melyet csak szóbeszédből ismertek – másolata legyen, új egek és névtelen csillagképek alatt. De mert mindenki másképp emlékezett, hű képmás helyett torzkép lett a végeredmény. Ama világosan elrendezett és eszményi város, amelyet ők vagy őseik elhagytak, álnok útvesztőként született újjá, ahol átok volt az élet, és ahonnan nem volt menekülés. A város lassan ölő méregként járta át lakosainak szívét, összekuszálta gondolataikat, megzavarta elméjüket, alamuszivá, iriggyé és gyanakvóvá tette őket egymással és a világgal szemben. A királynőnek – és egyedül őneki – megadott, hogy egyszer, egy szokatlanul tiszta, ametisztfényű hajnalon felismerje ezt. Elborzadt a káoszba fulladt város láttán, és tüstént parancsba adta annak lerombolását – de akkor késő volt már, a hadsereg megtagadta a parancsot, népe ellenszegült – immár a város uralkodott helyette. Azóta is áll, és állni fog az idők végezetéig elpusztíthatatlanul, holott falai közül már réges-rég eltávozott minden igazi élet.

Az sem lehetetlen, hogy a mese egy malabárparti hercegről szólt, aki napkeletről indult útnak, hogy hosszú és bonyolult diplomáciai levelezés eredményeképp eljegyzett jövendőbelijét, egy nyugati uralkodó leányát, a hazájába vigye. Jegyajándékként összegyűjtette mósuszillatú birodalmának legértékesebb kincseit, megannyi ritkaságot, ame-

lyet India és a messzi Himalája vidéke termett: unikornis-írhából készült puha takarót; leheletfinom selyemkendőket, amelyeket mintha anyagtalán színekből szőttek volna; a havasi ember koponyájából készült, smaragdokkal kirakott ivókupát, fahéjat, borsot, tonnaszám, s még sok egyebet. S hozzá még minden útba eső kikötőben gyarapította gyűjteményét: illatszerekkel Arábiából, különös ötvözetekből mesterkedett piciny automatákkal Perzsiából, bódító illatú gyümölcsökkel Afrika partjairól, ujjnyi selyemmajmocskákkal Madagaskárról; felhalmozott minden, de minden elérhető, amit csak elébe hoztak szolgálai, kémei és küldöncei, hogy elbűvölje velük szíve választottját. Ám amint egyre északabbra hajózott a kincsektől roskadó gálya, emberei sorra estek ágyanak, pusztultak vagy szöktek el, amint csontjukat átjárta Észak hidege. Végül egy maroknyi, félholt tengerésszel ért partot, immár maga is betegen – az alattomos boreális szelek elvették a hangját, és mire jövendőbelijének udvarába ért, egészen megnémult. Nem tudta előadni, mi járatban van, valamint magyarázattal szolgálni a felséges ritkaságok mibenlétéről, az uralkodó udvarmestere a sosem látott holmikát egy limlommal házaló kereskedő kacatjainak vélte, őt magát pedig darabontokkal dobatta ki a palotából. A herceg vigasztalhatatlan volt: ereje már nem maradt, hogy hazájába visszatérjen, így tovább folytatta útját északnak, míg végül a Hebridák apró szigeteinek egyikén szélnek eresztette gyűjteményét: azóta nevezik azt a helyet a Csodák Szigetének.

S hogy egy utolsó találgatással toldjuk meg a sort, az sem egészen lehetetlen, hogy a levélben egy majdani bíborosról esett szó, és egy téli utazásról. A bíboros gondolatai, írhatta Marco, eladdig

soha nem látott konstellációkat tükröztek, egy idegenül is ismerős univerzumot. Egyszer, valahol Itáliában, látott egy dómot, amelynek kupolája minden képzeletet fölülmúlt: úgy magasodott a házak, a fák és a dombok fölé, akár egy erőből duzzadó, kipattanásra kész rügy. És ezt a kupolát bosszorkányos mód úgy építették meg, hogy sem állványzat nem tartotta, sem támpillérek nem támogatták. Akkor a fejébe vette, hogy ő is épp ilyen katedrális épít majd teológiából: gondolkodásának, mely Istent dicséri, sem a filozófia állványzatára, sem a hagyomány támíveire nem lesz szüksége: elbírja önmaga súlyát. Súlytalanná lesz. Lebegni fog, mint emberi gondolat soha még. Nos, a mese szerint ez a bíboros, immár öregen és betegen, minden józan belátás szerint a halál küszöbén, lelkével számot vetve igyekszik emlékei között rálelni zaklatott és tevékeny életének egyetlen gyémántkemény, kétségektől mentes pillanatára. Ám akárhogy igyekezzék, sem a misék tömjénillatú varázsa, sem a könyvírás végtelen órái, sem az elmélkedés vagy az imádság tovafutó percei nem bizonyulnak elég maradandónak, egyik a másik után csusszan át elméjének rostáján, míg szinte már semmi sem marad – hacsak nem egyetlen villanásnyi, lárma és életveszély közepette leszálló háborítatlan békesség, egy rezzenéstelen pillantás, amely a hullámok felett szikrázó nap képében ölt testet. Mintha nem is az ég magasából jönne ez a ragyogás, hanem a névtelen, végtelen tenger méhéből: egy fény, ezer meg ezer darabra törve.

*

Ámde feleljen meg bármelyik fent vázolt történet az immár kikutathatatlan igazságnak (netán egyik sem), még azt is csak találgathatjuk, vajon a levél

eljutott-e Tamina kezébe. Valószínűbb, hogy nem. Minden bizonnyal valamelyik kanálisban végezte, Velence annyi más fenséges és felesleges, és a kanálisok áporodott vizében méltósággal eltűnő hulladéka közt.

III.

FALAK

(IL GRASSO, 1416)

„...una pio grasso Minerva”

A nevem Laurentius.

Rathold nemzetségéből származom, negyvenegy esztendőös vagyok, és halott.

Pillanatnyilag legalábbis.

Ez feltehetően nem marad így mindörökre.

Néhány óra vagy nap, és megint élni fogok. Friss levegőt kortyolok majd és nehéz söröket, aztán átkelek a tengeren és a hegyeken, és sápadt német asszonyomat fogom ölelni otthon, betett ablaktáblák mögött, szénaillatú délutánokon.

Majd.

Addig is ki kell bírni a testetlen képek fékevesztett rohamát.

Királyuram ajánlásával tartózkodom a másvilágon, és a dublini primás kegyes áldásából kifolyólag.

És főleg a saját makacs, megátalkodott hitetlenségem eredményeképp.

Ami nem hitetlenség igazában, inkább csak józan mérlegelés. Nevezzük fenntartásnak. Kételynek is mondhatnánk, voltaképp.

Nem az Istenben kételkedem, nem is a világ rendezettségében, csupán önmagamban. Ami első halásra nem is tűnik egetverő dolognak, hát Istenem, az ember, ha fikarcnyit is gondolkodik, mindjárt elbizonytalanodik a maga igazáról: és ez szerfölött rendjén is van így. Hanem ha még tovább töpreng,

és kétségek gyötrik saját mibenléte felől, akkor egy füst alatt máris kétségbe vonta Istent és a világot, hiszen e kettőt egyes-egyedül önnön lelke által foghatja fel.

Márpedig engem épp ez a kétely kínozta mind hevesebben sihederkoromtól: hogy van-e lelkem vagy nincsen. Hogy micsoda volnék: érző, járkáló, reménykedő örökkévalóság vagy mohó és rátarti por.

Az efféle aggályokra két ellenszer kínálkozik: a tudás és a tapasztalat. Én szerencsétlen, nagy szorongatásban ifjú fejjel egy harmadik szérummal próbálkoztam: a hittel. Minél inkább emésztett a bizonytalanság, annál inkább törekedtem megvetni lábamat a bizonytalanban, annál eltökéltebben hinni – de jaj, futóhomokon próbáltam megvetni a lábam. Volt persze valami kellemes is ebben –, mivelhogy nem tudtam eldönteni, ki vagyok, mi vagyok és vagyok-e egyáltalán, így azzal sem kellett törődnöm, milyen legyek, mivé legyek. Talán nem volt ez valódi szabadság, de közel volt hozzá. Aztán a kín s a kétely, mintegy magától, enyhült, én pedig fölnöttem. Zsigmond király szolgálatába álltam, kitüntettem magam a harcban és diplomáciában, nem vallottam kudarcot sem ágyban, sem asztalnál, sem csatamezőn; ha kellett, kardot fogtam a korona védelmében, mikor mindenki más annak esküdt ellensége lett, meg is sebesültem, és a sebből rang és tisztesség sarjadt. Királyi fősáfár és főasztalnokmester, a Sárkány-rend lovagja, számos marhák és birtokok ura; magam sem hittem, hogy annyi gond és rang közepette még egyszer elővesz majd az a régi, istenverte mélabú és a nyomában ólálkodó kétségbeesés. Mégis előtte a fene valahonnét, ki tudja, mily setét alfeleből a gondolatoknak, ahogy a negyvenedik élet-

éveimhez közeledtem. És nem segített ezen se aszszonyi öl, se vérfürdő, se filozófia. Márpedig ha e három közül valamelyik nem csitítja le a férfiember szívét, nincs hova hátrálni. Éjszakánként, az ágyamban fekve, tisztán láttam magam előtt a tettek könnyűségét: hogy bármit is tettem, terveztem, reméltem, csupán a dolgok bőrét kapargattam mind ez idáig: mint valami légy, nyalakodtam a világ hol bűdös, hol meg cukros felszínén. Majd egy jó kis peregrináció, gondoltam, elveszi az ebadta belzebubja kedvét, hogy lépre csalogasson engem, elsorvasszon és a poklokra vigyen; a zarándoklás feledteti velem mindazt, amit feledni kell, és felnyitja szemem mindarra, amit látni kell és látni érdemes. Hátha csak lelkemnek afféle kiújult nyavalyatörése ez, mint a testnek a köszvény vagy a köheny, amire gyógyír lesz a levegőváltozás, némi szent duhajkodás, s egy kiadós lubickolás a szent források feredőjében.

Írást is eszközöltem a királytól, aki császári áldását adta rá, hogy útra keljek, illő körítéssel persze. Apródokkal, szakácsokkal, lovászokkal, testőrökkel kipárnázva, nyakamban Urunk Szent Keresztjének aranymedálba, topázkőbe foglalt négy szilánkjával. Zsebemben pedig uram és parancsolóm menlevelével, no meg diszkrét megbízásával, hogy útközben intéznék el neki ezt-azt, ha marad még időm az ájtatosság cselekedetei mellett.

Csakhogy sem Candia szigetének fehér klastromai, sem Szent Miklós püspök hársfavirágillatot verejtékező csontjai, sem Róma zibogó zarándoktemplomai nem hoztak enyhülést bajaim közepette. Minden kötelességemet leróttam, minden megbízást teljesítettem, fohászkoztam és böjtöltem, térdepeltem is amennyit kellett, s amennyit előírt egy-egy helyen a szent regula. De a lélek bennem

mindvégig néma maradt. Csak hűlt helyét leltem mindenütt, pedig mindent felforgattam utána.

De jó volt Rómában lenni mégiscsak, a San Clemente sugárkévés kupolája alatt, ahol a Kereszt fényt és bőséget virágzik, egy egész világot; csak néztem ezt a derűsen kötelességtudó mindenséget, és miközben néztem, valahol a homlokom és mellkasom közti végtelenben megértettem, hogy a hit: tudás és tapasztalat, nem pedig meghunyászkodás. Már tudtam, mit keresek, és attól kezdve boldogboldogtalant, minden utamba eső római egyházfit, legyen bár kandeláberpucoló vagy bíbornok, azzal nyaggattam, ugyan mondaná meg, hol tehetnék szert e kettőre. Végül a Négy Megkoszorúzott Szenttől azt az intést kaptam, hogy menjek az írek szigetországába, ott keressem meg a Veres-tavat, rajta pedig a Rivallás szigetét és a vele szomszédos Angyalok szigetét, amelyeket így együtt a Tisztító-tűz szigeteinek is mondanak; ottan van ugyanis a Purgatórium e világi bejárata, és aki a lélek létéről bizonyosságot akar szerezni, hát ott láthat lelkeket döggivel. De nem forgolódhat senki a túlvilág kapujában fényes kísérettel, ezüstös zablával, pecsétgyűrűs kézzel; hajadonfőtt, tiszta gyolcsingben kell oda leereszkednie úgy, hogy nem visz magával egyebet, mint a tulajdon lelkét. Ha ugyan van neki.

Mondanom sem kell, haladéktalanul útra keltem Írország felé, ahonnan Homérosz szerint ugyanúgy nem látni a napot, ahogy a pokolból sem.

És csakugyan.

A nevem Laurentius.

Mióta vagyok már, és meddig maradok még lét és nemlét közt megrekedve, nem tudom.

Lehet, hogy már ezer éve gubbasztok itt, az is lehet, hogy csak tegnap óta. Birtokaimat talán

mind elkótyavetyélték, szántóimat rozsdafű és iszalag borítja, házam rókakotorék, feleségem törékeny derekát gyökerek szorítják, teste mézes nedveit férgek szívogatják. A nevemet is réges-rég elfeledték, és senki sem emlékezik már a jó Zsigmond király tetteire. Ki tudja.

Rathold nemzetségéből sarjadtam, Itáliából jött el az ősöm a magyarok lápos-ligetes álomországába, szerencsét próbálni, de minek. Itt sose tudni, ki kivel és hányadán áll. Talán ezért is lett kebelbéli barátom két másik itáliai jöttment, Filippo és Manetto.

Negyvenegy év csillagai szikráznak a fejem fölött, én meg ahelyett, hogy azokban gyönyörködnék, Írországba jöttem, lemásztam ebbe a likba, a likon át a másvilágra, ahol sem negyvenegy, sem száznegyvenegy esztendőnek nincs jelentősége; ahonnét sem nap, sem csillagok nem látszanak, hogy meglessem a ki nem alvó tűz titkait.

Előtte az apát öt napig böjtöltetett – tizenöt napot akart kiróni rám a rezes pofájú, de én már viskettem a türelmetlenségtől, hogy lássam a lelkeket odaát, és szemtől szembe találkozzam a sajátommal. Végül az ötödik napon a templomcsarnokban, ahol a visszhangok úgy verődtek fel-alá, mint a denevérek, a perjel és a kappanhangú kanonok elrecitálta fölöttem a halottak litániáját és a temetési misét. Hogy így tisztességgel meghaltam, három rend fehér gyolcsba öltöztettek és utamra engedtek, mint minden megboldogultat, a föld alá. Mielőtt elnyelt a sír, a *Dies irae* hangjain át is hallottam a sziget bozótjában ólálkodó Cornu démon kiáltását, amely egy-egy zarándok halálát adja hírül. Jószerivel még be sem zárult mögöttem a vaskapu, már jöttek is. Mintha csak énrám vártak volna a küszöbön túl, megbújva sziklaodúkban, a fal

erezetében, akár a porszemek, százával, ezrével, jöttek a képek.

Előbb két állig felfegyverzett Pokolfajzat, aztán a Zarándok, és végül Ó. Felkínálkozott nekem, dús idomaival, melyekre még csak gondolni se mertem soha, puha ajka szétnyílt, úgy hívogatott, rózsás nyelve hegyén nedvesség csillant, de én, én még csak képzeletben sem bujálkodtam övele soha, lévén, ahogy mondani szokás, a hűség eleven szobra, azonfelül Filippo barátom hites felesége. Ám semmi, ami eleven, főképpen ha nőnemű, nem lehet mindig egyformán hűséges, és hát jobban belegondolva még a szobrok is hűtlenek néhanap; még a kézhez szoktatott ebek is elbitangolnak olykor, s én bódult fejjel már-már hinni kezdtem, hogy csakugyan ő az, de aztán megráztam magam, erősen markoltam a nyakamban függő ezerszer áldott medált a keresztfa négy szálkájával és Krisztus köntösének három foszlányával, ujjaim elfehéredtek, és elfordítottam a fejem. A látomás szétfoslott mögöttem, és előttem hatalmasan feltündökölt az Angyal.

Ne legyen a nevem Laurentius, ha nem színigaz, amit beszélek.

Mihály, a mennyei seregek vezére felnyitotta a szemem, megmutatta a völgyet, a völgyben a tüzet, a tűzben a lelkeket. Akkor borzadtam rá, hogy nincs idő, legalábbis itt nincsen, de lehetséges, hogy sohase volt. Hogy csak úgy kiagyaltuk az időt, mint minden egyéb szerszámot, pusztán csak azért, hogy el lehessen mesélni vele a világot. Itt azonban, ahol nincsenek történetek, ahol nincs mit elmesélni, mint egy fölöslegessé vált holttest, szétmállik az idő. A tűzben éppúgy viszontláttam

felmenőimet, mint leszármazottaimat. Nagypáimat unokáimmal együtt: akik már éltek, akik élni fognak, és olyanokat is, akik most is élnek. Láttam a dicső Zsigmondot is odalent kínlódni a láng közepe-
pette, trónszéken, fején barbármívű, ékkövekkel kirakott koronával; mellette Cillei Borbálát, királyasszonyi díszben; és láttam a barátaimat, Filippót is, Manettót is, egyedül csak Őt nem láttam sehol. Ám rajta kívül jóformán mind egy szálig ott voltak, akiket valaha ismertem, mondom, szinte kivétel nélkül mind. A völgyben nyüzsögtek egymás hegyén-hátán, mint a nyüvek, lángból voltak, égtek, de mégsem hamvadtak el.

Amikor hangszálaim már fájtak az ordítástól, és a tüdőm lelapadt, mint egy üres duda, kérdőre vontam az Angyalt, mondaná meg, ugyan mi végre szenvedik ezt a büntetést?

A fényes mennyei vértzet közönyösen tükrözte vissza a lángokat, de látva az arcomon úrrá lett iszonyatot, csöndesen így szólt:

„Ez itt nem a kárhozat helye. Amit látsz, nem büntetés. A lélek itt nem szenved, hanem születik”.

Kétharmad része az ördögé. Egyharmad része az Istené.

Ezt mondta a Tisztítótűz szigetéről a perjel, még a csónakban, idedefelé jövet. A kanonok nem mondott semmit, húzta az evezőket, lihegve, elkínzott képpel.

Éppen úgy, mint mindenütt a világon, gondoltam magamban. Kétharmad rész, egyharmad rész.

A Lough Derg vize olyan volt, mint a bánat. Néma és mozdulatlan.

És hiába húzta szuszogva, verejtékben úszva a jó egyházi, úgy tetszett, egy tapodtat sem haladunk, sem a parttól nem jutunk messzebb, sem a sziget-

hez nem érünk közelebb. Ilyen ez, sóhajtott a perjel, megesett már, hogy egy fél napon át lebegtünk a semmiben. De azért húzza csak, *reverendissime*.

Aztán az Angyal egy meghatározhatatlan pillanatban magamra hagyott, és a képek újra elleptek, akár a tetvek.

„A tűz nem kívül van.”

Ennyit mondott még, két láthatatlan szárny kavarta fel a levegőt és ott se volt.

Nem tudom, mennyi ideje már.

Most is úgy gondolkodom, mint az élők, de közben a sehol és semmikor zátonyán fekszem, test nélküli árnyként, akiről talán Isten is, a Sátán is megfeledkezett. És mert nincs idő, hát van időm: megtanultam válogatni a kergetőző, felkínálkozó és tovasikló látomások között. Mik ezek és mi keresnivalójuk itt?, töprengek magamban. Gazdátlan életek? A hús-szívtől elszakadt, s most új fészket kereső vágyakozások?

Egy közülük makacsabb és tolakodóbb a többinél. Elhessintem, de visszatér. Valami, ami csak lesz, ami talán majd bekövetkezik, vagy arra vár, hogy bekövetkezzék. Egy pillanat, melyben a hármunk sorsának párhuzamosan futó vonalai egymáshoz érnek és összegabalyodnak: Manettóé, Filippóé, meg az enyém.

Egyetlen kép.

Egy vadászat, éjszaka.

*

Úgy nevezték: a Böhöm, és ezzel majdnem minden lényegeset el is mondtak róla. Busa fejű, sötét fűrtű, egyetlen mozgású, tagbaszakadt ember volt. Inkább bölény, mint ember. A rendes neve Manetto volt, Manetto di Jacopo Ammanatini, de ezen a

dallamos néven senki se hívta, egyszerűen nem illett hozzá, mintha valaki lanttal puhítaná a húst. Az emberei, ha okvetlen meg kellett szólítaniuk, Manetto mesternek mondták. Mert a *maestrót*, azt megkövetelte. Hanem amint továbbállt, ők is csak úgy emlegették, mint bárki más: *Il Grasso*.

A Böhöm.

Ha megmozdult, felállt az asztaltól, vagy belépett a szobába, a jelenlévőknek olyan érzése támadt, mintha ez a kolosszális test nem egyszerre, hanem részletekben mozogna, akár egy hegyomlás. Lassan haladt, mint az elefánt: lépte vonulás volt, súlyos és ingatag. És hát az észjárása sem volt valami gyors. Cserébe viszont kérlelhetetlenül pontos. Ezért is válhatott be, mondogatták, asztalos létére építészként. Ha valahova elhelyezett egy követ, mindenki biztos lehetett abban, hogy az a kő ott is marad mindörökre, vagy legalábbis az idők végezetéig.

A várat is a Böhöm tervezte. Várnak mondták jobb híján, de mondhatták volna udvarháznak, palotának, börtönnek vagy akármi másnak is, mert ilyet még senki se látott. Mindez volt egyszerre, és egyik sem igazán. Leginkább egy fészekre hasonlított, mesterséges fészekre, és mindenki tudni vélte, miféle madár számára készül ilyen rendhagyó fészek, amely szilárd, otthonos, elbűvölő és talányos, akár egy szerelmi vallomás. Borbála asszony számára, aki a Böhöm megbízójának, Filippo Scolari úrnak a felesége volt. Filippo megrendelte a várat, de vallomást Manetto csinált belőle. És tiszta sor, hogy nem Filippo kívánságára.

Ameddig a terv csak papíron létezett, senkinek sem szúrt szemet igazán. Tudniillik senki sem látta át. A Böhömnek alighanem gondja volt rá, hogy így legyen. Vagy elképzelhető, hogy maga sem döntöt-

te még el, mihez kezdjen a leendő épülettel, palotát vagy kalitkát csináljon belőle inkább, mi felelne meg legjobban ura ízlésének és a saját céljainak. És persze Borbálának, mert Scolari az első perctől világossá tette, hogy az ozorai fészek őneki készül, senki másnak. Ott fogja őrizni, mint valami becses szerzeményt. Nem mintha nem szeretne volna: éppen azért. Hát nem az a legékesebb bizonyíték a szeretetre, ha mindenekfelett óvjuk, akit szeretünk? Borbála, a király különös kegye folytán leány létére megtarthatta atyja birtokait, azzal a feltétellel, hogy egy felkapaszkodott idegenhez, Filippo Scolarihoz megy feleségül. Egy szatócsboltból szalajtott országnagyhoz. Nem mintha ellenére lett volna a dolog. Az idegen megnyerő modorú, kútszemű, lobbanékony ember volt, csupa izom és ideg. És okos, mint Borbála maga is, pedig sem egy jöttmentnek, sem egy leánygyermeknek nem feltétlen illett okosnak lennie. Még kevésbé illett az eszét, ha már volt, kimutatnia. Nem csoda, hogy a házassági szerződés a két okos és félig-meddig számkivetett fél közt hamar létrejött. Scolari kövér birtokokhoz jutott általa, és vagy kereskedőként (ami volt), vagy lovagként (amivé lett), tehát vagy ellentételezéseként vagy gáláns ajándékképpen Borbálát megtette mindezen birtokok úrnőjévé. Ennek a nagyvonalú gesztusnak a megkoronázása volt a vár, a palota, az udvarház, vagy mi a csoda, amelynek terveire Filippo még azelőtt megbízást adott, hogy egyáltalán jóváhagyást szerzett Zsigmond császártól. Tudta, hogy meg fogja kapni, s ez elég.

Azt viszont nem lehet tudni, a Böhömre hol tett szert és hogyan. Ezek a taljánok valahogy mind ismerik egymást, az ember hajlamos feltételezni, hogy Itália mindössze nagyobbacska város, és Nápolyból egy nyitott ablakon át lehet kiabálni Bo-

lognába. Persze, hisz odalent délen három ház együtt már város; idehaza ellenben minden város inkább csak egy felhízott falu. Szóval Scolari úr, a király országnagya egy nap megjelent Ozorán, alig egypár lovas kíséretében – közöttük voltam én is –, és felkaptatott a falu melletti kisebbik dombra. Ősz eleje volt, a langyos levegő friss must és száraz füvek illatából állt. Az esemény hírére a fél falu összeszaladt, bámulták a jövevényeket. Mindjárt tudták, kiról lehet szó, habár Scolari úr eladdig nemigen fordult meg arrafelé, mégis hozták, mint akik be vannak idomítva, a kenyeret, a sót, a törkölyt. Az élelmes harangozó is gyorsan kapcsolt, hanyatt-homlok szaladt meghúzni a falsra repedt harangot Szent Margit templomában. A lovasok egyelőre nemigen hederítettek se sóra, se pálinkára, leszálltak a nyeregből, úgy nézelődtek a fáradt napütésben. A Böhöm mindenkinek háttal. Pergő nyelven beszélgettek valamit egymás közt, és a falubeliek fülének szakasztott úgy hangzott, mint a szarkák cserregése. Aztán előbb Scolari úr, majd sorban a többiek udvarias mosollyal és a helyzet-hez cseppet sem illő gráciával törtek a kenyérből, felhajtották a törkölyt, és szívesen mondanám, hogy nyeregbe pattantak, de inkább kászálódás volt az, főképp a Böhöm részéről – mindenestre kicsivel később már a nyomukban felkavarodott porfelhő is szétoszlott, mintha senki se járt volna azon az úton.

A legközelebbi alkalommal, Szent Mihály napja tájékán már csak a Böhöm tette tiszteletét a faluban. Se sóval nem kínálták, se pálinkával. Tartottak tőle. Az első hajnali fagygal érkezett, bő útiköpenyben, bölényfején széles karimás kalap, amitől alakja csaknem valószínűtlen méreteket öltött. Dér

szegte be a határt, és alig kelt föl a nap, ő már kint állt a dombon. Mérőrúd volt nála és rajztábla. A falusiak gyanakodva lesték. A kölykök, akik a domb aljában gyülekeztek, szétrebbentek, ha feléjük fordult. De nemigen fordult feléjük. Előkerült a pap is, elhessegette a gyerekcsapatot, és ő állt be a helyükbe, tisztes távolságban a jövevénytől. Elvégre csak ő tud szót váltani vele, ha szükséges. Taljánul ugyan nem, de latinul. A Böhöm, amikor befejezte a méricskélést és rajzolását, lecammogott a domb aljába, ahol a lova álldigált egy csenevész fához kötve, és egy általa talán barátságosnak vélt mosoly kíséretében odaintegetett a plébánosnak. *Aqua?* – harsogta, és a lóra mutatott. A pap bólintott. Nem is kell taljánul tudni, gondolta, latinul beszélnek ezek. Intett, hogy kövesse, majd mutatja az utat a falu kútjához. Miután a ló és a gazdája is ittak, a jövevény ismét megszólalt: *Colazione?*

A pap a fejét vakarta, mit akarhat ez, *latine, quaeso*, mondta, mire a másik a hasára mutatott, majd mélyen a plébános úr szemébe nézve dörmögte: *Prandium*. Ettől tartottam, gondolta a plébános. Reggeli.

A Böhöm ugyanolyan lassan evett, mint ahogy minden mást is csinált. Komótosan, de módszeresen. Mint a tábornok, aki egyetlen szempillantással átfogja a csatamezőt, határoz, aztán minden egyes higgadt és kiszámított mozdulata abból a legelső pillantásból következik. Amit elébe raktak, mindent eltüntetett. Kenyeret, hagymát, túrót. A kurta bólintás, mellyel mintegy nyugtázta a terített asztal látványát, lehetett akár udvarias főhajtás is, nézőpont kérdése. A kísérő torokhang pedig, *grazie*, egy megnevezhetetlen dialektus által morgássá koptatva. Hogy a Grasso mindig pontosan így eszik,

mint egy Nagy Sándor vagy egy Sir Hawkwood, a plébánosnak nem volt honnan tudnia. Ahogyan azt sem, hogy modorának darabossága nem a közös nyelv hiányából, még csak nem is mogorvaságból vagy pláne lenézésből fakad, hanem tétováság és szégyenlősség az oka. A Böhöm azért ilyen lassú, mert óvatos: billeg, mint aki a folyóparton áll egy síkos kövön, és örökké, életének minden egyes pillanatában számít arra, hogy egyensúlyát veszti. És sohasem lehet elég biztos benne, hogy eséskor nem ránt-e magával valaki mást is, nem söpör-e félre valamit tagbaszakadt testének egy óvatlan mozdulatával anélkül, hogy észrevenné. A Böhöm a világgal szemben is gyanúperrel élt, úgy általában: a helyzetekkel, szavakkal, érzelemnyilvánításokkal mindig megtartott bizonyos távolságot – és erre meg is volt a maga külön oka. Ez volt az, amiről az ozorai plébánosnak aztán a leghalványabb sejtelme sem lehetett. Ő csupán azt látta, hogy különös egy alak ül vele szemközt. Amikor pedig az utolsó falat kenyérral fényesre törölte a cseréptálban a túró húlt helyének a helyét is, az ütközet pedig a reggeli megsemmisítő vereségével zárult, a hegynyi ember megtörölte a száját, fogta az egyik összetekert papirost azok közül, melyekkel odafönt, a dértől lepett dombon bajmólódott, helyet csinált az asztalon, és kiterítette. Mondott is valamit hozzá, amiből az *eccón* kívül mást nemigen lehetett érteni. Vendég és vendéglátó egyforma mozdulattal hajoltak az asztal fölé, a pangó novemberi fényben. A papíron, kusza vonalak sokaságából olyan épület körvonalai rajzolódtak ki, amihez foghatót az ozorai plébános soha életében nem látott.

Pedig Budán is járt már, habár igaz, csak egyszer.

*

Filippo Scolari a feleségét nézte. Pontosabban azt a kis híján húsz évet, ami közöttük volt. Eddig úgy gondolta, hogy ez a húsz esztendő láthatatlan – most meglepve vette észre, hogy nagyon is látható. Talán a tűz fénye teszi, amely a kályha nyitott ajtaján át kiszökve megnöveli az árnyékokat. A húsz év egyszerre elterebélyesedett, úgy terpeszkedett kettejük közt, mint valami tapintatlanul beállító, távoli rokon. Mintha a Grasso ülne itt, gondolta, akitől Borbálát jóformán nem is látni. És ki a megmondhatója, hogy nem erről van-e szó, csakugyan.

Holott Manetto di Jacopo Ammanatini, azaz a Böhöm ideális választásnak tűnt az udvarház megépítésére. Becsvágyó, pénztelen, hallgatag. Nem utolsó sorban pedig firenzei. Firenzéhez megmagyarázhatatlan nosztalgia fűzte Filippót: azért megmagyarázhatatlan, mert sose járt ott. És mégis. Firenzében nemcsak úgy lehet otthon lenni, hogy oda születünk, hanem úgy is, hogy onnan. Vagy általa. Akad még egypár ilyen város a földön. A Böhöm viszont tényleg onnét jött, és hozzá egyenesen a főtérről, ahol néhány éve még boltot és műhelyt mondhatott magáénak. Filippo nyomban megkedvelte: lomha mozgásával és beszédével az ő menyétszerű lényének antitézise volt, ők ketten egymás mellé állítva mintha ugyanannak a feltételezett normális embernek az elnagyolt gúnyrajzai lettek volna, talán ezért is értették egymást olyan remekül az első perctől. És persze azért, mert mind a ketten kényszerűségből letek hazára egy sápadtabb éggel és kevesebb szóval megáldott országban. A középén álló szabványos harmadik, akit természetükkel és temperamentumukkal mindketten kifiguráztak, egyikük emígy, a másik meg amúgy, a Rathold nemzetségéből való Laurentius lett. Egyházi berkekben így emlegették, barátai Lorenzónak

mondták, irigyei meg Lőrincnek. Lassabb ugyan, mint Filippo, de szemfülesebb, mint a Grasso. Okos, de mértékkel. Magyarnak magyar ugyan, de szegről-végről apuliai felmenőkkel. És benne is ott volt az a nehezen palástolható bizonytalanság, amire a másik kettő azonnal ráismert, s amit Lőrinc hajlamos volt harsány gesztusok mögé rejteni. Mindhárman a király kegyeltjei voltak, következőképp a gyanakvó és duzzogásra hajlamos magyar uraságok állandó féltékenységének tárgyai. Ezek az irigységet úgy gyakorolták zsenge ifjúkoruktól, mint a lovaglást. Szálka volt a szemükben Laurentius, aki könnyűszerrel sajátított el idegen nyelveket, amivel ők nemigen dicsekedhettek, leszámítva némi iskolaszagú és penészízű latint. Szálka volt ő maga, Filippo is, akire akkor figyelt fel a király, amikor a tanácskozássra összeült nemesurak közt egy sem akadt, aki képes lett volna kalkulálni a török ellen indítandó hadjárat költségeit, csak ő, az inas, akit Kanizsai Miklós úr kotort elő egy budai szatócsbolt hátsó traktusából. Egyébiránt vesztére. És a legnagyobb szálka volt a hallgatag, tömörszerű asztalosmester, építész vagy mifene, akinek még rangja sincs, akiről azt sem lehet tudni, kiféle-miféle szerzet, és mi okból hagyta ott Firenzét, de Zsigmond mégis az ő véleményét tekinti mérvadónak itáliai ügyekben.

És mindennek tetejébe itt volt ez a dolog a Sárkány Lovagrenddel.

A rendet Zsigmond alapította azzal a kikapós boszorkánnyal, mármint a királynéval egyetértésben: zavarba ejtő emblémája a vérét hullató, magamagát fojtogató bestia. A Böhöm ugyan, egyszerű származású lévén nem lehet tagja, de a király nem habozott Scolari szörényi bánná emelni, csak hogy mindjárt az alapításkor felvehesse a Társaság sora-

iba. Laurentius de Thar nemesi címe jogán nyerte el, ha nem is mindjárt, de feltűnően hamar, a beavatást. A hoppon maradt urak, főleg terített asztal mellett és főleg részegen, akármibe hajlandók voltak lefogadni, hogy a címerpajzson vergődő fenevad a Magyar Királyság elpusztítására utal – saját maga által. Sokan eleve valami körmönfont hátsó szándékot sejdítettek a talányos jelkép mögött: olyan jelentést, amely vagy túl botrányos, vagy túl borzalmas, semhogy nyíltan lehessen hirdetni. Ezen mellesleg Lőrinc is sokat morfondírozott, miután Filippo közölte vele: a Sárkányrend a sorai-
ba fogadja. Mekkora fordult a világ, mondta erre Lorenzo, egy szál Szent György sincs már a láthatáron, és a sárkány, hős hiányában, kénytelen önmagát kivégezni. És a hátán a kifreccsenő vérből kirajzolódó kereszt: annak is a lovag pajzsát illenék díszítenie egy sárkányhát helyett. De ebben a zavaros emblémában mintha ők ketten, a Sárkány meg a Sárkányölő furcsamód összeolvadtak volna. Nem is lehet világosan megmondani, hol végződik az egyik, hol kezdődik a másik, ha a szörnyeteg elpusztul, a kereszt is odatesz. Van is ebben valami. Kíváncsi vagyok, mondta, hogy ez az ötlet kinek a fejéből pattanhatott ki. Filippo csak legyintett: hagyd el, túl sokat gondolkodsz. Mivel azonban látta barátján a furcsa szünetet, ami most éppen a tűnődés álarcát öltötte, gyors magyarázatba fogott, ez itt nyilván az önfeláldozás jelképe, amely minden katona és nobilis lélek ismérve, amely nem kíméli saját magát sem, és ha kell, hajlandó lemondani saját erejéről és hatalmáról is. Lorenzo hitte is, nem is, de persze bólogatott. A sok pusmogással foglalkozni egyébiránt nem volt idejük. Azokban az esztendőekben hadjárat követett hadjáratot és követjárás követjárást. Eretnekeket kellett a hegyek-

ben összefogdosni. Portyázó török egységeket szétzavarni. Idegen udvarokban kilincselni. Gyerekeket csinálni, biztos, ami biztos.

Filippo a feleségét nézte. Magas homlokát – neki nem volt rá szüksége, hogy intelligensebbé borotválja, ahogy a firenzei nőknél szokás –, a homloka körül a megrendszabályozhatatlan, vörösesszőke tincseket, amelyek most a tűz fényénél nyári alkonyt játszottak, és úgy keretezték az arcot, akár egy filigrán foglalat a beléhelyezett gyöngyöt.

Borbála aludt.

Kimerülten, de kisimultan; mint aki elvégezte az e napra tartozó minden dolgát, és megteheti, hogy szélnek eressze a világot.

Filippo számára az alvás mindig is elpazarolt idő volt, semmi egyéb – egészen az első éjszakáig, amit a feleségével töltött. Miután mohón és kíváncsian birtokba vették egymás testét, és megnyugodtak, hogy ez így menni fog, tetszés szerinti ütemezésben akár számtalanszor is, Borbála elaludt. Talán pontosabb volna úgy mondani, hogy elszakadt, elsüllyedt, és Filippo egy pillanatra megrettent, hogy már nem lélegzik. Pedig nem ez történt: csak éppen Filippónak az az érzése támadt, hogy Borbálát magával sodorta egy ismeretlen folyó, és nem volt egészen biztos benne, hogy vissza is hozza majd. Akkor még nem tudta, hogy Borbála így alszik: mint aki bizonyos értelemben hazatér. Aztán, hogy az éjszakák ismétlődésében volt alkalma többször is átélni ezt az elszakadást – Filippo világléteében rossz alvó volt –, az ijedtség elmúlt, de a helyét szorongás vette át. Borbála Filippóé volt, és Filippo ugyanígy Borbáláé, és nemcsak a házassági szerződés miatt, hanem mert egymásnak vetették a hátukat a világgal szemben, óvták és bajtársiasan

szerették egymást, de mindez az ébrenlétre korlátozódott. Éjszaka kezdetét vette a sodródás, ami az egyiküknek természetes volt, a másiknak viszont gyötrelmes.

Borbála aludt; és amikor aludt, elrejtőzött önmagába, ahová Filippónak sosem volt bejárása. Ott nem tudta megvédeni. De még megtalálni sem. Borbála ilyenkor olyan messze volt, egy másik nyelv és egy másik érintés partjain, ahonnan az ébrenléthe mindössze egy-egy tétova mosolyt, szokatlan, meglepő gesztust hozott át, vagy a hangsúly különös nyomatékát, mikor mit, de Filippo éber ösztönével mindjárt tudta, hogy ez *onnan* való – és hogy megjegyezheti ugyan, de nem értheti, ezért jobb, ha úgy viselkedik, már csak tapintatból is, mint aki nem vett észre semmit. Borbála pedig hálás volt a tapintatért, amely mégiscsak egyfajta megértés: gyöngédség, amely éppen a közelség hiányában mutatkozott meg. Általában is hálás volt Filippónak mindenért: a megmaradt örökségért, hogy minden ellenkező előjel dacára az élete mégiscsak egyben maradt, hogy lehetett szava bizonyos ügyekben, és hálás volt mindenekelőtt a diszkréciójáért. A sodrásról és a másik partról igazán nem tehetett, sem az ott átéltekről, arról pedig végképp nem, hogy az innenső parton töltött idejét is lágyan belengte, megfűszerezte a túlpárt fénye és illata, és hogy néha, de csak nagyon ritkán, valami távoli árnyék is vetült rá onnét. Ez is egyfajta magány – a legtöbb, amit tehetett, hogy nem helyezett rá különösebb hangsúlyt, és minden kézzelfogható dologban Filippo támasza és szövetségese maradt.

És Filippo értékelte ezt a némán tolmácsolt köszönetet: noha az is nyilvánvaló volt számára, hogy másképp nem is volna lehetséges megköszönni.

Azért néha, legkivált az ilyen esteken, megengedte magának a Borbála távollétéből fakadó szépség felett érzett röpke fájdalmat. Amelynek újabban az időhöz is lett némi köze: a váratlanul Manetto alakját öltő húsz évnek. Amikor pedig Borbála alvásba süppedt tagjain könnyű borzongás futott végig, nem sokkal több, mint amikor az álmodó bőr egy pillanatra megsejt valamit a külvilágból, aztán nyomban el is feledkezik róla, Filippo eljátszott a gondolattal, hogy felébreszti. Merőben önző okból: hogy Borbála ébredése eloszlassa az árnyékká terebélyesedett időt. De szinte mindjárt meg is bánta, csaknem elszégyellte magát. Nem ezért a gyávaságért, hanem a másikért. Mert ha Borbála felébred, el kell mondania neki, hogy a gyermek, akinek néhány órával azelőtt életet adott, már nem él.

*

A Böhömmel éppen egyidősek voltak ők ketten.

Amikor Borbála először megpillantotta, kis híján elnevette magát, de ezt a nevetést az utolsó pillanatban sikerült barátságos mosollyá fegyelmeznie. Egyébként kár, mert szépen nevetett. De a Grasso így is észrevette. Ahogy azt is rögtön tudta, hogy az asszony nem igazán rajta nevet, legalábbis nem azon, amin a legtöbben nevetnének, elméretezett küllemén, hanem így hármójukon, Filippóval és Lorenzóval együtt, a sorból kilógókon, akik egymáshoz mégis passzolnak rendhagyó arányok szerint, viszont sehová máshová: sem a lovakhoz, amelyekre ülnek, sem a kísérethez, amely körülveszi őket, sem a tisztséghez, amelyet betöltenek. De még a verőfényes őszi naphoz sem, amelynek fényében minden annyira teljesen és befejezetten állt, mintegy önmaga felsőfokán, amennyire csak itt a földön beérhet valami. Nem, ez a három alak

még ebből a véglegességből is kilógott, talán még feltűnőbb: mintha egy matematikai sorozat találmokra kiragadott egységei volnának ők hárman, amelyre rápillantva a számoláshoz konyító ember mindjárt találgatni kezd, mi lehet a sorozat előző vagy rákövetkező darabja. Lőrincet, aki férjével együtt kiállt Zsigmond király mellett a balul elsült merényletkor, Borbála már ismerte. De a Böhömöt most látta először, és magában nem győzött csodálkozni ezen a villámgyors megértésen: hogy ez a hallgatag ember pontosan tudja, hogy ő most voltaképp nevet, talán még azt is, hogy min, és emiatt még csak mentegetőznie sem kell; viszont ezt az egészet meg ő, Borbála tudja róla, és ezzel a másik ugyanúgy tisztában van, és így tovább a végtelenségig. És szabad volt ebben a megértésben, és szabad a nevetésben is. Borbála megkönnyebbült. Pedig még be sem mutatkoztak, még csak nem is üdvözölték egymást; az a három összetartozó alak épp csak belovagolt a simontornyai udvarház szűk és alacsony kapuján.

Így kezdődött.

Amikor Filippo pár hónappal később kapizsgálni kezdte, miről lehet szó, meg is kérdezte egy vízivárosi csapszékben, kissé feldúltan, de inkább tanács-talanul, akkor még a legkisebb harag nélkül Lorenzót: Te is beleszerettél a feleségembe? A Grasso nem volt velük azon az estén. Lorenzo nézte egy ideig a bort a pohárban, eleinte a színét, sötét karmazsin, aztán inkább a mennyiségét latolgatta, meg azt, hogy Filippo is ivott-e annyit, mint ő, és hogy nála van-e a kardja, azután vállat vont, és közömbös hangon azt mondta: hát persze. Majd – magyarázatképpen inkább, mint mentegetőzésként – hozzátette: Borbálába minden épeszű férfi szerelmes. Ki így, ki amúgy. Természetesen én is. De

én a teret szeretem kettőnk között, a távolságot, ha érted, mire gondolok. Lehet, hogy ez nem is szer-elem igazából. Vagy talán az összes többi nem az.

Filippo nem értette. De ha értett is belőle vala-mit, pillanatnyilag nem tűnt a számára fontosnak. Mivel ő éppen a közelséget szerette Borbálában, a többi lehetőséggel nem törődött. A Grasso esetében is ez foglalkoztatta leginkább. A közelség lehetősé-ge.

Filippo először az elmúlt, gyászos télen hozako-dott elő az új otthon ötletével. Kezdte úgy vélni, lassan több mint elég apró sírhant emlékezteti a simontornyai temetőben a közelség kudarcaira. Haza, Ozorára: ezzel igyekezett megóvni Borbálát a távollét minden alkalommal nyilvánvalóbb vonzás-ától. Új élet, újonnan emelt falak között. Borbála lassan harminc lesz, maga az ötvenhez közelít, semmi keresnivalójuk itt tovább. Simontornya kü-lönben is rideg, nyomasztó erősség: amolyan elté-vedt végvár, amivel nemigen lehet mit kezdeni egy ország belsejében. És a legkevésbé sem otthonos. Magányos hely, dombok végtelen sora közt, egy apró szigeten. A hallgatag Ammanatiniről úgy hír-lett, valóságos ezermester, egyebek közt elsőrendű építész. Azonfelül firenzei. Ez Filippo szemében valamennyi hóbortját megbocsáthatóvá tette. Ő maga ment érte Budára még nyár derekán. Azon a délelőttön, amikor először ellovagoltak Lorenzóval és egy lovászfíúval együtt Ozorára, hogy kijelöljék és felmérjék a leendő vár helyét, a Grasso jó dara-big csak ült a nyeregben, széles arcát a szélbe tart-va, lehunyta szemmel. Filippo egy darabig nézte a tájat, a folyó zöld vizét, ahogy áttetszik a fűzfák villogó levelén, a domb lábánál gyülekező falusiak kíváncsi szemét, és igyekezett elképzelni az új éle-

tet: az új falakat, az új fényeket, és hogy ezt a zöl-
det és ezt a kéket, ezeket az arcokat látja majd
minden áldott reggel. Egy megkésett tücsök ciripelt
az égre a fű közül. Lőrinc izgett-mozgott, vakaró-
zott, aztán csak leszállt a lováról, és jobb híján a
kengyelt igazgatta. A szíjakat húzkodta, nagy szak-
értelemmel.

Grasso barátunk alighanem ülve alszik, kockáz-
tatta meg, amikor már nem volt mit igazgatni to-
vább.

Ne zavard, intette le Filippo, most álmodja meg
az otthonomat, és ha félbeszakítod, az épület eleje
vagy háta, vagy valamelyik fontosabb része hiá-
nyozni fog.

Melyik, a hálófülke vagy a latrina?, kacsintott
Lorenzo.

A várkáporna, a te szarkofággal az északi fal-
ban.

Ez esetben akár most is felébreszthetem, vontá
meg a vállát a másik, de ekkor repedtfazékszerű
harangzúgás támadt, talán üdvözlésnek szánták, és
a Böhöm kinyitotta a szemét.

Mehetünk, mondta.

És a tervek?, kérdezte Filippo. Nem konyítok
ugyan az építőmesterséghez, de nem kéne esetleg
mérni, rajzolni, öles léptekkel fel-alá járkálni, vagy
valami effélét?

A vízió már kész, vont vállat Manetto, a többi
részletkérdés. Ne aggódj, tette hozzá barátságosab-
ban, tetszeni fog neki.

És vajon miért?, kérdezte Filippo.

Miért van az, hogy Borbálába mindenki szerel-
mes, már ha csakugyan így van, ahogy mondod?

Lorenzo megpróbált összpontosítani, valahová
belülre, ahol rendszerint a szavak szoktak időzni,

de most nemigen talált ott semmi hasznavehetőt. Semmit, aminek segítségével érthetően meg tudta volna fogalmazni, amire gondolt. Ezért némi habozás után feladta az érthetőt, és mondta, ami eszébe jutott.

Borbálával találkozni olyan, mint amikor megpillantod a tengert, mondta. Az út kanyarog, egyik kaptató a másik után, azt hiszed, sose lesz vége, és közben a fejedre tűz a nap. És akkor, egy váratlan pillanatban, amikor nem is gondolnád, ott van előtted, kéken és szabadon, a tenger. És azt érzed, a szíved újra dobog. És fogalmaid sincs róla, hogy akkor eddig mit csinált.

Filippo nézte őt, nem ellenségesen, nem is egészen értetlenül, csak merően, és inkább tehetetlenül. Lorenzo tudta, hogy ez utóbbi éppen az, amit barátja a legkevésbé visel el, ezért gyorsan hozzáfűzte:

De ne aggódj, nem tudok úszni. És a Grasso se tud.

Ez mi, kérdezte Filippo.

Az ozorai vár, felelt vállat vonva a Böhöm. A leendő ozorai vár, pontosított.

A papírokon egy halom kusza vonal látszott, ívek kévái, szalmakazalszerű egyenesek, egy-egy semmibe nyíló ablak. Vagy valami, ami ablaknak látszott. Ha akarom, éppenséggel kapuszárny. Vagy kályhacsempe.

Nemigen látom, mondta gondterhelten Filippo. Illetve nem tudom, mit kellene látnom. De az a benyomásom, hogy egy tervrajznak nem pont így kellene kinéznie.

Mert nem tervrajz, mondta a Grasso. Hanem a lényeg. Nézd csak, mondta, és hatalmas kezének meglepően könnyed mozdulatával, akár valami

vásári szemfényvesztő, szétcsúsztotta a vonalhal-
mot, és ami eddig egyetlen, zavarba ejtő ábrának
tűnt, az két leheletvékony, már-már áttetsző papi-
rossá lebbent szét: az egyikén egy szabályos épület
volt látható, négy saroktorony, lőrésekkel áttört
falak, belül egy szabályos négyszöget formázó,
könnyed palotával – a másikon pedig mindaz, ami
ezt az egészet összekuszálta. Filippo kissé meghök-
kent, és kérdőn nézett a Grasso-ra. Erre mi szüksé-
g van?

Az egyik papíron, dörmögte Manetto, talán csak
elfogódottan, talán bosszúsan, hogy mit kell ezen
magyarázni, az egyik papíron az van, amit min-
denki lát. A másikon az, ami az épület valójában.
Azt mondtad, a palotát Borbálának szánod. Hát ő
éppen ilyen.

Karácsony felé járt, a kurta napok úgy koppan-
tak egymáson, mint a madarak, amelyek a nagy
hidegben fagyottan fordultak le az ágakról, egyik a
másik után. Lőrinc nógrádi birtokára húzódott
vissza a családjával, a Böhöm a bérelt házában ter-
peszkedett Budán, s ők végre kettesben maradtak
az eltévedt végvárban. Ilyenkor újra megkapasz-
kodhattak egymásban. Filippo alig egy hete érke-
zett vissza a boszniai hadjáratból – a szikrázó,
csontig ható hideg a törököket és a magyarokat is
jobb belátásra bírta, mindkét fél úgy döntött, fel-
hagy a csetepatéval, míg kitavaszodik. És bármenny-
nyire nem kedvelte Filippo azt a Grasso-féle tervet,
mert ösztönösen nem kedvelte, amit nem értett és
amihez nem tudott egyértelműen viszonyulni,
ezekben a napokban, amikor Simontornya a leg-
rosszabb arcát mutatta, kezdte úgy vélni, mégis-
csak lehet valami használható azokon a papírokon.
A tél üressége minden zörejt elnyelt, minden moz-

dulatot nehézkesé tett, a várat kétfelől kerülő folyó befagyott, és megállt az idő. A nap sem megsérkedett arasznyinál magasabbra a palaszín égen. A korán lehulló esteiken, amikor Borbála már aludt – ilyenkor a szokottnál is hamarabb következett be az elszakadás és sodródás órája –, Filippo kiterítette maga elé a rajzokat, és tüzetesebben szemügyre vette, amivel tudott mit kezdeni. A többivel, ami a másik lapon állt, nem foglalkozott. Most, hogy immár a harmadik vagy negyedik éjszakát töltötte a papirosokkal, belátta, hogy ami először dühítette, talán mert úgy vélte, a Grasso gúnyolódik, az valójában nem körmönfont célozgatás akart lenni, hanem kettejük viszonyának – mármint felesége és az ő viszonyának – tapintatos megértéséről tanúskodott. A szabályos, külső várfal, négy sarkán négy szilárdan álló, de cseppet sem nehézkes toronnyal; és amit véd, a belső udvarház, kecses palota, amelyet mintha egyenest valahonnét Itáliából szalajtottak volna: a dombok hullámozásában a tenger hullámozását ismétlő toszkán tájból. És hát dombok közt állt Ozora is, amelyek ugyan nem folytatták, de távolról azért felidézhatték a tengert. Csak az nem volt ínyére Filippónak, hogy Borbála is lelkesedett a tervért, mindjárt az első pillanattól, hogy a Grasso letette az asztalra azon a fagyos, november eleji napon. Nem a lelkesedés bántotta persze, hanem a tény, hogy a felesége pillantása kedves nemtörődomséggel siklott át az első lapon, és elbűvölten pihent meg a másodikon.

A pánik talán nem a megfelelő kifejezés.

Az ember páni félelmében nem képes józanul felmérni a helyzetet, ellenben az ozorai plébános nagyon is fel tudta mérni. Scolari uraság levele kétséget sem hagyott afelől, hogy egy darabig, de

az elkövetkező egy-két hónapban mindenképp neki kell gondoskodnia a Böhömről, kvártélyoznia kell és talán etetnie is, és aránylag pontosan meg is tudta ítélni, mivel jár mindez. Ezért nem a pánik az ideillő kifejezés. Talán a jeges réműlet. Az a fajta, ami a nyakszirt tájékáról villámlik szét, és egy pillanatra eltünteti a mellkasból a szívet. A dombon udvarház épül majd, az építkezést a Böhöm felügyeli, de Scolari úr nem kíván elbírhatatlan terhet róni sem a falu népére, sem magára a tisztelendő atyára, az építésvezető vendéglátása kapcsán felmerülő bizonytalansággal nem túl tetemes költségek is ki lesznek egyenlítve, ecetera, ecetera. Tavasszal, mihelyst az idő engedi, munkások érkeznek majd, előkészítik a területet, aztán jönnek kubikosok, ácsok, kőművesek, kőfaragók, téglavetők, szerszámkovácsok, de mindenik tartozik fizetni azért, amit megesszik vagy megiszik, szerszámkészítők, munkafelügyelők, fuvarosok, tolmácsok – mert a munkások egy része egyenesen Itáliából érkezik –, s ha bárkivel szemben bárminemű panasz adódik, először Ammanatini úrhoz, másodsorban magához a tekintetes Scolari úrhoz lehet fordulni. Fordult is, a világ, az ozorai plébánossal. De nem volt mit tenni. Még tél volt, hála a Magasságosnak, január hava, jótékony jeges, ilyenkor egy kapavágást sem lehet tenni, de Scolari úr a levelet mindenképp időben akarta elküldeni, mielőtt a király parancsára Budára vonul, mert ki tudja, meddig kell országos ügyekben ott maradnia. Ám a Böhöm mostantól bármelyik pillanatban itt lehet. Amennyiben a munkája úgy kívánja.

A plébános nézte a kezében tartott pecsétetes írományt, de nem a betűket nézte, nem is az avar-sárga papírt vagy a lóhere formájú pecsétet, hanem valahová a papír mögé nézett, a betűkön túlra, és

nem tetszett neki, amit ott látott. A közeljövőt. Évekig eltart, nyögte. Az ilyesmi biztosan évekig tart, habár még sohase asszisztált várépítéshez. Nem is kellett, látta anélkül, valahol a papír és a betűk mögül felszállni a lovak és szekerek nyomán szitáló port, aminek nincs ideje leülepedni; az állandó jövés-menést, és a porból kibontakozó idegen arcok sokaságát. Évekig fog tartani, és utána sem lesz semmi úgy, mint régen, vagyis most, mert ott áll majd a folyóra néző dombon az a lázálom, amit a tagbaszakadt talján papírjain látott a reggeli romjai felett. És addig is: kocsizörgés, fűrészelés, kurjongatás, káromkodás forgácsolja szét hegyes repeszékké az áldott csöndet, ismeretlenek bá-mészknodnak a kerítésnél, az aprójószágnak rendszeresen lába kél, éjjelente fülledt kuncogás és elharapott sikkantások a csűrök padlásáról, feldúlt parasztok alsógatyában, marokra fogott vasvillával keresik a lányaikat, a kutyák nem szűnnek meg vonyítani az értelmetlen szagoktól, amiket a talján tüzek felett gőzölő kondérok felől hoz a szél. Pokoli lesz. Sorra jönnek majd a megejtett lányok és feleségek férfirokonai, kártérítést követelve. Szétlopkodott gyümölcsösök, lábnyomok a kiskertben, lehempergett vetés. Füstszemű csecsemők. Röhögő darabontok. Sápítózó vénasszonyok. Kész apokalipszis, helyben. És zaj, zaj, zaj. Kezének ernyedt mozdulatával a földre dobta a levelet, behunyta a szemét, és fülelt. Semmi. Egy árva hang sem. Meghitt, otthonos semmi. Ezerszer áldott magyar némaság.

A Grassót végül a Szipirtyó művésznéven futó lotyó ernyedt karjaiban találták meg, két hét keresés után, a Scolari úr által megbízott bérencek. Grazban. A Szipirtyó, akit kiállhatatlan természete miatt hívtak így, mely alkalmasint elhomályosított

ta más irányú tehetségeit, láthatóan hálás volt, hogy a lomha testet a szobába nyomuló ismeretlenek leszedték róla. Négy napja dajkálom, köpött ki megkönnyebbülten, már egyetlen tagomat sem érzem. Azt hittem, megfulladok. A Grassót, aki nem volt sem élő, sem holt, haladéktalanul visszavitték Budára, tőlük telhetően rendbe szedték, hogy mire az országnagy megérkezik, ne úgy nézzen ki, mint akit egy trágyásszekér ütött el. Mivel csak olaszul dörmögött az orra alá, egy hangot sem értettek abból, amit mond. Feltehetőleg erre maga sem tartott igényt. Nem volt részeg, de józan sem. Egy szál lóval, kucsmában és bélelt ködmönben indult neki Firenzének, télvíz idején. Csoda, hogy eljutott Grazig, és nem ették meg valahol útközben a hidegtől nekivadult toportyánférgék.

Történt ugyanis, hogy valamikor karácsony után a Grassónak nyoma veszett. Filippo nem tudta mire vélni a dolgot: a leveleire nem érkezett válasz. Először azt hitte, a Böhöm megorrolt valamiért, talán a rajzokra tett némely megjegyzés miatt, de idővel nyugtalankodni kezdett. Írt a tari udvarházba is, Lorenzónak, hogy ha alkalmasint Budán jár, kérdezze utána, mi a hallgatás oka. Lőrinc visszalelezett, hogy nem tervez utazni ebben a fene időben, ha mégis megtud valamit, haladéktalanul közli az országnagy úrral. Az új év elején Zsigmond király üzent Filippónak, hogy rögvest, vagyis két hét múlva jelenjen meg Budán, ahol a távollétében a rendek előtt kell őt képviselnie. Ekkor döntött úgy, hogy bizonyos tehetséges ismerőseivel kezdi keresgetni Manettót. De nem számított rá, hogy végül az ismerősök ismerőseinek az ismerősei bukkannak majd a nyomára, több heti kérdezősködés és ezzel arányos mennyiségű aranyforintok kifizetése után. Filippo fortyogott a dühtől, és elhatározta, hogy ezt

az első adandó alkalommal le fogja vonni a Grasso béréből. Meg is tette mindjárt, gondolatban, lévén ez volt a legelső adandó alkalom, és ettől megnyugodott.

A Böhöm megmagyarázhatatlan eltűnése Lőrincet izgatta leginkább, és amikor a királyné főasztalnokmestereként ő is kézhez kapta Zsigmond Budára szólító üzenetét, majd Budára érkezvén Filippóval együtt felkeresték a szökevényt, derekasan igyekezett is szóra bírni, kevés sikerrel. Manetto addigra valamelyest összeszedte magát, úgy döntött, hogy az egészhez senkinek semmi köze, a maga részéről sajnálja a kalamajkát, de a vár nem maradt le semmiről, tekintve, hogy nem is áll még, és ilyen farkasordító hidegben úgyszem lehet hozzákezdeni. A pontos rajzok és a kalkulációk készen vannak már a fejében, volt ideje rájuk bőven Buda és Graz között, bármikor lejegyzi őket seperc alatt. Továbbra is lekötelezettje Filippónak, hogy megbízta a munkával, és hogy kíséretet biztosított neki a visszaútra. Ígéri, minden megy majd, mint a karikacsapás. Ha kérheti, tekintsék múltó, rossz álomnak a közjátékot.

Egy italmérésben ültek mind a hárman, történetesen ott, ahol pár hónappal később, nyár derekán Lorenzo és Filippo beszélget majd Borbáláról és a tengerről.

Lorenzo hamarosan feladta a kérdezősködést, megígérte, nem firtatja tovább az ügyet, csak még egyre válaszoljon: Magyarországtól akart messzebb kerülni, vagy Firenzéhez közelebb?

Azt hiszem, mindkettő, válaszolta lassan és megfontoltan a Böhöm. Mindkettő, bökte ki, további egy perc tűnődés után.

Lőrinc bólintott és csakugyan nem kérdezett többet. Az ember tartsa tiszteletben a másik szakadékait, amelyekbe az időnként belezuhan – mást úgyszemoly igen tehet.

Több szó nem esett köztük a dolgról.

Borbála magában nem kívülállásnak nevezte azt a csak ügyyel-bajjal nevesíthető dolgot, ami hármójukat: a férjét, Lőrincet, és az újonnan megismert, hallgatag Manettót közös elemként ugyanazon matematikai sorozat részévé tette. Borbála úgy nevezte: hajlam a kibillenésre. Manettónál a tervezett épület vonalaiban ismerte föl ugyanazt, amit Lőrincnél a hirtelen feltörő harsány vidámságban és maró öngúnyban, a férjénél pedig abban a mindent felperzselő, tarlóúzhöz hasonló szenvedélyben, amellyel magáévá kívánta tenni mindazt, ami körülveszi őt, az idegen nőt és az idegen országot. Az élet olyan, mint a vadászat, szokta mondogatni Filippo, és háromféleképp lehet részt venni benne: mint vad, mint hajtó vagy mint vadász. Borbálának alapvetően tetszett, hogy a három lehetséges közül Filippo minden kétséget kizáróan a vadász pozíciójából szemléli a világot, mert ez valamelyes biztonságérzettel ajándékozta meg a mindennapokban, és csak néha engedte magában a szavakig eljutni a kérdést, hogy akkor viszont ő melyik? Ki az, aki a vadással együtt nyargal, de maga nem vadászik?

Aztán az évek sorjázásában kezdte megérteni azt is, hogy az efféle vadászat nem érhet véget csak úgy, mert – ellentétben a valódi vadászatokkal, amelyeket Filippo szokott rendezni egyik vagy másik birtokán – ennek az örökös vadászatnak az értelme nem a zsákmány elejtésében keresendő. Hanem akkor hol?, tette fel a kérdést Borbála.

Alighanem a vágózásban.

Filippót és a hozzá hasonlókat egyedül a sebeség tartja meg a nyeregben, ez óvja őket a kibillenéstől, mondta a szokott hosszú és kellemes csöndek egyike után Manetto. Borbála eltűnődött, vajon kibírja-e, hogy egész életét mintegy nyeregben, vágtaözva töltse. Nyilván kibírja, ha Filippo erősen tartja őt.

És téged?, kérdezte Manettótól. Téged mi óv meg a kibillenéstől?

Te, mondta Manetto egyszerűen, és habozás nélkül.

Verőfényes nap volt, és a világ meleg, akár az érett őszibarack húsa, amikor ők hárman, a seho-vá-sem-illők első ízben poroszkáltak át együtt a simontornyai vár rozoga fahídján. A patakká lapadt folyó medrében békák kuruttyoltak a kókadtsás közül. Amikor átbújtak az alacsony bolthajtáson és kibukkantak a túloldalon, egy többé-kevésbé barátságatlan udvaron, amelyet a napfény rézsútosan osztott ketté, és Manetto megpillantotta Borbálát a lépcső tetején, amint a nevetését igyekszik egy mosolyba gyömöszölve elbújtatni, úgy érezte, szakadék nyílik meg előtte, könnyű szédülés fogta el, ő pedig alig észrevehetően megingott. Ugrani egyelőre még nem ugrott: arra akkor került sor, amikor Firenzében élő anyjától a karácsonyi levéllel az a hír érkezett, hogy Brunelleschi pár hónapja visszatért, és immáron végleg megtelepedett Firenzében.

A kibillenés, magyarázta Borbála, nem okvetlenül rossz. Vannak emberek, talán a szerencsésebbje, akik egyszerűen belakják a számukra rendelt teret és időt, és vannak, akik önmaguk előtt is ismeretlen okból állandóan mintegy önmaguk part-

ján várakoznak, ki tudja, mire. Bizonytalan léptűek, és ezt a bizonytalanságot a többiek hajlamosak egyfajta táncként értelmezni, holott csak arról van szó, hogy veszettül próbálnak egyensúlyban maradni. A kibillenés rájuk vonatkozik. Épp ezért könnyen zuhannak. Haszontalanok, de szépek, így zuhanás közben.

Elég lesz, mondta csöndesen Manetto, és esetlen kézzel elsimított egy rakoncátlan tincset Borbála halántékáról.

Már értem.

A csapszékben Lőrinc voltaképpen azt szerette volna megtudakolni a Grassótól, ugyan miféle lökésnek van akkora ereje, hogy egyensúlyából kibillentve egész Grazig repítse, egyenest a – máskülönben tetszetős küllemű, mondhatni szemrevaló – Szipirtyó karjaiba. Erre ott és akkor nem kapott választ, ám ez sokkal inkább a Grasso szavakkal ápolt takarékos viszonyának számlájára írható, mintsem titkolózó kedvére. Lőrinc azonban nem vájkálni szándékozott barátja lelkében, legfeljebb a maga számára levonni egy-két tanulságot. Például az óvatlanság természetét illetően. Akkor úgy hitte, a Grasso menekülni akart Ozorától, és attól az elszabadult épülettől, amelynek terve a fejében megfogant. Talán mástól is. Hogy korántsem erről volt szó, csak évek múlva értette meg, mindenhez képest későn, és egészen más körülmények között. És hogy hiába is mondta volna el akkor, a dohos pinchelyiség félhomályában a Böhöm a levelet, végképp nem értette volna őt senki. Ugyan mit számít az itt, Budán, hogy valaki jó néhány évnyi távollét után ismét felbukkant Firenzében. Pláne, hogy firenzei az illető. És különben is, ki az a Brunelleschi.

A téli vigasságok évada volt ez.

A papok a nagyböjtre készülődtek – már abban az értelemben, hogy minden erejüket latba vetve vörös és fehér húsokkal előre kibélelték magukat ama vészesen közelítő, sovány és huzatos hónapra, míg a pórnép ellenben minden hátsó szándék és megokolás nélkül, csak úgy a maga kedvére evett, ivott és muzsikált, ha csak tehetett. Csapra verték a hordókat: a bor már kellőképp alattomosná forrt magát a pincék öblös magányában. Hízott disznók visítása hasított az udvarok pirkadat előtti sötétjébe, zsír sercent, a kemencék körül nagy körökben olvadt el a hó.

Maga az élet ébredezett az átmelegített belekben, megpakolt bendőkben: az ember már-már szentül hitte, hogy onnan, belülről indul el a tavasz világhódító útjára, és mennél jobban kikerekedünk, annál kicsattanóbb lesz majd a tavasz is. Elvégre nem szakasztott ugyanez játszódik-e le odakint? – a föld az őszen és a télen kövérre hízott a magába vett halottaktól, s most az ő bomló melegükben ébredszik a rög, csírázik a mélyben észrevétlen az élet. Hát enni kell, és inni kell: bükkfafüst illatú szalonna kunkorodik vörösen, mint a nyárvégi félhold, a serpenyő kerek éjjelében. Kuttyák szimatolják a piros havat. Megtermett varjak tallóznak az udvaron, mészárlások maradékan szemezgetve.

A Grasso úgy ivott, ahogy evett. Egyetlen kibontakozó, mindent felölelő, átszellemült mozdulattal. Grandiózus teste csak lassan hevült át a bortól, de ha már igen, úgy tartotta magában a tüzet, mint a jól megrakott cserépkályha. Másnap reggelig. Csak az volt a bökkenő, hogy addigra már minden ivócimbora rég az asztal alatt hevert, az öntudatlanság más-más színű és állagú partjain sütkérezve. És így nehéz volt brigádot verbuválni. Az égnek hála,

ez a feladat nem is egyedül a Böhömré hárult, Filippónak majdnem minden feladatra volt kéznél saját embere, csak azokra a bonyolult és nehezen követhető dolgokra nem, amelyek a második papír világhoz tartoztak. Ehhez a Böhömnek magának kellett összevadásznia a megfelelő mestereket, ki tudja, miféle kritériumok alapján.

És ez egyúttal a téli vadászatok ideje is volt.

Elnyújtott kúrtszó töltötte ki a hótakaró és hófelhők közötti teret, és hajtók kurjantásai verték fel a kopár fák hegyén gunnyasztó varjakat. Deres bajszok alól vastagon kunkorodott elő a lehelet, ellilult ujjak markolták a husángokat. Nyomok sokasodtak a hóban. A vadak hirtelen megugró, szapora nyomai, melyek a rémület cikcakkjait írták a dombok fehér oldalára, és az üldözők nyílegyenes, mélyen a hóba süppedő nyomai. A végén egy-egy kráter, szőrcomókkal, tépett tollakkal a peremén. Aztán az egészet eltüntette a másnapi hófúvás, és megint csak a makulátlan fehérség maradt, ameddig a szem ellátott, akár egy festő vászna: kezdődhetett előlről minden. Filippo ilyenkor volt elemében. A nyaktörő vágtagon minden őt kínzó gondolatot, nem is nevesített aggodalmat sikerült messze maga mögött hagynia, és úgy tért meg minden vadászatról, mint aki gyónt, áldozott és újjászülített. Borbála ilyenkor különösen szépnek látta őt. Szeretett kint várakozni a balkonon, valahányszor a behavazott távolból, mintha csak álomban, meghallotta a lovasok közeledtét: gyapjúkendőt terített a vállára, és kiállt a mellvédre, hogy az alacsony bolthajtáson át minél előbb megpillanthassa őt.

Filippo hazatért, az erdő pedig visszanyerte megtépázott méltóságát, a csendet.

A Böhöm végül a földijeit szerződtette valahonnan, szárnyat adni az anyagnak, éneklésre bírni a köveket. Filippónak nem volt kifogása ez ellen, miért is lett volna, csak kezdődjék a munka, amint lehet. Manetto komolyan vette a feladatát, áthurcolkodott Ozorára. A plébános olyan mosollyal fogadta, aminő az arénákba lépő hajdani mártírok utóbb megdicsőült ajkán játszhatott, mikor az isteni intervenció elmaradása immár számukra is bizonyossá vált. Manetto meg is mondta neki, olaszul, de a plébános nem értette.

Márciusban, amikor az alapokat ásták, és olyan fák szívós gyökereit forgatták ki a földből, amely fákra senki sem emlékezett a falubeliek közül, Scolari úr hetente egyszer-kétszer még megfordult arrafelé, szemrevételezni a fejleményeket, de aztán elmaradt, mert az esedékes tavaszi hadjárat előkészületeihez nyakába kellett vennie az országot. Borbála viszont annál többször jött, eleinte vele, de később nélküle is. Mielőtt útra kelt, Filippo, régi szokása szerint még egy utolsó, úgymond télbúcsúztató vadászatot szervezett, és mindhiába unszolta a Grassót, hogy venne részt rajta, az csak a fejét rázta, talán majd máskor, most sok a tennivaló – így aztán a kis csapat nélküle nyargalt el az ittott még hófoltokkal pettyezett tolnai dombok közé. Borbála nézte a távolodókat, és mielőtt nyeregbe szállt, hogy hazatérjen Simontornyára, hirtelen elhatározástól vezérelve és életében először egyenesen Manettóhoz fordult, és bájosan összeráncolt homlokkal azt kérdezte tőle:

Ki az, aki a vadással mindig együtt nyargal, de maga nem vadászik?

Manetto egy darabig csak nézte Borbálát, de aztán észbe kapott, és válaszolt.

Hát természetesen a ló, mondta.

Borbála nevetése zavarba hozta, de örült is neki, mert régóta esedékes volt, és mert szépen nevetett. Az pedig Manetto szerint ritka, és mindenképp megbecsülésre méltó.

A visszatérés lehetetlensége, gondolta Borbála, az ébredés örökös színjátéka.

Mindig kissé nehezebbre esett visszatalálni a nappal színpadára, Filippo mellé – nem Filippóval volt persze a baj, hanem magával a nappalal és mindazzal, amit a nappal tőle, pontosabban belőle magának követelt. Az éjszaka folyói ugyan mindig visszahozták és kitették a reggel partjaira, de sohasem egészen, és nem is végérvényesen – a többit, amit odaát hagyott, gesztusokkal kellett kipótolni. Borbála csomó ilyen gesztust sajátított el és gyakorolt be, a kedvesség gesztusait, a nyűgösség, az érdeklődés, a határozottság gesztusait, de ettől még nem érezte igazabbnak ezeket. Szerencsés kivételnek számított némelyik tavaszi reggel, és egypár ritkán adódó, puha téli hajnal, amelynek fénye olyan volt, mintha az egész világ mindenestül egy tó mélyére került volna. Ilyenkor a kikötés, mondhatni, zökkenőmentes volt, és Borbála nem úgy ébredt, kábán és zúgó fejjel, mint egy hajótörött. És rendszerint a tavaszok is kegyesek voltak. Azon a reggelen, amikor Filippo bandériumának élén ismét útra kelt, az ablak kőpárkányán egy széncinke melengette magát a nap első sugarainál, és időnként három-négy magas hangból álló fütytyöt eresztett meg, valahol félúton ének és kiáltás között. Mintha hívogatna, gondolta Borbála, és a hívásnak engedelmeskedve kinyitotta a szemét. Súlytalan reggel volt, a világ mintegy önmaga felszínén lebegett. A lenti hangzavar, a patkók szaporra kopogása az udvar kövezetén, a lószerszámok

csörgése, betett ajtók nyikordulása, a kiáltozás, vagyis az útra kelés velejárói csak jóval később értek el hozzá: egyelőre még egyedül volt a cinkehangú napkeltével. Fájdalommentes volt az átlépés, a ritka kivételek egyikeként. Könnyű volt ő maga is, mint pára a táj fölött. Elbúcsúzni is könnyebb szívvel tudott, mint máskor, habár sosem szerette, amikor Filippo magára hagyta az eltévedt végvárbán. Mindig tartott attól, hogy történik valami előreláthatatlan, és nem tér haza, és tartott attól is, hogy nem történik semmi, és hazatér. Szakasztott, mint a nappalokkal. Most azonban könnyű szívvel engedte útjára, nem is volt egészen ott, mint aki a tavaszi fényvel együtt önmaga felett lebeg, és nem esik nehezeire épp csak futólag érinteni a dolgok felszínét.

Filippo tehát elment, ő pedig, mint mostanában szinte mindig, délelőtti teendői végeztével a nagy, intarziás szekrényhez lépett, amelyen fodros akan-tuszlevelek rajza díszelgett, és a felső fiókból, óvatosan, mintha lebomlani kész hímzés volna, elővette és kiterítette maga elé a Böhöm tervrajzait. Kiterítette és várt. Hagyta, hogy a nap, miközben pályáivét követve lassan végigvándorol a szobán, megtalálja a papírt, és figyelte, hogy e testetlen érintésre miképp kelnek életre a vonalak, egyik a másik után.

Így folytatódott az utazás.

Miért éppen én?, kérdezte Borbála egy másik reggelen, miközben ujjai szórakozottan siklottak végig századszor is a hol egymásba fonódó, hol szétágazó, hol meg egymást játékosan kergető vonalakon. Ilyennek képzelem a tengert, tette még hozzá, minthogy felelet nem érkezett. Mint ami örökös mozgásban van, de ha csak futólag pillant

rá valaki, vagy a messzi távolból nézi, mozdulatlanul látszik.

Nem volt biztos benne, vajon eléggé pontosan fejezi-e ki magát, érti-e a másikat, amit mond, mert bár tűrhetően megtanult olaszul a Filippo mellett töltött másfél évtized alatt, de a férjén kívül eddig nem volt alkalma mással is szót váltani ezen a nyelven. És tudta, vannak még furcsa dialektusok is. Gyakran megesik, hogy a taljánok sem értik egymást.

Manetto úgy állt az asztal túloldalán, mint egy kissé tétova sziklatömb. Nehéz elképzelni habozó gránitot, elfogódott márványt, de mégis. A kezét masszírozta, és Borbálát nézte. Nem egészen őt, inkább a papírt. Nem egészen a papírt, inkább a rajta fel-alá sikló ujjakat.

Volt egy barátom, kezdte lassan, hogy Borbála jól értse: még annak idején, Firenzében. Firenze nagy és félkész város, ott boldog-boldogtalan építeni akar, de nincs annyi hely, hogy mindenkinek jusson, és akinek jut, az is fölfelé építhet csak, már inkább az égre, mint a földre. Mindegy. Este volt már, ittunk és vitáztunk, vagy vitáztunk és ittunk, mindenesetre többen, együtt, a házam előtti padon. Meleg volt, virágillat kódorgott céltalanul a város közepén. Szédültünk, és képzeletben különféle lehetetlen épületeket terveztünk, vasból kovácsolt erődöket, úszó palotákat, hegyükkel lefelé fordított piramisokat, ilyesmit. Fekvő kolosszusokat, amelyekbe a szájukon át lehet belépni és a belsejükben kóborolni. Komplet szigeteket. Egyet az ördögöknek, útvesztőkkel, egyet az angyaloknak, átlátszó üvegkápornákkal. Ha azok a mocsárlehető vetetői bugrisok egy egész várost hoztak össze a vízen, nekünk, firenzeieknek ne sikerülne valamit a levegőben megépíteni?!, mondogattuk

egymásnak. Barátom kevésbé bírta a bort, mint a többiek, és még kevésbé bírta, ha ellentmondtak neki, főképp mások előtt. Emlékszem, épp azt magyarázta, mennyire kínozza az érzés, hogy lényünk jobbik részét semmiségekre pazaroljuk. Csip-csup feladatokkal vesződni halálunk napjáig, mondta. Semmilyen helyeken élni semmi kis életeket. Holott a feladatunk ez volna: grandiózus színt alkotni, ahol hőstetteket lehet véghezvinni. Az ilyen istállóban, bökött karvalyorrával a házam felé, legfeljebb a patkányok tudnak szaporodni. Utólag belegondolva alighanem a város összes hasonló épületére értette, de akkor, mint a láz, elborított a düh, halott apám háza volt az a ház, és mielőtt magam is felocsúdtam, már a fejét vertem az asztalba, de volt annyi lélekjelenlétem, hogy kihajítsam az utcára, mielőtt további kárt teszek benne. Vékonydongájú fickó volt akkoriban. Kinek képzeled magad, ordítottam, amíg szitkozódva elotródott, és emlékszem, milyen elégedetten hallgattam, ahogy a házfalak visszaverik a hangomat. Pár hétre rá elhagytam a várost. Nem egészen emiatt. Nem is egészen más miatt. Bonyolult. Mondjuk úgy, hogy elvesztettem valami nagyon fontosat, egy barátságánál is sokkal fontosabbat. Mindenesetre egyre az járt a fejemben, mint visszhang a házfalak között, amit mondott. Nem a hősi szín meg a grandiózus tér, ez az ő mániája volt; hanem a törékeny kis életek. Hogy ezek mind fészket keresnek valahol, menedéket, mint a madarak. Odúkat, ágakat. A barátom téved, és a firenzeiek tévednek, és én magam is tévedtem, mert képtelenség mindenkinek építeni, szigetet, piramist, üvegkatedrális; mert a mindenki, a világ, úgy általánosságban nem létezik. Bármit csináljunk, faragjunk követ, írjunk szonettet, fessünk képet, mindig csak egyvalakinek csi-

náljuk, mindig csak egynek. Akkor is, ha az az egy még ismeretlen. Vagy ha esetleg nincs is. Amikor megpillantottam azon az őszi napon, a lépcső tetején állni és nem nevetni, mindjárt tudtam, hogy maga az. Azelőtt mindegy volt, hol vagyok, és miért éppen ott, minden csak jobb híján történt, ha már épp nem vagyok Firenzében. És ha nem vagyok Firenzében, nem vagyok sehol. Most már vagyok valahol, és ezt neked köszönhetem.

Borbála nem tudta pontosan, mit is kellene vagy illene mondania. Biztos, ami biztos, a vonalakat nézte, amelyek most valamiképp az elhangzott szavak folytatásának tűntek.

Biztos keretet akarok adni az életének, amelyen belül virágozhat, folytatta Manetto nyugodt hangon, de visszaváltva a magázódásra.

Ahol sosincs két egyforma nap, ahol minden hangulata helyet talál. Ahol mindig akad valami, csak a maga számára megbúvó felfedeznivaló.

Olyan helyet, ami emlékezteti rá, hogy él.

Most ránézett. Manetto rendületlenül folytatta.

Filippo előbb-utóbb az esedékes tavaszi vagy nyári vagy őszi hadjáratra indul. Aztán újból és megint. Elmegy, és itt hagyja magát, prédájául az egyforma napoknak. Gyermekük nincsen és nem is lesz, hogy kiszabadíthatná az eltávozás és visszatérés örökös ismétlődéséből. De én olyan házat építetek, ahonnan nem hiányzik senki, mert ott van benne az egész világ.

Várt még, aztán hozzátette: Ami egyszerre nappal és éjszaka.

Hogyan?, kérdezte Borbála.

Egyetlenegy dolgon múlik, mondta Manetto.

Szeressen belém, és akkor meg tudom csinálni.

*

Az alapokat ássák.

Az alapok még egyértelműek, nélkülözik a meghökkenítő merészséget, amely egyre följebb haladva semmibe veszi a megszokást, a logikát, és az anyag korlátait. Idáig még nincs is semmi baj, a mérnökök és felügyelők mind a vázlatok alapján dolgoznak, amelyeket a Böhöm egy-egy fázis végétével az első papírról letisztázva, felnagyítva és pontos méretezéssel ellátva a kezükbe nyom. A második papír egyelőre az akantuszleveles fiók mélyén pihen. Nem számítva a délelőttöket.

Az ozorai plébános sok mindennel elégedetlen, nem tehet róla, ő már csak ilyen, mindig tart valamitől és örökké lamentál valamin, de az új harang például kedvére volt. Legalább nem úgy szól, gondolta, mint egy véletlenül felrúgott éjjeliedény. Ennyi haszna van a felhajtásnak. A munkások egy nap majd eltakarodnak, az udvarház vagy várkastély vagy mi az ördög elkészül, minden visszatér többé-kevésbé a régi kerékvágásba, de a harang itt marad. A harang és ő. Bár az utóbbiban nem volt biztos. Az, hogy egy nap ő is elmegy innen, nem nyugtalanította különösebben: ám az annál inkább, hogy a faluszéli dombra telepedő különös dolog esetleg nem hagyja majd visszazökkenni az időt a megszokott kerékvágásba, soha többé. Még élénken emlékezett a rajzokra. A rajzok másfajta időt jeleztek. Talán nem épül meg, tépelődött magában, talán Scolari úr meggondolja magát. Az Úr nem hagyja figyelmen kívül földi kertjének e legkisebb ágyását, Ozorát. Hiszen alapjában minden szépen alakul, vidult fel, ha csak egyet is kondult a harang. Elvégre a taljánok is valamivel visszafogottabbak, mint várta. Egyelőre legalábbis. Nem hajkurásszák a fehérnépeket óraszám, és becsülettel eljárnak a

templomba is. Azt nem tudja, szállóvendége miért marad ki olykor egy-egy éjszakára, de nem is érzi tisztének, hogy utánajárjon. Az új harangot is, habár egy szóval sem említette, nyilván ő járta ki Scolari uraságnál. De vajon miért cserébe?

Filippo gyakorlatilag soha nem emlékezett az álmaira. Mint mindenki, aki igyekszik hamar keresztülvezetni az éjszakán, nem sokat adott arra, ami a nappal két partja között történik. De ezúttal másképpen volt. Lippán állomásozott éppen, és mint mindig, a franciskánusok kolostorában szállt meg; kíséretét szélnek eresztette, éjszakázzanak, ahol akarnak, finnyás egy népség, ha egyszer nem szenvedhetik a barátok ötletszerű leveseit. Filippo nem bánta. Vonzotta a kolostor bolthajtásainak, hosszú folyosóinak, lépcsősorainak sokszólamú csendje. A harmadik éjjelen mégis verejtékben úszva ébredt, és nem is jött álom a szemére egészen pirkadatig. A fagyúszagú sötétben kuksolva órákon át hasztalan próbálta újra összerakni álmát a félelem különböző színű cserepeiből. Zöld és vörös és arany szilánkokból. Néhány képre emlékezett csak halványan: torkában sárkánykarmok nőttek, lába alatt pikkelyessé vált az út. Valami belülről szorította a mellkasát, levegőért kapkodott, várta, hogy az éjszaka melyik szegletéből ront rá a halál. De nem történt semmi ilyesmi. A szemközti falon közönyösen derengett a hajnal. És Filippo elhatározta, hogy amint van rá mód, hazatér.

*

Amint az ágakon kifeszlettek az első puha levelek, és a fák árnyéka megsűrűsödött, a levegő súlytalanságát nehéz illatok váltották fel. A reggel úgy csordult végig a tájon, mintha a láthatáron túl felforrt

és kifutott volna a fény. Lőrinc, aki valamilyen birtokügyben Fehérvárott járt, egy napra eljött, hogy megnézzze, hogy mennek a dolgok Ozorán az épülő udvarházzal. Két napig maradt, és gondterhelten nézte Borbálát meg a Grassót, akik tisztos távolságot tartottak egymástól, míg végigkalauzolták őt a legyalult, karókkal teletűzdelt dombtetőn, és a világerő sem távolodtak volna el egymástól a tisztos távolságnál akár egy méternyivel is messzebb. Úgy figyeltek egymásra, hogy egymás felé sem néztek. Lőrinc találgatott és hallgatott. És maradt még egy napot, a tervezetten fölül, mert sehogy sem fért a fejébe ez az egész, és mert féltette őket, akik nem lehettek „ők”. Elhatározta, hogy megtérve nógrádi birtokára, hosszú levelet fogalmaz majd, mindjárt kettőt, egyet a Böhömnek, egyet Borbálának, de már a gondolattól is annyira tapintatlannak érezte magát, hogy az ötletet azonnal el is vetette.

Hogyan lehet ilyen szorosán nem összetartozni?

Az ozorai plébános levele Filippót már Szentesen érte utol. Ami legfőképp meglepte, az nem a levél tartalma volt, hanem annak cirkalmas sunyisága. Eddig azt hitte, csupán a legdörzsöltebb udvari besúgók emelkedhetnek az álszerénység és arcátlan öntömjénezés ilyen éteri magasságába, ahonnan mintegy távoli és mellékes üzenetként sejlik csak fel voltaképpen mondandójuk. Szó volt benne a papi és az alattvalói kötelesség megoldhatatlan konfliktusáról. Tisztességről és diszkrécióról. És egy alázatoskodó formulákba csomagolt javaslatról is. Filippó, lévén a tettek embere, haladéktalanul döntött, és kíséretével mindjárt irányt változtatott. Simontornya helyett Buda felé. Erősen remélte, hogy Lorenzót még ott éri: el akarta mondani neki, hogy most már tudja, mit jelent a Rend emblémája.

Ugyanakkor tisztában volt azzal is, hogy nagyjából az egyetlen, amit még megtehet, hogy nem tesz semmit, és hogy e pillanatban egyúttal ez a legnagyobb és talán utolsó ajándék is, amit Borbálának adhat: az idő.

Pár nap, talán egy-két hét, amely hitvesét is, őt magát is megóvjá Filippo Sclaritól.

*

A Manettoval töltött csekély idő alighanem legváratlanabb gyümölcse az volt Borbála számára, hogy egyetlen folytonossággá olvadt össze benne nappal és éjszaka. Nem az ébrenlét olvasztotta magába az álmidőt, sem az álom az ébrenléetet – hanem lényének törésvonala, amely mindeddig bizonyos értelemben otthontalanságra kárhóztatta őt mindkét világban, most, Manetto árnyékába húzódva, valamiképpen begyógyult. Vagy legalábbis nyoma vészett. Nem volt többé várakozás, amely hetekre, napokra, órákra, vagy nappalra és éjszakára hasogatta fel az idő csillogó vásznát: a napok egyetlen tavasszá álltak össze, amelynek nem volt már köze a csillagképek fordulásához vagy a nap járásához az égbolton, nem volt köze semmi máshoz a világon, csakis kettejükhöz. Akkor kezdte megérteni, Manetto mit akar Ozorával: nem kastélyt akar építeni ott. Hanem lelket. Azért a sok apróság, mindenki más számára jelentésten és jelentéktelen részlet, ciráda, beugró, fülke, falikút, zugok, ablakok, titkos ajtók és átjárók sokasága, amelyek belülről – és kívülről úgyszólván láthatatlanul – gyakorlatilag végtelenné tágították a teret. Manetto nem várat vagy udvarházat lát ott, a dombtetőn, hanem engem, gondolta. Vagyis azt, amire én gondolok akkor, amikor magamban kimondom azt a szót, hogy: én.

Ami Manetto szerint feltehetően nem más, csupán egy másik, pontosabb szó az otthonra.

Az obligát kérdést („Miért éppen ő?”) Lőrinc is feltette a Böhömnek, amikor május első napjaiban váratlanul ismét felbukkant Ozorán, névleg azért, hogy tiszteletét tegye Borbála asszonynál, voltképp hogy diszkréten figyelmeztesse őket, akik nem is voltak „ők”, hogy Scolari úr két-három nap múlva hazatér Budáról. Azt nem tartotta fontosnak megemlíteni, hogy maga Filippo kérte meg erre a követjárásra, barátilag és részegen.

Alkonyat volt, ketten voltak csak a dombtetőn, falkezdemények és karcsú oszlopok között, melyek itt-ott már magasabbra nyújtóztak a lovasok feje búbjánál, és ez mind együtt olyan volt, akár egy félbehagyott mondat kővé vált szavai. A folyó felől hűvöset suttogott az este, és a távolban hét érceset ütött egy harang.

Tudom is én, vont vállat Manetto. Az nem úgy van, hogy eltervezi az ember, hanem úgy, hogy egyszer csak megjelenik valaki az életében, mint ajándék és kétségbeesés. Nem mi választhatjuk meg, hogy ki fog kézen, és mikor vezet haza, saját lénye kerülőútján. Talán csak ennyi, amit mások szerelemnek hívnak. Egy időre megmenteni a másikat a boldogságtól, amelyre ítélte magát. De mindezt nem mondta ki hangosan, mert pillanatnyilag nem igazán tűnt fontosnak.

Hanem csak annyit: Hálás vagyok, mert nem foglalsz állást olyan dologban, amiben nem is lehet.

Lorenzo bólintott.

Ha jól tudom, mondta, és megindította lovát lefelé, visszatérésének alkalmából Filippo vadászatot szervez majd. Én a te helyedben nem vennék részt rajta.

Vannak kivételes alkalmak – magyarázta Manetto Borbálának, az első és egyetlen együtt töltött éjszakájuk valamelyik meghatározhatatlan pillanatában –, amikor az anyag tisztára magától mozdul, még mielőtt akár ösztön, akár megfontolás, akár kívánság vagy kíváncsiság közbeavatkozhatna; és pontosan tudja a dolgát, sokkal pontosabban, mint ha a lélek, a vágy vagy a számítás taszigálja erre vagy arra. És most nem a szeretkezésre gondolkodik, tette hozzá. Hanem arra, hogy amikor megláttalak, minden porcikám egyszerre és egészen tudta, ki vagy. Habár én még nem tudtam semmit. És ez olyan erő, amellyel csakugyan palotákat lehet építeni a vízre, katedrálisokat a levegőbe. A felébresztett test szabadságából. Egy pillanatra meginogtam, hogy ennek a tudásnak a birtokában térjek vissza diadalmasan Firenzébe, és ott megépítsem mindazt, amiről annak idején álmodoztam – de még az út felét sem tettem meg, már rá kellett ébrednem, hogy mindez nélküled nem érvényes. Csakis itt, veled.

Ilyen szép, kerek és egyáltalán nem botladozó mondatokat mondott Manetto halkán, egészen halkán Borbálának, akiről nem lehetett tudni, ébren van-e vagy álmodik.

Filippo Scolari úr visszatérése Simontornyára mindig eseményszámba ment, és ez a húsvéti utáni hazajövetel sem volt kivétel. A vacsora, mint rendszeren, több mint emlékezetesnek volt mondható, a meghívott környékbéli vendégeknek, köztük ezúttal az ozorai építkezés vezetőinek igazán nem lehetett okuk panasza. Tejes bárány, fűszeres krémmel töltött kappan friss tavaszi salátaágyon, és persze az egymással versengő borok, amelyek mindegyike felért egy-egy szájúregben rendezett tűzijátékkal.

Filippo megnyugodott: úgy látszik, magában hosszan érlelt, éjszakákon át dédelgetett félelmei mégsem váltak valóra, a ház, a birtok, a dombok a helyükön, Borbála mint rendszeren, most is eléje jött az országúton, az építkezés halad, a Grasso változatlanul lomha és kifürkészhetetlen. Ha fenyegetett is valami vész, talán már elmúlt. És úgy múlt el, hogy csupán egy csekély, csaknem észrevehetetlen nyomott hagyott maga után, nem is Borbálán, nem is a Grassón, hanem valahol a kettejük közti térben. Egy halványan érzékelhető, leírhatatlan vonalat, talán. Holnapra semmivé foszlik. Vonalak. Filippo homlokán hideg verejték. Igaz is, a holnapról szólni kell. Elvégre ünnep van. És az idő is éppen megfelelő.

Filippo tehát feláll, magasra emeli a kezében tartott kupát, és a terem elcsendesedik.

A keze csak egy egész kicsinykét reszket, jóformán észrevétlenül.

*

Nehéz megmondani, ki türelmetlenebb – az uraságok, a hátasaik, a hajtók vagy a kopó-kutyák. A holdsarló elegáns íve, félig hunyt szem és a fák szálegyenes némasága. Gyülekező az udvaron: lovak nyerítenek, valahol hahotázás robban, az ebek szűkölnek a türelmetlenségtől, ínnyüket csiklandozzák a sötét erdőből hullámokban kiáramló szagok. Az urak már mind nyeregben: ők a maguk részéről tudják, hogy a vadászat értelme annak eredményében, a megszerzett trófeában rejlik, illetve az elégedettségben keresendő, amit az éles szemnek, a biztos kéznek és a ruganyos izomzatnak az elejtett vadban megvalósuló együttese jelent. A kopók is tudják, hogy a vadászat értelme a félelem vastag szagában és a vér pezsgő ízében rejlik. A hajtók

ugyanígy biztosak abban, a vadászat értelme sem ez, sem az, hanem az azt kísérő felhajtás, szorosabb értelemben véve a pálinka felhajtása a vadászatot megelőzően és azt követően, amikor a diadalittas uraságok kézről kézre adják a butykosokat, a körök számával mit sem törődve; a paripák ellenben úgy tudják, hogy a vadászat értelme az árkon-bokron keresztüli fékevesztett, időtlen száguldás. Hogy maguk a vadak mit gondolnak a vadászat értelméről, nem tudni: valószínűleg nem sokat, és az a kevés is leginkább az eltűnéssel kapcsolatos.

Így gondolataik leginkább Manetto gondolataival mutattak rokonságot, amennyiben szintúgy nélkülöztek mindennemű konkrétságot, és nagyrészt szintén az eltűnés körül forogtak. Kissé szorongva szemlélte a tarka ruhás népséget, akik egy cím és szerző nélküli, rövidesen bemutatásra kerülő színelőadás öntudatlan szereplőiként gyülekeztek a fákyák itt is, ott is összeérő fénykörében, míg a háttérben a színpad – az erdő – az éjszakánál is mélyebb nemlétbe olvadt. Ha felgördül a függöny, és a hajtók, ebek és lovasok izgága sokasága beront az erdőbe, hogy felverje annak csendjét, kezdetét veszi az előadás, amelynek látszatra vajmi kevés köze van az emberekhez, valójában azonban két férfiről, Manettóról és Filippóról szól, és nem a trófeáról, a pálinkáról vagy a száguldásról. A Böhöm meggypiros zubbonyt visel, Scolari úr talpig feketébe öltözött, mintha ez a vadásznak a zsákmány felé tett gesztusa volna. Filippo a gesztusok és a nagyvonalúság embere. De csak egy pontig. És habár mind a ketten nyeregben ültek, és látszatra ugyanazon a nemesemberhez illő időtöltésen vettek részt, az őket figyelő harmadik pontosan tudja, hogy egyiknek sem az őzeken, fácánkakasokon, vadkanokon jár az esze, vagyis nem a vadászatnak

mint olyannak, hanem ennek a vadászatnak az értelmén. Szép festmény volna ez, tűnődött Lőrinc, a holdsütötte erdővel, a csontfehér szőrű ebekkel, ismerős jelenet a barátait a birtokára invitáló uraságról, de csak arra szolgál, hogy hatalmas méreteivel feledtessen egy másikat, jóval kisebb képet; s hogy egy nagyszabású történettel elfedjen egy másikat, fájdalmasabb történetet. Az intarziás fiókékat, amelyet Borbála ma reggel üresen talált. A kályhában elhamvadt vonalakat, amelyek egy lelket írtak körül. Egy épületét, amelynek csak a fele épül majd meg, a külseje, a puszta héj, és ezért sosem lehet valódi otthonná. Csupán egy kastély lesz a sok közül, habár furcsa egy kastély, van benne valami különös, jegyzik meg majd a népek, akik erre járnak, de nem igazán tudják megmondani, pontosan mi volna az a „más”. Manetto közben a maga részéről rátalált a pontos válaszra, de már nem nyílt alkalma, hogy Borbálával is közölhesse azt: a vad. Az tudniillik, aki örökösen a vadással együtt fut, de maga nem vadászik.

És amikor a várakozás már csaknem tűrhetlenné fokozódott, és minden zaj egyetlen, hosszan kitartott hanggá sűrűsödött, Filippo, mint házigazda, mint lovag, mint hadúr, magasba emelt, és most már egyáltalán nem remegő jobb kezének határozott intésével jelt adott az indulásra.

*

A fahasábok úgy roskadtak össze a kandalló tűzterében, mint a megadás; cirmos parázs maradt a lobogás helyén. Az árnyak tovarebbentek a falról, félhomály maradt utánuk. Filippo óvatos mozdulattal fölemelkedett a karszékből, nehogy zajt csapjon, nehogy a csapok halk nyikordulása, a padlódeszkák reccsenése megzavarja Borbála álmát, és

elárulja ittlétét. Két lélegzetvételnyi haladékot adott magának; addig még nézte alvó felesége arcát, aztán elhagyta a szobát, zajtalanul, akár egy kísértet. Mert a vadászat éjszakája óta Filippo másik ágyban, más szobában tért nyugovóra, és soha többet nem látta Borbálát elszakadni és utazni – ez a kiváltsága megszűnt, holott nem is tudott arról, hogy kiváltságban volt része. Pedig az volt: várhattott rá, még ha nem is kísérhette el a láthatatlan folyókon, lénye ismeretlen partjaira. Ki tudja, ilyen partok talán nincsenek is.

*

Mintegy tíz évvel később, amikor az ozorai vár már felépült azon a folyópartra néző magaslaton – noha bizonyos okokból nem egészen abban a formában, ahogyan Manetto annak idején, azon az őszi délelőttön megálmodta –, Fehérvárott pedig január első napjaiban illő pompával lezajlott Filippo Scolari országbáró temetése, Laurentius és Borbála utójára találkoztak. A tél mit sem változott, lehetett volna ugyanaz a tíz esztendővel azelőtti tél is: végtelennek tűnt, mint rendszeren. A tavaszok és őszyök mindig kiszámíthatatlanok, de a tél meg a nyár valahogy örökké egyformák, egyikén sem érződik, hogy valaha is szándékában állna elmúlni. Így az ember fejében, jegyezte meg tűnődve Laurentius, főképp élete alkonyához közeledve, a telek és nyarak könnyen egyetlen téllé vagy nyárrá forrhatnak össze, az élet egyetlen éjjelévé és egyetlen, rövid nappalává.

A torra a kastélyban került sor. Laurentius még sohasem járt ott, némán szemrevételezte a takaros szobákat, kisebb-nagyobb termeket, egyiket a másik után. Az asztaltól sorra szállingóztak el a meghívottak a korai estére és a farkasordító hidegre

hivatkozva, legutoljára a sokbeszédű ozorai plébános, akinek igazán nem kellett messzire mennie. Borbála nem tartóztatta őket, az asztalt hamar leszedték, és Laurentius a pattogó tűz alvadt vörösében igyekezett megfejteni Borbála arcát.

Ugye, te tudod, hogy most hol van ő?, kérdezte egyszer csak Borbála.

Igen, felelte habozás nélkül, noha nem volt biztos benne, Borbála a kettő közül pontosan melyikre is érti az „őt”. Nem számított, végül is mindkettőjükről tudta, hol lehetnek.

A Tisztítótűzben, ugye? Hiszen te magad is jártál ott. Sohasem kérdeztem, de most tudnom kell: mit láttál?

Olyan megtévesztően nyugodtan kérdezte, hogy Laurentius kis híján őszintén válaszolt rá, de még idejében észbe kapott, és gyorsan az őszinteség egy másik formáját választotta.

Ahogy telik az idő, mondta, márpedig több mint negyed százada múlt, hogy arról az átkozott zárándokútról visszatértem, szóval azóta egyre biztosabb vagyok abban, hogy nem igazán az számít, mit láttam odalenn, hanem hogy azóta mit látok idefenn. A fent és lent gyakorta cserélnek helyet bennem, egyre inkább hasonlóvá válnak egymáshoz, egyik a másiknak tükörképe lesz, magam sem tudok eligazodni rajtuk.

Ha az egyikben a másik is látszik, úgy azt mondd, mit láttál azóta idefent.

Laurentius a sok alkalmatlan szó közül igyekezett kiválasztani egy kevésbé alkalmatlant.

Törekenységet, mondta némi habozás után.

Azóta az embert is, a világot is törekenyebbnek látom egy üveg pohárnál. De hadd mondjak el egy

történetet, amit akkor hallottam Itáliában, amikor utoljára jártam ott.

Nem szeretem a történeteket, rázta meg a fejét Borbála fáradtan.

Ez tetszeni fog, mondta Laurentius. Firenzében vásároltam, és azt a címet viseli, hogy Brunelleschi tréfája.

*

Firenze közepén áll egy épület.

Az alapok és a falak valóságosak, a teteje pedig álom.

Úgy értve, hogy nincsen ott.

Firenze népe immár vagy száz éve álmodja oda, jobb híján, száz meg száz különféle alakban a tetőt, hogy a míves bronzkapuk végre-valahára megnyíljanak, s a nép birtokba vehesse a Virágzó Miasszonyunk Szent Katedrálisát. A város vezetése, hogy gátat vessen a mind jobban elburjánzó és egyre ellenőrizhetlenebb alakokat öltő álmoknak, egy Bizottságot hozott létre, amit persze nem hívtak az Álmodat Megzabolázó Testületnek, hanem csak egyszerűen az *Opera del Duomó*nak hívták, de így is mindenki pontosan tudta, mire megy ki a játék. Muszáj volt tenni valamit, mert a látomások közül néhány már jócskán elharapódzott, és a városatyák féltették a polgárok ép elméjét és világos ítélőképességét: márpedig e kettő jelenti a tévedhetetlen kalkuláció alapját, ami egyenlő a gördülékeny üzletmenettel, ami viszont Firenze prosperitását, végső soron saját vagyonuk biztonságát adta, tőkesúlyt, amely észrevétlen egyensúlyban tartotta világukat. Már *Maestro* Giotto harangtornya is veszedelmesen közel állt ahhoz, amit káprázatos elembajnak lehet titulálni, nem beszélve a Battisterio mozaikjairól, melyeken a puszta fény súlyra tett

szert – semmi szükség nem volt a dóm tetejét, pontosabban a kupoláját, a lázalmok egy új nemével megfejteni. Ezért történt, hogy az egész vállalkozást a szó szoros értelmében is megkoronázó kupola tervezettségét egy adott ponton egyszerűen bezüntették, kijelentve, hogy elfogadásra került a végleges terv, amelynek megvalósítására a Dóm Munkálatainak Felügyelői minden évben ünnepélyes esküt tettek – de immár sok-sok éve hiába, mert az igazat megvallva, a gátszabással kissé elkéstek, és a szentesített terv már jócskán a *túloldalon* volt; nem is annyira terv volt, már inkább vízió, és mivel e vízió fesztávja nemcsak a római Pantheon kupolájának átmérőjét haladta meg, de a nagy Justinianus császár Hagia Szophiáját is fölülmúlta, senkinek az égvilágon nem volt a leghalványabb sejtelve sem, miként is lehetne fölépíteni. A városatyák ekképp, tudtukon kívül és szándékuk ellenére újabb talánnyal ajándékozták meg Firenze polgárait, habár ezúttal csak azokat, akik építészként számításba jöhettek. Csak hát akkoriban mindenkinek volt valamelyes elképzelése az építészetről, legfeljebb téves. A katedrális csonka tetejével ott magasodott a város közepén, fenyegetően és fenségesen, akár egy irdatlan kérdőjel, kövekből voltak a falai, a kupola pedig továbbra is az álmok ellentmondásos anyagából. Az egyszerű nép jószerivel már rá se hederített a félig életre keltett, koponyatető nélkül maradt kolosszusra, hovatovább kezdte belátni, hogy az Irgalmas Szűz ezek szerint olyan lakhelyre vágynak, aminek kupolája maga a horizonttól horizontig ívelő égbolt – ennél grandiózussabbat úgyis képtelenség építeni, tréfálkoztak egymás közt. Ellenben a mérnökök és építőmesterek számos álmatlan éjszakát töltöttek el a nemlétező kupolával, a Bizottság öt-tíz évenként cserélő-

dő tagjai pedig – mert rendre ifjakat kellett fölvenni az időközben elaggottak és elhunytak helyére – mind rosszabb lelkiismerettel vették fel éves járandóságukat, és egyre kevesebb meggyőződéssel emelték föl kezüket az eskütétel napján.

A probléma, mint szinte mindig, most is az egymásnak ellentmondó kívánalmakból fakadt. A Terv (amely hivatalos elfogadása pillanatától vízióból immár feladattá lépett elő), ha úgy tetszik, az ellentétek egybeesése volt. Firenze az Firenze, mondogatták, nincs még egy ilyen város a világon, s ezért bárki emberfiának, aki büszke falaink felé poroszkál, legyen bár barát vagy ellenség, amidőn a távolból megpillantja városunk felködlő sziluettjét, a sziluett közepén a katedrálissal, a katedrális közepén a kupolával, rögvest tudnia kell, hol van, ha előtte ezer várost járt már be, s ha utána még ezret fog, akkor is. A Virágzó Miasszonyunk kupolájának összetéveszthetetlennek kell lennie. Olyasmit akartak, amiben viszontláthatták abbéli meggyőződésüket, hogy Firenze a világ közepe – vagy nemsokára az lesz. Vagyis hogy ők, ők maguk a világ új közepe, a tengely, amelyben valahány küllő összefut, és kellett valami, ami ezt mindennél ékesszólóbban hirdeti. Valóságos koronát álmodtak hát a városra, olyan koronát, amilyenek magukat is látták, akik egyesítik magukban Észak könnyedségét Dél grandiózusságával, és Kelet eleganciáját Nyugat praktikumával. Nem kellett nekik sem az északiak barbár támívei, amelyekkel frankföld templomait támogatták meg – úgy néznek ki, mintha minden pillanatban szét akarnának esni, csóválták a fejüket. De lefitymálták a bizánciak kupoláit is, élükön a Hagia Szophiával, barbár munka, belülről még csak-csak, de kívülről, istenkém, hát nem pont olyan, mint egy pocsolya mel-

lett gubbasztó teknősbéka? De ha sem támívek, sem robusztus falak nem kellettek nekik, akkor ugyan mi tartsa meg az álomban látott és feladattá kövült irdatlan kelyhet? És hogyan építsék meg azt? Ilyen eszelős szélesség és magakellettő magasság felállványozását az Alpok minden erdeje sem győzné fával. Hát hogyne tanakodtak volna egy efféle nemes talány megoldásán a jó firenzei *ingenier*-ek kis híján száz éve, miközben az eső zavartalanul hullott alá, a napfény pedig ugyanilyen akadálytalanul járt-kelt a katedrális belsejében az Álomkupolán át. A honatyák attól rettegetek, hogy ha ez így megy tovább, minden eddig ráfordított idő és pénz, mely egyaránt tetemes volt, kárba vész, a dóm pedig egyszerűen szétázik, mielőtt fölépül. S ami még rosszabb, az utolsó koszos nápolyi is Firenzén röhög majd.

Nem volt akkoriban olyan iparos, aki ne arról ábrándozott volna, hogy egy szép napon ő találja majd meg a kiutat a talányok eme labirintusából, a kőművesek alkímistájaként megvalósítva az ellentétek egybeesését, egyetlen elegáns építészeti mozdulatban. Falazók és mérnökök, aranymívesek és szobrászok, festők és filozófusok, költők és önjelölt tudósok, mind ezen törték a fejüket. De minél inkább törték a fejüket, annál világosabban látszott, hogy a Terv Achilles-sarka nem az állványzat vagy a kövek súlya, a fesztáv vagy a támívek nemtörődöm elhagyása – hanem a gondolat. Tudniillik a feladvánnyá lett talányt képtelenség volt megfejteni a gondolkodás régi útjain bóklászva. Ide valamilyen Új Gondolat kellett, amely eladdig még senkinek a fejéből nem pattant ki. És amikor a falazók és mérnökök, ötvösök és szobrászok, festők és filozófusok ebbéli meglátásukat a teljhatalmú *Signoria* elé tárták, a városvezetés minden addiginál elége-

dettebben dőlt hátra, és a pocakok minden eddiginél magabiztosabban domborodtak ki a hátradőlés után: hát csak rajta, mondták, ugyan mire fel tartunk titeket, ha nem tudtok egy fia olyan gondolatot sem elgondolni, ami még sohase volt?

A Dóm Terének pontosan a sarkán egy fiatal asztalosmester műhelye állott: az Új Gondolat Lunátikusai esténként oda gyűltek össze iddogálni, vitatkozni, terveket szőni vagy kovácsolni, ki-ki tehetsége és vérmérséklete szerint; máskor csak csöndben ültek és nézték, hogy amint az alkonyat szép sorjában kiolt minden nappali fényt, a nemlétező kupola úgy ölt minden létező falnál valószínűsőbb alakot az éjszakai égbolton, mint testetlen árny, mely fenségesen kitakarja a csillagképeket. Itt történt, hogy egy este, boros fővel, a társaság tagjai hajba kaptak valamin. Nyilván egy csekélységen. Hogy pontosan kik voltak ott, nehéz megállapítani, tűnődött a festő, aki ezt a történetet elbeszélte nekem, én akkor még gyermek voltam, és a mesterem, Lorenzo, aki vastag röhögésekkel tarkítva adta elő mindezt, mindig az egymás közt használatos gúnyneveken emlegette a résztvevőket. Azon az estén az egyik ötvös, meg a vendéglátó, az asztalosmester vitatkoztak össze: az egyiket úgy emlegették: a Gnóm, a másikat meg: a Böhöm. Mint ebből már sejthető, a vita vége az lett, hogy a Böhöm egyszerűen kipenderítette az utcára a Gnómot, aki viszont fondorlatos cselt eszelt ki, hogy megleckéztesse barátját, és a rajta esett sérelmet is megtorolja. Mert a Gnóm rátarti fickó volt, hiába hogy alacsony növésű, kopaszodó és pipaszárlábú alak, esze az annál több. Az volt a terve, hogy megmutatja az asztalosnak a másik oldalt: milyen is az, amikor valaki nem áll olyan biztos lábbal a világban, mint ő, a behemót természet-

ével. No meg úgy is gondolta, ha rajta nevettek a jelenlévők, ne vessenek a kövér asztalosan is. Különcsönkenyér, ugyebár, visszajár.

Ami innentől következik, azt Firenze széltében-hosszában úgy mesélik, mint jól elsült, vaskos tréfát, csattanós választ egy csattanós kihívásra. Én azonban, tette hozzá a festő, én azonban mást gondolok erről. Azt is elárulom, hogy mit. A Gnóm nem volt ostoba alak már akkor sem. Én azt hiszem, hogy Filippo Brunelleschit, akit pajtásai mindig csak ezzel a gúnynévvvel emlegettek, legalább annyira fűtötte a kíváncsiság, mint a bosszúszomj; sőt, ez utóbbit inkább csak felhasználta, hogy az előbbit kielégíthesse. Nem tréfát eszelt ki, hanem kísérletet. Amely sikeres volt ugyan, ám embertelen.

A Gnóm arra volt kíváncsi, mi az ember. Hogy mivé lett vajon: mert afelől, hogy immár nem az, ami egykor volt, megbizonyosodott, látta maga körül, kiszimatolta a levegőben. Hanem akkor micsoda? Ezt muszáj volt pontosan felmérnie, hogy később a Dómot meg tudja csinálni. Mert a kupolában, ezt tudta jól, az ember többé nem Istent akarta látni, hanem önmagát. Hogyisne szerette volna a Gnóm is viszontlátni ott, Firenze egére írva önnön igazibb, nem karikalábú és nem vékonydongájú, pókhasú formáját, saját géniuszát; hogyne követte volna őt is árnyék módjára ez az építészeti kísértet, ha egyszer nála is ide nyílt minden gondolat hátsó ajtaja. És ezzel a becsületsértéssel felérő kipenderítéssel váratlan alkalom adódott, hogy megtudja. Még csak nem is telt sok időbe és fáradságába közös cimboráikat rábeszélni némi mulatságra.

Így történt, hogy pár napra rá, egy este Manetto, a Böhöm, boros fejjel cammogva hazafelé, zárva találta a saját kapuját. Dörömbölt rajta, nyissák ki,

hadd faljon valamit és nyúlhasson el az ágyán, amikor odabentről kiszólt egy hang, hogy hordja el magát innét, amíg jól van dolga. És az a hang, a Böhöm legnagyobb döbbenetére, a saját hangja volt.

Nem igazán értette a dolgot, de mindhiába bizonygatta, hogy ő itt lakik, a házból ő maga ordított magára, hogy tisztuljon és mással szórakozzék, mert a ház ura már otthon van. Persze Brunelleschi volt az, a Gnóm, aki a megtévesztésig jól utánozta más emberek hangját. A Böhöm, busa fejét rázva indult vissza a műhelyébe, gondolván, hogy ez csak afféle borgőzös látomány, mire reggelre kialussza magát, elillan, mint a kámfor. Csakhogy bárkivel akadt össze útközben, az mind egy másik néven, Matteóként köszöntötte, Matteónak szólította egészen addig, míg az utolsó sarkon egy bírósági végrehajtó nem fordult be két fogdmeggel, és ott helyben le nem tartóztatták. Mégpedig a város egy másik polgára, egy bizonyos Matteo esedékes és haladéktalanul törlesztendő adósságaira hivatkozva. Már vitték is a dutyiba, mégpedig a város legbűzősebb fogdájába, ahol belökték egy cellába, amelyben már időzött egypár jómadár, az akasztásra várva. Mondanom sem kell, ezek is mind ezen a néven szólították, Matteo így, Matteo amúgy, lám egy ilyen tisztos polgár is megjárta, itt rohad velünk a húgyszagú sitten, tán velünk együtt is himbálódzik majd a kötél végén. Ha a Böhöm eddig azt hitte, álmodik, az átvirrasztott éjszaka után semmi kétsége nem maradt, hogy ébren van: reggelre kelve beállított két vadidegen, akik nem átallották a fivérüknek nevezni; előbb lehordták a sárga földig, hát nem megmondtuk, hogy a kockázás, a nők meg az ivászat utóbb még ide juttat, aztán kifizették az állítólagos tartozást, és hazakísérték. Matteo házá-

ba. A szolgálók kiszaladtak elébe, és könnyek közt adtak hálát az égnek, hogy épségben visszatért. Egykori dadája, zsíros nyakú, förtelmes asszonyosság a keblére ölelte, és hevesen szorította fokhagymaszagú tokájához; mindezek után, és a Böhöm tiltakozásának utolsó sáncait is eltörölve felkísérték, és egy jó kis forró levest tettek elé a nagy ijedelemre. A levesben a Gnóm pora volt feloldva, amitől a Böhöm a második kanál után ájultan fordult le a székről, és olyan mélyen elaludt, hogy tagbaszakadt testét gond nélkül visszafuvarozhatták a saját házába, amelyet előzőleg alaposan felforgattak. Este felé ébredt, heves zörgetésre, amelytől azon nyomban görcsbe rándult a gyomra – ő ugyan most itt van, a házában, de vajon Manettóként vagy Matteo-ként? És aki kint ököllel veri a kaput, az vajon ki? Éppen hazatérő másik önmaga? És ez már mindig így lesz, míg világ a világ? Összeszedte magát, és reszketve ajtót nyitott: odakint két ember állt, Matteo fivérei, szemlátomást zavarban. Elnézést jöttek kérni a mesterhez, mondta az egyik. Matteo, a bátyjuk küldte őket, így a másik. Ő maga is itt lesz hamarost, mondták ketten, csak rendbe kell szednie magát, mert fölöttébb különös eset történt vele. De már akkor meg is jelent Matteo, félretolva az ajtóból a kábult Manettót, igen, ez az a ház, kiáltotta izgalomtól elfúló hangon, ezt láttam álomban, igen, igen, azt álmodtam, hogy másvalaki lettem, fölébredtem egy másik Firenzében, mely szakasztott mása volt emennek, csakhogy abban a másik Firenzében asztalosmester voltam, behemót barom, már bocsánat, és a szerszámaimat, jaj a szerszámaimat kerestem, és nem találtam, amire szükségem lett volna – látjátok, ragadta meg fivéreinek grabancát, hát ez az a ház, amiről beszéltem, ezek azok a szerszámok; látjuk, bólogattak a fivérek, de

akkor melyik Firenzében vagyok én, kiáltott fel Matteo kétségbeesetten, majd ezzel a költői kérdéssel a három alak kiviharzott az ajtón, most már végképp összezavarva a Böhömöt, akinek lába alól eddigre kicsúszott a talaj, képletesen szólva, és még akkor sem tért magához igazán, amikor a Gnóm és a barátai, és Matteóék, és Matteo házanépe másnap mély basszusban zengő hahoták között leleplezték a tréfát, és leleplezte magát egész Firenze, amiből így már csak egy volt – az, amelyik rajta röhögött. De nemcsak a gúnyolódás indította rá, hogy nem sokkal később felszámolja firenzei boltját, és elinduljon az Isten Alpoknak nevezett háta mögé, ahol jó eséllyel nem ismeri őt senki, hanem az is, hogy visszavonhatatlanul befészkelte magát a lelkébe az érzés, hogy voltaképp ő sem ismeri saját magát; lényén egy kívülről láthatatlan, ám nagyon is érzékelhető repedés jelent meg, és az bármit tett vagy gondolt is, ott volt; imádkozhatott, zabálhatott, böjtölhetett, dolgozhatott, vedelhetett, hiába minden. Lelkének fundamentuma ingott meg akkor valamiért. Sose tudhatjuk, hol is van másokban ez a fundamentum, se azt, hogy mikor és mitől tud megrepedni. Végtére mindegy is, mert Manetto elindult akkor, egy kacskaringós úton, feléd.

Vásároltad?, kérdezte színtelen hangon Borbála. És mondd csak, mire taksálják mostanság Firenzében az efféle történeteket?

Meglehetősen borsos árat számítanak, mint afféle vérbeli kalmárnépség, vonta meg a vállát Lőrinc. A festő azt kérte, mesélném el neki cserébe a magam történetét. Azt mondta, kellőképp messziről vetődtem el hozzá, márpedig őt a távolságok érdeklik. Kénytelen voltam hát megszegni a fogadalmamat, és elbeszélni a pokoljárás, meg ami utána

következett. Szegény fickó, talán fel sem tűnt neki, hogy túljártam az eszén, és ugyanazt a mesét adtam vissza neki, amit ő adott nekem, csak épp más szemszögből, más fénytörésben. Mindegy is. Alighanem kedvére volt, mert azt mondta, ha egyszer lány születik, megtanítja majd Manetto művészetére, végesből alkotni végtelent. De ahogy elnézem, másnapra úgyis elfelejtett engem is, az ígéretét is. Ha elfeledte, ha nem, ez az én ajándékom a számodra, alighanem búcsúzóul. Most már tudod, a Böhöm mit köszönhetett neked. Nem építhet mindenki palotát: de egy-egy többé-kevésbé helytálló mesét igen, és az sem megvetendő hely, élni.

Úgy hát a szavak is falak, nemde?, kérdezte Borbála, a mosoly egy távoli árnyalatával.

Mindig és mindenképpen, bólintott Laurentius.

*

Amikor a kő nagy sokára elgördült a bejárattól, és a zarándok gyűrött, szakadozott és sárfoltos ingben, csapzottan, porcsimbókos szakállal előtámolgott a pokol likából, a felhőkön átszúrt sápadt fényben nem látott mást, csak a kanonokot, amint a sziget partján ül és egykedvűen pecázik. A szél észak felől fúj, és fent, a magasban sirályok köröztek.

- Láttam dolgokat - mondta rekedten.

Nyelve, szájpadrólása kiszáradt, ezért a tóhoz vándorszorgott, hogy igyék. Néhány korty után, mikor lángoló nyelocsövét már valamelyest lehűtötte a víz, elterült a nedves fűben a kanonok mellett, aki még mindig a bot végén mozdulatlanul függő zsinetet fürkészte, kurta pillantásra se méltatva a Halálból Visszatérőt.

- Láttam - próbálkozott ismét a zarándok. - A tűzben sínylődőket. Az őrangyalomat, aki melleleg nem más, mint Gábiel. Nem is. A másik. Mihály. És

láttam – habozott egy pillanatig, hogy kimondja vagy sem –, láttam a saját lelkemet. Vagy lelkeimet. Történeteket mondtak el nekem. Amelyek ők voltak. Vagyis ő.

Az egyházi lapos pillantást vetett rá, aztán – a másik oldalra – kiköpött.

– Lassan ott tartunk, hogy itt már mindenkinek van lelke – mondta megvetően.

A zarándok összeszedte magát és felült. A feje zúgott, de a metszően friss levegő kezdte átjárni a tüdejét és fölébreszteni érzékeit.

– Hol a csónak? – kérdezte. – Ennem és innom kell. És aztán haladéktalanul útnak indulni, messziről jöttem, nagy út áll előttem hazáig. A király is számít rá, hogy mihamar visszatérek. Rajta, induljunk mihamarább.

Körbepillantott, de hiába, mert a bárkát, amelylyel idejöttek, nem látta sehol.

Ahogy a túlpártot sem.

Értetlenül fordult a kanonok felé, aki rendületlen nyugalommal pecázott.

Miféle csónak, mondta, és elvigyorodott.

Aztán tekintetét ismét a botra irányította, és nem szólt többet.

*

Az utolsó ecsetvonások csaknem mindig fölöslegesek. Csaknem. Nincs szem vagy szerkezet, amely pontosan azonosíthatná, melyik volt az a bizonyos utolsó mozdulat, amely egy képet vagy egy életet lezárt. Az utolsó mozdulatok általában esetlegesek. A képet mindig lehetne folytatni, de a festő egyszer csak úgy dönt, nem dolgozik rajta tovább. Hogy miért épp akkor, rejtély. Talán megzavarja valami: kocsizörgés az utcáról, perlekedés hangjai a szemközti házból, vagy csak elvonja figyelmét a madarak éneke, sok-sok madár alkonyati éneke, és

amikor újból a festmény felé fordul, többé nem találja az addig ismerős, befelé vezető utat; a kép bezárult. Leteszi hát az ecsetet és hátrál két lépést. Az aggastyán esetében még erre sem volt szükség, elég volt hátradőlnie. Mit okvetetlenkednek, csóválja a fejét, és elbűvölten nézi a képet, amely már nem az övé, hanem idegen, megközelíthetetlen táj; mit okvetetlenkedik, aki nem ért hozzá, még hogy a pillanat, a pillanatot minden kontár meg tudja festeni, akik arra használják a képet, hogy benne, mint valami mázas csöbörben, felfogják az idő egypár lehulló cseppjét. Azt hiszik, ha az időt térbe mártogatják, már meg is kaparintották. Ugyan már, mondta volna, csak úgy magának, ha történetesen nincs a közelében senki abban a szédítő pillanatban, amikor nem találta a visszautat saját életének belsejébe, ugyan, többé-kevésbé tetszetős börtönt mindenki képes festeni, éveken át magam is azt csináltam. A véges tér csak véges időt képes tükrözni, és minthogy minden kép tere véges, az általa közölt idő is óhatatlanul azzá lesz. Nem, barátom, így nem jutunk semmire, egyhelyben futunk, vagy legfeljebb körbe-körbe. Az idő felől kell közelíteni, az egyetlen, általunk ismert végtelen felől.

Nézed a képet, és nem érted. Hol itt a végtelen? A fátáblát emberek, növények, állatok népesítik be, a fák ernyős koronája fölött halványkék alkonyég, középen félig-hunyt szem a sápadt holdkaréj. Szívesen megkérdenéd a vénembertől, hogy ezzel a zagyvasággal voltaképp mit is akart mondani, de hiába fürkészed a lassan sötétbe rejtőző szobát, sehol sem találsz, a szék üres, őt magát mintha a föld nyelte volna el, és mire újra a képre pillantasz, amely immár egy patinás gyűjtemény megbecsült darabjaként függ a falon, nos, addigra már a képen is réges-rég bealkonyult.

*

*A mottók Leon Battista Alberti: Della Pittura c. művéből
valók. (Magyarul: A festészetről, Balassi Kiadó, 1997,
ford.: Hajnóczi Gábor.) A Cusanus-idézetek forrása:
Nicolaus Cusanus: A tudós tudatlanság (ford.: Erdő
Péter), Kairosz, Bp, 1999.*